

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

46. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1952

Samfundets styrelse:

Kammerherre, dr. *A. V. Karberg*, Ringkøbing, formand.

Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning, næstformand.

Maler *Th. K. Hansen*, Hoven, æresmedlem.

Lærer *J. Søndergaard Jacobsen*, Nr. Nissum, medlem af redaktionsudvalget.

Lærer *E. Jespersen*, Vinding, Sørvad, sekretær og formand for redaktionsudvalget.

Lærer *Alfred Kaae*, Kronhede, Ulfborg, medlem af redaktionsudvalget.

Bogtrykker *Gadgaard Nielsen*, Lemvig.

Gårdejer *Kristian Raunkjær*, Lyhne, Ølgod.

Fabrikant *Laurids L. Villemoes*, Skærum mølle, Vemb.

INDHOLD

<i>Peter Skautrup</i> : Ikast	5
<i>Alfred Kaae</i> : Fire troldkvinder fra Bølling og Hing herreder	16
<i>N. Jensen Dam</i> : Hornskemagere i Nees sogn.....	41
<i>F. Elle Jensen</i> : Huset ved Hodsager kirke.....	50
<i>Gunnar Foss</i> : Af en jydsk Herremands Krønike	62
<i>P. Pedersen</i> : Strandinger på Holmslands klit	71
<i>August F. Schmidt</i> : Fra Humlum sogn	100
<i>Esbern Jespersen</i> : Danmarks navn og danerne	117
<i>Niels Hahne</i> : Folkemarkeder i gamle dage	123
<i>Esbern Jespersen</i> : K. K. Jensen	129
<i>Esbern Jespersen</i> : H. C. Hansen	132
Bog anmeldelse: Ulfborg sogn og saga.....	136
Meddelelser til medlemmerne 1952.....	139
Udvalg af navne og emner.....	142
Regnskab	omslagets 3. side

IKAST

Af Peter Skautrup

Udsnit af et foredrag i Historisk Samfund for Ringkøbing Amt, holdt i Ikast 29. februar 1947 og omhandlende Ikastegnens stednavne; her udvidet med enkelte bemærkninger om beslægtede stednavne andetsteds.

Tænk om vi på Kristi fødsels tid var fløjet ind over hardernes land, var kredset rundt over egnen her omkring I k a s t og havde kigget ned! Hvad ville vi da have set? Ingen jernbanelinier med prustende tog eller landeveje med lakglinsende biler, ingen firlængede gårde med røde tegltag og hvidkalkede mure, ingen høje, rygende skorstone, ingen kirketårne, ingen vejrmøller eller telefonpæle! Og var det ved sommertid, ville vi ikke have set landet tavlet af kornmarker og andre afgrøder. Farver vilde vi dog nok have fået at se, men de vilde være malet med en bredere pensel og kontrastere stærkere. — Thi visse naturforhold vilde vi nok kunne genkende. Først og fremmest vandløbene, åerne. De var meget mere vandførende på den tid og dækkede store engdrag. De vilde snarere tegne sig som floder. Og ind imellem disse brede vanddrag vilde bakkepartierne tegne sig for os i grønne afskygninger, for skov havde vi en velsignelse af på den tid. Vi kan finde talende spor deraf i vore stednavne, og det viser sig, at der var et righoldigt udvalg af træarter. Der var både bøg og eg (*Bøgelund, Bøgeskov, Bøgild, Egelund*) og birk, lind og hassel (*Birk, Birkekær, Lind, Lindbjærg, Hesselbjærg, Hesselund*) — og også andre træarter, som vi straks skal se. Dog nævner vore stednavne intet om fyrren og granen, dem vi nu kender bedst,

men som i vor tid er plantet af menneskehånd. — Det var et såre skovrigt land, og det er vel også forklaringen på, at vort land fik navnet *H a r d s y s s e l*, og at vore fædre kaldtes *h a r d b o e r* (eller *h a r d e r*), således som vi endnu genfinder denne benævnelse i *H a r d b o - ø r e*. *Hard-* betyder skovland, især nok skovgroet højland, og en mere dækkende betegnelse kunde næppe gives på den tid.

I denne forbindelse drister jeg mig nu til at fremsætte en tolkning af sognenavnet *I k a s t*. Det er jo et mærkeligt navn. Svend Aakjær¹⁾ har villet tolke navnet som et *in-kast* og jævnfører hermed *ind-kast*, der jo er velkendt i forbindelsen „en indkast(et) vej.“ Og det er rigtigt, at forholdsordet *i* et par århundreder før Kr. f. hed *in* (som endnu på tysk), og en sådan sammensætning har måske også været mulig, men de overleverede sammensætninger er dog hovedsagelig abstrakte ord og gennemgående vistnok også ret unge. Fra vestnordisk kendes ord som *ifang*, *igangr*, *ivera* og lign., fra fornsvensk *ilæte*, *gemme*, og fra gammeldansk *igang*, indtrædelse i et gilde eller lav. En konkret parallel er gl. *isteth*, stigbøjle (vestnordisk *istað* og *istig* med samme betydning), som jo in natura ganske vist kendes fra den yngre jernalder. Men vanskeligheden ved denne tolkning af *Ikast* forekommer mig dog især at ligge på det reale område. Hvad skulde ordet betyde? At tænke på en vej, der var i *indkastet*, er dog vist temmelig umuligt, — selv om vi nu har en fin brolagt vej gennem byen! Blev en vej i oldtiden kørt op, så kørte man ind ved siden af. Vi kan jo endnu i vore heder se spor ved siden af spor. Og i sumpe og vadesteder var de gamles udvej den at fylde på — sten eller

¹⁾ Hjemstavnsbogen side 49: Gamle fæstningsanlæg med spærrediger og volde mindes vist i stednavne Ramme, Barde og Ikast. Ramme, rand og barde kan betyde dige og indhegning, og Ikast kommer måske af *inkåst*, en plads, der er indkastet, indrammet af opkastede volde, ligesom en »indkast vej«.

træ (grene), men indkastede veje hører sikkert den nyere tid til. Svend Aakjær vil da også formode, at det kunde betyde „en plads, der er indkastet, indrammet af opkastede volde“. Men det vil vistnok være rimeligere at knytte tolkningen af *Ikast* til tolkningen af et andet nærliggende navn, nemlig *Isen*, som i forskellige sammensætninger, *Isenbjærg*, *Isenvad* og flere, er navn på meget særprægede og i landskabet meget iøjnefaldende formationer, og vi må derfor søge en anden forklaring.

Udtale og ældre navneformer bringer os ikke umiddelbart til en løsning. *Ikast* udtales nu alm. [*ikast*], ældre [*ikæst*], og de ældre former skrives tilbage til 1498 (Lundenæs jordebog) som nu *Ikast*. Tidligere skrives *Ycost* (i kirkelisten i Ribe oldemoder fra ca. 1340) og *Ykost* (i provst Christiern af Hardsyssels testamente fra 1310). Skrivemåden med *y* behøver ikke at betyde noget, da *i* og *y* veksler på den tid, derimod må vi regne med, at endelsen oprindeligt var *-kost*, som udtalt [*kåst*] eller (tryksvagt) [*kæst*] forståeligt nok senere blev skrevet *-kast*. *Isen*-navnene er først overleveret fra sen tid: *Ysen*, *Ysenskov*, *Ysenskaw* og *Lille Ysen* 1516; *Iszenkier* 1538; *Lille Issen*, *Store Issen* og *IsVadt* (et boel) 1547; *Isen* og *Isendige* (et boel) 1664; udtalen er [*ij'sen*], [*væsder ij'sen*] og [*isen^lwáj*].

Jeg tænker mig nu, at vi som første led i *Ikast* og *Isen* har det ord *i*, der betyder *t a k s t r æ*, men som vi nu ganske vist ikke mere har bevaret som fællesnavn i vort sprog. Taksen (*Taxus baccata*) har tidligere været udbredt i det sydlige Skandinavien, og endnu forekommer træet vildtvoksende enkelte steder. Det tåler et klima med en gennemsnitsvintertemperatur på minus 4°, og det skal endnu forekomme så langt mod nord som i Sverige i egnen syd for Gävle og i Norge fx. i Hardangeregnet. I Danmark forekommer træet nu kun vildtvoksende i Andkær strandskov ved Munkebjerg (Gaverslund sogn, ved Vejle fjord; 1866 er optegnet navnet *Tagsel*, men medde-

leren var en dreng, og navnet har ikke senere kunnet opspores)². Den gode iagttager, præsten Wilse, meddeler i sin bog om Fredericia (1767), at taksen vokser „i Skoven ved Nebbegaard,“ altså ved Rands fjord, Gårslev sogn, og i sin rejsebeskrivelse fra Jylland (trykt 1790—98) siger han, at „ved Stougaard (3: Stovgård i Tørring sogn, Vrads hrd.) findes Barlind“ (3: taks)³. Botanikeren Peder Kylling oplyser (1688), at takstræet findes „udi en Skov ved Fjelderup,“ og denne noget ubestemte oplysning søgte botanikeren Hans Mortensen gennem en rejse 1866') til de tre Fjellerup'er at få bekræftet, og i Fjellerup ved Mejlgård (Nørre Djurs hrd.) traf han en gammel skovfoged, der kunde huske, at takstræet for mange år siden havde vokset „i Strandskoven, henimod Birkelund.“ — Takstræet er altså sikkert nok afhjemlet, og flere steder findes enkelte gamle træer i haver (fx. i Bromølle krohave, Holmstrup sogn, Skippinge hrd., et træ, der anslås til 500 år gammelt, af andre endda til 1400—1500 år⁴). Det er et langsomt voksende træ med hårdt ved, hvorfor det i oldtiden også har været stærkt benyttet til forskellige formål. I Norden har man nok især anvendt veddet (tyndere stammer) til buetræ (således som man endnu til vor tid skal have gjort det på øen Store Sarter ved Bergen, hvor man fik træet fra Hardanger)⁵, og træets oldnordiske navn *yr* kom derfor i poesien ligefrem til at betyde „bue“ (jfr. *ybogi*). Men også ellers blev træets ved benyttet til forskellige genstande. En tysk forsker⁶) undersøgte i 1890'erne nationalmuseets trægenstande fra jernalderen og udvalgte 26 genstande (trækar, knivetui,

²) Botanisk Tidsskrift. I. 1866. 51ff.

³) Naturen og Mennesket. XIII. 1895. 215.

⁴) Botanisk Tidsskrift. II. 1867—68. 13ff.

⁵) Johs. Helms: Gamle Taks i Danmark. Vet. og Landbohøjskolens Aarsskr. 1925. 186ff.

⁶) Falk. Waffenkunde. 92; Festskrift til Feilberg. 1911. 649.

⁷) H. Conwentz: Die Eibe in der Vorzeit der Skandinavischen Länder. 1897. Omtalt i Festskrift til Feilberg. 1911. 652.

bægere og lign.), stammende fra tiden ca. 700 f. Kr. til ca. 800 e. Kr., som ved mikroskopiske undersøgelser alle viste sig at være af taks. Senere er der fundet flere genstande af taks, deriblandt den interessante æske fra Stenmagle⁸⁾ med en urnordisk runeindskrift (dateret til ca. 3—400) og to kæppe, der er blevet identificeret som hyrdekæppe, den ene fundet i Åmosen på Sjælland (dateret til romersk jernalder eller senere)⁹⁾, den anden fundet ved Hemdrup (nær Løgstør) og bærende en runeindskrift fra tiden 900—1000).¹⁰⁾

Ordet *i* er nu forsvundet i de centralnordiske sprog, men en afledning af ordet findes endnu i første led af det svenske ord for taks, nemlig *idegran*. Ordet *ide* har betydning „samling af takstræer,“ altså en kollektivbetegnelse. Og endvidere er ordet bevaret i navne. Det er ganske vist omstridt om ordet indgår i personnavnet *Ivar* eller *ej*. I bekræftende fald skulde *Ivar* gå tilbage til et *Īwa-harjar*, med betydningen „taks-kriger“ eller vel „bue-mand.“ Men i stednavne er ordet sikkert hjemlet. I det gamle eddadigt *Grimnismål* fortælles det at guden Ull boede i *Ýdalir*:

Ýdalir heita þar er Ullr hefir
sér um gǫrva sali.

∴: „I-dale hedder det, hvor Ull har bygget sig en sal.“ Og da Ull i mytologien fremhæves som en fortræffelig bueskytte, kunde han for våbenforbrugets skyld ikke have bygget et bedre sted. Ganske samme navn, *Idala*, findes i *Fjäre herred* i *Holland*¹¹⁾. Af andre stednavne, hvori ordet kan tænkes at indgå, kan fra det gammeldanske område nævnes *Ivön* (i *Ivösjön*) og *Ivetofta*, begge i

⁸⁾ Acta Archæologica. 1947.

⁹⁾ Kuml. 1951. 168ff.

¹⁰⁾ Kuml. 1951. 154ff.

¹¹⁾ Ivar Lundquist: Eddornas bild av Ull — och guldhornens. Namn och bygd. XIV. (1926). 82ff.

Villands herred i Skåne og indeholdende en bøjningsform, *īwa* (genitiv pluralis), af *i*.

Også i England indgår ordet (eng. *yew*, oldengelsk *īw*) i en række stednavne, hvor sidste led kan være fx.: *feld*, (åben) mark, *ridge*, ås, højderyg, *wade*, vad, *wood*, skov, oldeng.: *lēah*, åben plads i skov, *hurst*, krat, småskov.

Inden for det nuværende Danmark forekommer ordet i nogle navne på Vejle-egnen: *Ikærgård*, Rårup sogn, Bjærg hrd.; *Ikær*, Give sogn, Nørvang hrd.; *Ibæk*, huse i Vinding sogn, Holmans hrd. (ved bækken *Ibæk*, 1664 Jbech, ved hvilken der 1579 nævnes et areal *Ikier*), og *Ikærlund*, Engum sogn, Hatting hrd. Det vilde også være fristende at føre det sydslesvigske *Isted* herhen, en mindre lokalitet, som gav navn til det sydligste syssel, i Valdemars Jordebog kaldet *Istathesysæl*. Almindeligt antages vistnok, at *Isted* hører til den gamle gruppe af navne på *sted*, som indeholder et personnavn, og man anfører da et personnavn *Isi*,¹³⁾ men dette er i al fald ikke overleveret. Selv om dette ikke er fældende for den sædvanlige tolkning, vilde en dannelse, hvori en bevoksningsangivelse indgik¹⁴⁾, unægtelig samstemme godt med de andre vestjyske sysselnavne: *Harthæsysæl* (jf. ovf.), *Warwithsysæl* (første led er dunkelt, men sidste led er *ved*, ∅: skov), *Almundsysæl* (en afledning til trænavnet *alm*), *Barwithsysæl* (*barved* har simpelthen betydet „nåle (træs)skov“) og *Ellumsysæl* (indeholdende ordet *ælmæ*, almeskov).

Jeg tænker mig da, at vi ved *Ikast*, på skråningerne ned mod køret (træet ynder fugtig bund, men på Kristi fødsels tid var sikkert selv højtliggende agre meget fugtige), og ved *Isen*, ligeledes på skråningerne ned mod

¹³⁾ Om flere svenske stednavne se Sahlgren i Svenska landsmål. 1912. 62ff. og i Namn och bygd. XVII. (1929). 59f.

¹⁴⁾ Oluf Nielsen: Gammeldanske personnavne. 52; Bjerrum i Sydslesvig. I. (1933). 71.

¹⁴⁾ Jeg ser nu (1952), at Hald i Vore Stednavne. 77 tolker det på samme måde.

Fjederholt å, ved *Isenvad* og moserne der omkring har haft en kraftig og karakteristisk taksbevoksning, en taks-skov. Men hvad betyder iøvrigt navnene *Ikast* og *Isen*?

Første led tolker jeg da som indeholdende stammen *ī-*, taks, og sidste led, de ældre formers *-kost*, er en sideform (*u-*omlydt) til *-kast*, som vi vel bedst kender fra ordet *vedkast*. I Eriks sjællandske lov (II,78) hedder det, at hvis en mand går ind i en anden mands skov og hugger træer der (specielt nok: i en ungskov) og rejser en *with cast* (i yngre håndskrifter og hos Ghemen: *wedesteth*), da skal han udlevere det, han har taget, erstatte skaden og bøde 3 mark. Det vil altså sige en „veddyng“ eller en „brændestabel;“ andetsteds (Sjællandske kirkelov § 6 og Valdemars sjællandske lov § 66) synes det at fremgå, at denne stabel dog skal have en vis størrelse, nemlig 12 læs, hvis denne straf skal gælde. Og ordet *vedkast* i denne betydning „brændestabel“ synes endnu bevaret i nordsjællandsk, ellers bruges ordet i dialekterne almindeligt om plads eller skur ved gården, hvor man stabler brændet op, eller hvor man kløver, hugger brænde. Ordet bruges også i den norske landslov, *viðarkøstr*, i samme betydning: veddyng. Ordet *kost* (eller *kast*) betyder da oprindelig „dyng“, egentlig „hvad der er kastet eller båret sammen“. Det er en afledning til norsk *kos* (oldnordisk *kos*), der også betyder 1. „dyng“, men tillige 2. samling af fældede træer og buske, som brændes til aske for at gøde jorden, og kan endelig 3. også bruges om et jordstykke, som er tilberedt ved brænding af træer og derefter tilsæt.

Hvilken af disse betydninger vi nu skal indlægge i *Ikast* (og eventuelt *Isted*) er jo ikke godt at vide, men det er vel mest troligt, at der er tale om et sted, hvor man har ryddet sig plads i taksskoven, fældet træer og dannet en større lysning, hvor man, måske netop gennem svedjebrænding, har begyndt en opdyrkning.

Isen vilde jeg tolke som et *ī-sweng*, hvor jeg i sidste led finder et ord^o *sweng* (ældre vel^o *swængi*), dannet til adjek-

tivet svang, og med betydningen „indsnævring, krumning indad, bøjning“ og lign. (jf. *svang(e)*, der i dialekter også forekommer i betydningen „fordybning, sænkning i terrænet“ og „indadvælvet bakkeskråning;“ det norske ord *sveng*, „snævring,“ synes at være et forholdsvis nyt ord, der er afledt til verbet *svengjast*, „blive smallere“). Samme ord finder jeg i stednavnene *Jeksen*, Adslev sogn, Hjelmslev hrd. (1409 *Exenn*, 1610 *Jexenn*, 1688 *Jexinge*), *Ejsing*, Ginding hrd. (ca. 1330 *Exingh*), og *Jejsing*, Hostrup sogn, Slogs hrd. (1272 *Exing*, 1319 *Exen*). I de to navne er udtalen med *-ng* endnu bevaret, i de to andre er endelsen svækket til *-n*, hvad der ikke er påfaldende, da *Isen* og *Jeksen* vel ofte (eller måske oftest) har forekommet i sammensætninger: *Isenbjærg*, *Isenvad*, *Jeksendal*, med tryk på sidste led. Alle lokaliteter har nogenlunde samme beliggenhed, nær et vandløb mellem skrænter, men liggende på det lidt højere land, på en bakkeskråning og lign., og alle steder kan påvises en indsnævring af engdraget og et bækkessving mellem højdedrag. Bredderne ned til engdraget har været bevokset med ege de tre steder, her ved *Isen* med taks. Ved *Jeksen* er der stadig egeskov, ved *Ejsing* findes også bebyggelsen *Egebjærg*. Om den lydige udvikling kan endelig siges, at svind af *-w-* i andet sammensætningsled næsten er regelret, som exx. appellativer som jysk [tø.sə(r)] er et ældre *twiswar*, jysk [næ'dær] er ældre *nætwardh*, *nadver*; jf. videre stednavne som *Kongsted* < *Kongsthwet*; *Saksild* < *Saxwæl*; *Odense* < *Othenswi*; *Varde*, udtalt [Wá.r] < *Warwith*; *Græse* < *Græswith*, ofl. *Isen* skulde altså betyde bækkedrejet ved taksskoven.

Kommet så vidt i tolkningsforsøgene bliver man uvilkårligt interesseret i at finde andre stednavne, hvor det gamle trænavn kunde være bevaret. Og der er utvivlsomt flere end de ovenfor nævnte, men jeg skal i forbindelse med det i foredraget fremsatte kun omtale et par navne, som hører hjemme i hardernes land.

Sogne­navnet *Idum* er af Kr. Hald blevet tolket¹⁵⁾ som indeholdende et ord, der vel i gammeldansk skulde hedde *itha*, og som kendes i svensk *ida*, „strømhvirvel,“ og i vestnordisk *iða*, i betydningen „tilbagegående strømning, der skiller sig ud fra hovedstrømmen i et vandløb.“ Ordet er også — eller var i ældre tid — kendt i danske dialekter, men fra kystegne, idet det bruges om enten ebbe (udfaldsvande, således i Vendsyssel) eller flod (Randers fjord) eller modgående strømme langs kysten (Sjælland). Navnet skrives ældst, ca. 1330 *Ithium*, og udtales (af de gamle) [*ir.em*]. Hald vil som bekendt hævde, at det store flertal af vore navne på *-um* indeholder ordet *-hjem*, og også *Idum* tolkes således. Vanskeligheden ved den gamle endelse *-ium* her klarer Hald ved at antage, at *ð*-lyden har været palataliseret og derfor kunnet fremkalde en *j*-agtig efterlyd i endelsen. Men dette er en mindre heldig forklaring, når fakta nu viser, at *ð* netop her har udviklet sig til et usnurret tungespids-*r*. Denne udvikling må simpelthen forbyde, at *ð* her kan have været palataliseret! Om så var, vilde vi have fået en udvikling til *j*! Det samme gælder ordet *tredje*. Hvis *ð* i dette ord havde været palataliseret eller havde ladet sig palatalisere af det følgende, men her oprindelige *i*, havde vi aldrig fået udtalen [*trer.i*], som vi nu har. De to ord kan i denne sammenhæng netop kun vise, at *ð* i forbindelsen *-ithi(u)-* og *-ithi(a)-* er blevet fastholdt som en tungespidslyd så længe, at den gik sammen med oprindeligt *-t-*, der som bekendt i Hardsyssel er blevet *-r-*. Vi har ganske samme udvikling i et ældre *fitja*, der bliver [*fir.i*], fedde, og *smithja*, der bliver [*smer.i*], smedje, hvilket viser, at [*ð*] netop ikke palataliseredes. — Og til denne sproglige indvending mod Halds tolkning kommer den reale, at der her synes at være ringe sandsynlighed for en „tilbagegående strømning“ eller „strømhvirvel.“ *Idum* kirke og præstegård ligger ganske rigtigt ved *Idum* å, men denne

¹⁵⁾ De danske Stednavne på *-um*. 1942. 77.

å har og synes efter dens meget bugtede form og terrænets ringe hældning (fra landevejen syd for Idum og til Idum, ca. 1 km, kun et fald på 4 fod, fra Idum og 1 km mod nord hen ad Kjelddal et fald på ca. 8 fod) altid at have haft en ganske ringe strøm. Det er højst usandsynligt, at her nogensinde skulde have været så karakteristiske strømningsforhold, at de skulde have kunnet tjene til en fast navnegivning. Skønt vi ved meget lidt om, hvorledes navnegivningen gik for sig, kan man dog nok opstille det generelle krav, at det navngivende fænomen (terræn- eller bevoksningsforhold osv.) skal have haft en så stabil og iøjnefaldende karakter, at det let lader sig erkende.

Jeg tror derfor ikke på den givne tolkning, men vil i stedet for i *Idum* se en bøjningsform, en dativ pluralis af den afledning *Ide-*, som vi har bevaret i det svenske *idegran*, og som er en kollektivdannelse *ithi*, af et ældre *īwīþja*, med betydningen „taksbevoksning“, svarende til lignende velkendte k o l l e k t i v afledninger i stednavne (fx. typen *Asp*, ældre *Aspe*, *Birke*, *Hessel*, ældre *Hesle*, osv.). Altså en regulær dativ pluralis *ithium*, i formel henseende parallel med *Nesium*, nu *Nissum*, og i reel henseende med *Risum* og flere andre dativsformer, som vi har eksempler nok på i Hardsyssel (og flere, vilde jeg tro, end Hald vil antage).

Vi skulde altså også her have haft takstræet voksende i gammel tid. Og dette kan antagelig støttes af en anden nærliggende lokalitet. Ca. 2 km øst-nordøst for Idum lå til ind i 1800-tallet en gård, som senere blev nedbrudt, og som kaldtes og blev skrevet *Øje*, udtalt [yw']. Den lå ved en lille bæk, som fra Grydeå lidt syd for Grydebro bugter sig ind mellem to bakkeskråninger (lidt vest for de nuværende gårde *Vejgård* og *Revning*). En familie, stammende herfra, havde kendingsnavnet *Øje*. Men skriftformen *Øje* er imidlertid en nyere tids omtolkning efter udtalen, thi i ældre tid lød navnet *Ive*, således i matriklen

1688 *Ifue*, 1638 i præsteindberetningen *Iffue*, 1610 *Iffue* og 3. jan. 1547 *Ifve*. Der synes ikke at være tvivl om, at navnets ældste form er *Iwæ*. Navnet kan dække over en ældre sammensætning, men det kunde også være subtraktion af en sådan (fx. *Ive-bæk*, *Ive-dal* og lignende); der synes i al fald ikke at være nogen grund til at tvivle på, at det indeholder trænavnet, *i*, taks, antagelig i genitiv pluralis (opr. *iwa*-).

* * *

Efter foredraget i Ikast foreslog museumsforstander H. P. Hansen, at man skulde foretage pollenundersøgelser ved Ikast og Isen for at se, om man i jordlagene kunde finde spor af takstræets pollen. Nu viser det sig, at en sådan undersøgelse både er besværlig og kostbar. Den kræver en række gravninger og analyser af uforstyrrede lag, og indtil for nylig har man heller ikke været helt sikker på, om takstræets pollen lod sig skelne fra andre nærtstående træpollen. Den sidste vanskelighed er dog vistnok nu overvunden, men de førstnævnte er så store, at vi nok foreløbig må afstå fra at få hypotesen bekræftet eller afkræftet ad denne vej. Men måske finder videnskaben i fremtiden nye veje.

Korrekturtilføjelse:

En i formel henseende parrallel dannelse til *Ikast* er det norske *Brakakastet* (Rogaland), hvis første led er *brake*, ene (bærtræ), om en klippevæg, hvor man har kastet ene-stokke ned (ene-stokke bruges til gærder). — Af norske stednavne sammensatte af trænavn + *kos*, *kås* kan nævnes flere, fx. *Orekasa* (*ore* = el), *Ospekassen* (: asp), *Heggkåsa* (: hæg), *Vikos* (: vidje); jf. Norske gårdnavne. — Om *kos*, *kås* i norske stednavne (der dog først synes almindelige i 1600-tallet), brugt om rydnings- eller svedjeland, kan også henvises til Bjørn Hougen: *Fra seter til gård*. 1947. 303f.

(Venligst meddelt af Per Hovda og Marta Hoffmann, Oslo).

FIRE TROLDKVINDER

FRA BØLLING OG HING HERREDER

Af Alfred Kaae

Processerne mod troldmænd og troldkvinder viser os et ejendommeligt træk i datidens kulturliv. I kong Chr. IV's regeringstid stod disse trolddomssager i fuldt flor, og ved herredernes galgehøje brændte mange store bål til liden både for den sorte magis udøvere; thi det var almindeligt, at bålet blev tændt under den, der blev svoret *trolddom over*, det vil sige, blev dømt af edsvorne nævninge, der kaldtes *kirkenævninge*, og vistnok toges i det sogn, hvor sagen blev rejst.

Troen på den *sorte magi* var på den tid udbredt i alle stænder; fra kongens slot til den simpleste jordhytte i den mest afsides vrå i landet herskede der en fra fædrene nedarvet rædsel for troldkvinder og troldkarle. I århundredet efter reformationen lægger denne tro på den sorte magi og forfølgelsen af dens formentlige udøvere en mørk tone over vore forfædres liv. Vi forstår ikke nu, at man i den grad følte sig kuet af den sorte magi, og at de, som havde den højeste åndelige kultur, kunne gå i spidsen for kampen imod troldkvinderne.

Men det gjorde de, og først hen i midten af 1600-tallet ebber denne forfølgelse af trolddommens udøvere ud, så der kun forekommer enkelte tilfælde. Endnu i Chr. V's Danske Lov, som blev trykt 1683 står der, at „befindis nogen troldmand eller troldkvinde at have forsoret Gud og sin hellige dåb og christendom og hengivet sig til djævelen, den bør levendis at kastes på ilden og opbrændis.“ (6.1.9).

Om den, der vil *forgøre* en anden, hedder det, at han skal miste sin hovedlod og arbejde med jern på Bremerholm; er det en kvinde, sættes hun i spindehuset. For manen, signen, målen, visen igen o. l. var straffen: boslod forbrudt og rømme kongens riger og lande (6.1.10 og 12).

Men selv om de fleste trolddomssager nu kom ind under disse sidste mildere lovbud, som for en del var en gentagelse af Chr. IV's forordning af 1617, så tabte troen på den sorte magi ikke sitherredømme overalmuefolkene. Vi kender dens sidste rester fra vore bedsteforældres tid, i deres tro på *Cyprianus* og *Henrik Smed*, på signen og manen, og hvad det altsammen kaldes. Forfatteren H. P. Hansen i Herning har i sine bøger om *Kloge Folk* samlet meget af dette og vist os, hvordan folk troede på, at disse mænd og kvinder kunne øve sort magi.

De kloge folk er da på en måde den sorte magis sidste udøvere, selv om de jo i hovedsagen optræder som læger. Det gjorde 1600-tallets troldkvinder også i stor udstrækning; men desuden hærgede mange af dem i deres hjemstavn ved at gå rundt og love godtfolk ondt. Sandsynligvis troede de selv på deres sorte magi; de vidste, at andre gjorde det, og det benyttede de sig af.

De trolddomssager, som her skal fremdrages fra den sydvestlige del af Hardsyssel, viser os, hvorledes kvinderne brugte deres rygte til egen fordel. Ingen af dem øvede lægekunst; men man var så rædde for dem på grund af den magiske ondskab, der lyste ud af deres øjne, og man troede om dem, at de i pagt med djævelen kunne slå både folk og fæ med sot og plage, og mange af de sygdomme, man skyldte dem for, at de havde lagt på deres uvenner, var ejendommeligt nok af sjælelig art.

Vi begynder med et par kvinder, som hører hjemme i egnen sydøst for *Ringkøbing*, og om hvem det siges, at de sammen med nogle andre ligesindede brugte *Stauning* kirkegård som samlingssted; her dansede de sct. Hansnat sammen med deres *drenge*.

Maren Bolle.

Maren Jensdatter Bolle var hendes fulde navn, og hun var gift med *Christen Pedersen* i *Rindom*, som skal have sagt, at det var godt, hun så tidligt blev grebet, førend hun lærte hans børn den slemme trolddomskunst I 1618 blev hun af kirkenævnen i *Rindom* svort trolddom over. Hun sad alt hæftet i jern bag dør og slå på *Vennergård* i *Velling*. Men ridefogeden havde ikke det jern så hårdt, at det kunne holde hende, og da kirkenævnet havde fældet sin dom, brød hun sit jern og undvigte fra gården gennem et hul. Hendes fængsel blev synet, og synsmændene siger, at *bolten, som hun sad i, havde låsen optrukket og opbrødt, og ikke de kunne tage den op med deres hænder.*

Men den ulykkelige *Maren Bolle* blev efter tre dages frihed fanget igen; man fandt hende i en mose mellem *Slumstrup* og *Bølling* marker. Selv sagde hun, at hun tog låsen op med sine hænder, og hun nægtede sig skyldig i nogen slags trolddom. Det hjalp hende dog ikke, vidnerne troede på hendes overnaturlige evner, og dommen blev stadfæstet. *Chr. Jensen* og *Ras Tammesen* i *Hollm* siger, at siden hun kom fra *Velling*, har hun *standen en und røgt* på for trolddom. *Maren Bolle* var kommen til *Hanning*, og de to mænd hører vist hjemme der. Fire andre mænd fra dette sogn: *Niels Madsen* i *Hanning præstegård*, *Jens Pedersen* i *Hanninggård*, *Niels Jensen* i *Orup* og *Jac. Pedersen* i *Kongsholm* vidner, at for et par år siden fik *Christen Smed* i *Mølgård* stort tab og mist på hans fæmon, så han mistede 9 køer, stude og ungnød, som fik en underlig sygdom.

Så kommer *Jens Villadsen* i *Hiegord* med den første virkelige sigtelse. Han fortæller, at *udi den dyrtid* kom *Maren* og hendes moder til hans gård med noget grønt fløj. Hans moder købte et stykke af fløjlet til to huer; og hun skulle give en *skip miel* for det. De to kvinder fik dog ikke melet med sig; det skulle blive stående, og da

Maren senere kommer til Hanning at bo, kræver hun meget, men hun var utilfreds med denne betaling; fløjlet var en halv daler værd, siger hun. Det hjalp hende dog ikke, hun fik ikke mere, og en søndag mødte hun Jens Villadsens søster Maren ved kirkedøren; hun havde en smuk grøn hue på, netop noget af det fløjlet, som Maren Bolle havde solgt. Det skar denne kvinde i øjnene, og hun kunde ikke holde sig for at sige et ondt ord til pigen. Jens Villadsens søster gik skyndsomt hjem og fortalte, at Maren Bolle havde lovet hende ondt, fordi de ikke havde betalt så godt, som hun ville. Og hun blev helt skidt tilpas ved tanken om, hvad den onde kælling kunne finde på. Det var en pinsedag, og da hun satte sig hen ved ilden, så faldt hun pludselig over i gløderne på skorstenen og brændte sig slemt på hendes højre arm. Dette sår ville ikke heles, skønt de hentede salve hos *Mads Schiern*, som må have været egnens kloge mand. En tid efter kom en troldkyndig person ved navn *Påske Rasmussen* fra *Randbæk* ind i Hiegård til dem. Da han hørte historien, sagde han, at hun skulle være glad og takke Gud, at hun ikke fik det på et andet sted, thi det var *hende agt udi hendes ansigt* det, hun fik på armen. Og de mente, Maren Bolle havde gjort det med trolddomskunst. Andre i sognet kunne sande, at Maren Bolle havde sagt, at hun skulle betale dem i Hiegård for den handel.

Niels Villadsen i *Lydager* var engang *trædagtig* med Marens mand, og så et fjerdingår efter mistede han en hest. *Morten Madsen* i *Gl. Hanning* vandt, at for fire år siden, da Maren Bolle var til huse hos Chr. Dynesen i *Gl. Hanning*, blev hun *trædagtig* med hans søster *Anne Madsdatter* og lovede hende ondt. Anne blev straks derefter syg og lå i tretten dage, før hun døde. Og så hedder det, at det nægtede Maren ikke, hun havde gjort med trolddom. *Mads Laursen* i *Gl. Hanning* og hans kone Else fortæller, at de et år var *udi gassifelde* fælles om en gase med Maren, og siden havde de ikke haft lykke med

deres gæs; men deres gæslinger har været vanskabte, og det tænkte de Maren til, at hun havde gjort.

Tomas Jensen i *Dalgård* sagde, at det var alle vitterligt, at Maren var i rygte for trolddom, og for tre år siden kom han i trætte med hende om en sværm bi. Hun ville have bierne; men han tog dem, og hun lovede ham en ond færd, og at han ingen gode skulle have af dem. Bierne døde selvfølgelig, og selv fik han en *ond færd* i sine øjne, så han en hel vinter lå i sengen, og det tænkte han hende til. — Et par mænd i *Schorup* har hørt, at Maren kunne vise igen med *saks og sold*. — Mølleren i *Kongensholm* mølle, *Niels Pedersen*, havde også hørt, hun kunne vise igen, og for nogle år siden kom han i trætte med hendes moder; da blev Maren vred på ham og sagde, hun skulle betale ham, og inden et år derefter mistede han en af sine køer. Maren sagde til hans kone, at han ikke skulle komme af en *vanlykke*, før han skulle komme i en anden, og siden den tid var *hand vanløche hændt* både i een og anden måde, som godtfolk vitterligt er, hvilket han havde Maren mistænkt for.

Ælle Tomaskone i *Dalgård* havde fået sin mælk for-dærvet af Maren. Denne var engang kommet ind til *Ælle* og klaget sig, at hun var så tørstig, hvorfor *Ælle* gav hende noget øl i en krukke; men det kunne hun ikke drikke; hun forlangte mælk, og det fik hun, men dagen efter *duette* *Ælles melkinde* til intet, hvilket hun selvfølgelig havde Maren mistænkt for. Nogen tid efter kom hun igen og spurgte, om *Christen Mølgårds* mø blev hos ham fremdeles. Hun havde tjent hos Maren, men Chr. Møller havde lokket hende derfra og lovet Maren at give hende noget derfor. Det *havde hun intet fanget*, og *finge* hun det ikke, da skal det *ham intet både*; det var nok hans kone, som havde voldt det. Hun skulle få en *Dieffuel*, skulle hun.

Inger Christensdatter i *Stiensig* fortæller, at da hun tjente i *Bølling* by, da trættedes de om *overstand*, hvem

der skulle stå eller sidde øverst i kirkestolene. — Da sagde Maren: „Du skal ikke schijed fliere samlægere om offurstand!“ I samme uge kom hun fra hendes stand, og det tiltænkte hun Maren at have gjort.

En anden Kvinde ved navn *Kirsten Poulsdatter* i *Bou-sit* havde tjent sammen med Maren i *Stauning* præstegård. Engang, da hun bryggede, blev øllet fordærvet. Men så lærte hun, at hun skulle lægge et stykke gloende akseljern *for tappen*, og straks derefter fik Maren et sår på hendes ene ben, som hun klagede sig meget over. Alle troede, at det var det gloende akseljern, som havde brændt Maren, og det var efter tidens tankegang givet, at Maren havde søgt at forgøre deres øl. Men denne gang fik hun ikke held dertil. En af de andre piger i præstegården havde hørt Maren sige, at en sten faldt ned i grøften og gav hende såret, men det regnede man ikkun for en kunstig forklaring; thi hun var allerede på den tid i ondt rygte for troldom.

I *Stauning* boede en mand, som hed Christen Nielsen, han sigtede Maren Bolle for at have øvet trolddom imod hans broder *Mathias*, idet han beskyldte hende for med sin trolddom og djævels kunster at have taget livet af ham. Det var en meget alvorlig sigtelse, som vi senere skal høre mere om. Også et andet dødsfald får hun skyld for. *Jens Christensen* i *Koustrup* vandt, at Maren havde været i gård ved ham, og da havde han en tjenestepige, som også hed Maren; hende fik hun jaget fra ham. Hun kom til *Visebierig*, hvor hun blev syg og døde. I sin sygdom klagede hun på Maren Bolle, at hun havde forgjort hende.

Inger Madskone i *Velling* havde været meget plaget af Maren Bolle, siden hun — uheldigvis — var kommet i berøring med hende. Der kom noget *spøgeri* på hende som en hund eller en kat, og hun havde stor mistanke til, at Maren voldte det; men om hun var uskyldig eller ej, vidste Gud allernådigst. — Sognepræsterne i *Stauning* og

Velling, hr. *Jens Larsen* og hr. *Jens Pedersen*, vidner, at det er sandt, at Maren Jensdatter Bolle er i rygte for at kunne vise igen og øve trolddom.

Den før nævnte *Påske Rasmussen* var også hæftet for trolddom, og han fortæller på Bølling herreds ting, at han tilhører et selskab af den sorte magis udøvere. Formodentlig har han ligget på pinebænken, mens hans forklaring blev afgivet. Sådanne oplysninger udnyttede man til at føre kampen imod trolddommens formentlige udøvere videre. Hør nu, hvad *Påske* fortæller. Hans rode, eller selskab, bestod foruden ham selv af følgende mænd og kvinder: *Christen Madsen* i *Bjerregård*, hans dreng hedder *Ragi*, *Peder Christensen* i *Bjerregård*, hans dreng hedder *Skrittus*, *Maren*, *Christen Bolles* hustru i *Rindom*, *Apelone Miltersen* i *Lem*, *Christen Pedersen* i *Bousø*, *Mette Sorensdatter* i *Sønderby*, *Else Huskone*, hendes datter *Ellen* og *Christen Sørensen* i *Hoverdal*. Disse var alle lige gode med hverandre og brugte trolddom både på mennesker og dyr.

En anden Misdæder, Maren Jørgensdatter, der sandsynligvis også er sat for trolddom, har bekendt, at hun sammen med Maren Bolle nogle gange har været på forskellige steder at danse, især på sct. Valborgnat og nogle gange på sct. Hansnat har de været på *Stauning* kirkegård, og deres drenge hentede vin til dem i *Jens Olufsens*¹⁾ kælder i *Ringkøbing*. Ligeledes har hun tit og ofte været med hende at kerne i *Østerby bæk* og ved *Kirkespong*, hvor de fik fløden af *Jens Lassen* i *Østerby* og *Niels Jensen* deres mælk. Når de kærnedede i *Kirkespong*, fik de en del af mælken fra *Jeper Pedersen* og *Mads Lauridsen*. Hvordan de fik mælken, fortælles desværre ikke; men det forlangte man øjensynligt slet ikke at få at vide.

For alle disse anklager kendtes Maren skyldig i trolddom. På landstinget i Viborg lagde flere af hendes anklagere hænderne på hendes hoved og svor hende ved *høje-*
¹⁾ *Jens Olufsen* var borgmester og købmand.

ste *helgens ed* skyldig i trolddom og deres store ulykke.

Landsdommerne vidste ikke noget imod dommen at indvende, og der er ikke tvivl om Marens skæbne. Bålet fik lov at fortære hende. Det var i året 1618.

Apoloni Miltersdatter.

Apoloni Miltersdatter var en gårdmandskone fra *Lem* sogn. Hun har sikkert været et galt spektakel. Hendes mand hed *Michel Jepsen*, og de boede i en gård, der kaldes *Søndergård* eller *Sønderbygård*. I mange år havde hun haft et ondt rygte for at give sig af med trolddom; derom vidnede en hel række mænd af *Lem* og *Deibjerg*: *Christen Christensen* på *Lembjerg*, *Marqvor Justesen* i *Østerlem*, *Chr. Jensen* i *Andbæk*, *Knud Lassen* og *Niels Knudsen* af *Nørbjerg*, *Niels Knudsen* i *Korsbæk*, *Morten Poulsen* i *Dall*, *Jep Nielsen* i *Gl. Deibjerg*, *Las Jensen* og *Chr. Jepsen* i *Bækbo*, *Mads Kjeldsen* og *Pedet Nielsen* i *Lambæk*, *Søren Marqvorsen* i *Faurby* og *Chr. Jensen* i *Ø. Lem*.

Præsterne *Niels Hansen* i *Lem* og *Lave Jensen* i *Hanning* kan heller ikke nægte, at de har hørt, at hun brugte trolddom. Da hun er bofast i *Lem*, er det særlig i dette sogn hendes uvenner har følt sig under hendes magiske magt. Vi skal se, hvad man troede, at hendes trolddom var årsag til.

Engang var hendes mand kørende til *Ringkøbing*, og da han kørte hjem om aftenen, havde han taget en kone fra sognet op at køre. Det var *Las Thomasens* moder, *Mette Lasdatter*. Derover blev *Apoloni* så gal, at hun sagde til *Las*: „Jeg skal fly det så, at hun ikke ager tiere fra *Ringkøbing* med min mand!“ *Skinsyge* — måske. Tre uger senere blev *Mette* tagen ned og mistede sit helbred, hvilket *Las* sigtede *Apoloni* for. *Mette* lå i to år og tolv uger, før hun døde. Under sin moders sygdom var *Las* en dagovre hos *Apoloni*, der spurgte, hvordan hun havde det. Ja, det var jo ikke så godt. „Jeg må over at se til

hende," sagde hun. Så gik hun derover og snakkede lidt med hende, strøg hende på armen og sagde: „*Mette, der er fuld ledt på Eder uden skind og bien.*“ Det vil sige, der er faldt ledt eller ondt på dig, du er forgjort. Og Las svor sin højeste ed på, at det var Apoloni, der havde brugt trolddom imod hende. *Karen Kristensdatter* i Aggerholm og *Else Lasdatter* vidnede det samme, og rundt i Lem sogn hviskede man om den lede troldkælling i *Søndergård*.

Om pigen *Bodil Pedersdatter* i Bækskov fortælles også, at det var Apoloni, der tog hendes helbred, så hun døde. Da Apoloni var blevet vred på hende og havde udstødt trusler imod hende, blev hun syg; det hedder: „Og siden skete samme pige ingen lykke mere her i verden.“ Inden år og dag var hun i jorden. Sådant sagde hendes fader, *Peder Jensen*, og *Peder Christensen* på *Lembjerg* vandt det samme tillige med pigens moder, *Johan Perskone*, og *Niels Villadsen* i Bækskov.

Også *Kristen Mortensen* i *Kjærgård*, som var blevet syg og lå i mange år, troede, at Apoloni havde forgjort ham. Hun var nemlig blevet så vred på ham, fordi han engang havde bundet deres øg, da de gik i hans rugager.

Jens Justesen i *Hiegård* havde en datter, der også hed Apoloni; hun var gift med *Niels Pedersen* i *Hychelbjerg*. Den unge kone blev syg, og man skyldte konen i *Sønderbygård* for at have forvoldt det. Det var skik, at når man havde mistanke om sligt, da skyldte man åbenlyst vedkommende for den onde gerning. *Jens Justsen* sendte to mænd til Apoloni i *Sønderbygård* med tilsigelse om denne trolddomsgerning; men det skulle han nok hellere have ladet være; for straks derefter mistede han et øg, og siden kom han på en tur til *Ringkøbing* i træt med hendes mand, hvorefter han mistede en okse, men datteren i *Hychelbjerg* blev ikke rask. Både han og *Niels Pedersen* beskyldte Apoloni for at have voldt denne sygdom med sin trolddom.

Det er åbenbart, at man særlig tiltroede Apoloni Miltersdatter magt til at kaste sygdom på folk. *Chr. Christensen* på *Nør Brorstrup* havde haft sin datter i tjeneste hos Apoloni, og der blev hun syg en juleaften, hvilket han mistænkte hende for at have forvoldt med sin trolddom.

På herredstinget nægtede Apoloni ikke disse beskyldninger. Hun har åbenbart selv troet på sin sorte magi.

Fru *Maren Juell* boede på *Holmgård*. Hun mistede en del kvæg både på *Holmgård* og *Rybjerg*, og hendes ridefoged, *Jens Pedersen*, var sikker på, at her havde Apoloni også været på spil.

Den før omtalte *Chr. Nielsen* i *Halby* i *Stauning* sigter hende for, at hun har været med til at tage livet af hans broder *Mathias* eller *Mads*, som han også kaldes. — Om denne ugerning fortæller en anden troldkælling, *Maren Mikkelsdatter* i *Stauning*, at Apoloni var vred, fordi *Mathias Nielsen* ikke ville have *Else Madskone* i *Østerby*, hendes datter, og så gik hun til *Påske Rasmussen* og forlangte at være med at tage livet af *Mathias*, og al den *kuollem og formørkelse*, der var i sl. *Mathias Niensens* stue den anden søndag før han døde, havde hun og *Mette Sørensdatter* ladet gøre ved deres drenge; dem viste de derind, for at hans sygdom kunne forværres. *Påske* bekendte da også, at han havde været med til denne forgørelse, og de var lige gode om det, sagde han.

Maren Mikkelsdatter fortalte endvidere om Apoloni, at hun var med i danselaget ved *Stauning kirke* på *Valborg* og *Sct. Hansnætterne*. Også vor gode kending, *Maren Bolle* var med at vidne imod Apoloni Miltersdatter. Hun fortæller — selvfølgelig på pinebænken — at hun havde lært trolddom hos Apoloni og der svoret sig fra dåb og kristendom. Det var sket for fem år siden, da hun kom til hende om noget rug, og hendes dreng kom til hende som en hund og hed *Raggi*. Siden havde hun hjulpet Apoloni med at tage livet af *Chr. Mølgårds kvæg*,

og kort tid derefter ville Apoloni have hende til at hjælpe sig med at tage livet af *Mads* i *Langtind*, hans øg, men da sagde hun nej; thi *Mads* var hendes gode ven. Apoloni blev vred og lovede hende, at hun skulle *fare ilde*, og så sendte hun sin dreng til hjælp. Hun fortæller også, at Apoloni var hovedmand for at tage livet af fru *Maren Juels* kvæg og svin. De sidste havde Apoloni forgivet med noget, som hun gav dem af en sort potte.

23 mænd svor Apoloni *Miltersdatter* trolddom over, og landsretten i *Viborg* sagde ja og amen. — Apoloni blev sikkert brændt. Det var også i 1618.

Maren Kristenskone.

På samme tid levede i *Kjeldsig* i *Brejning* sogn en enke-kone ved navn *Maren Kristenskone*. Hun kom ind i en lignende sag og dømtes for trolddom af et kirkenavn i *Brejning*; dommen blev stadfæstet af *Viborg* landsting 1619, og hun blev formodentlig brændt som de andre. Vi ser, hvorledes forfølgelsen af troldkvinderne har gået som en farsot over *Bølling* herreds sogne i disse år. Alle de tingsvidner, der er taget i denne sag, stammer fra *Bølling* herredsting i sommeren 1619 og *Marens* anklagere, er alle fra *Brejning* sogn. Mange af vidnesbyrdene mod hende er ret grundløse, i andre tilfælde har hun lovet folk ondt, og man har i en årrække snakket om hende og haft hende mistænkt for at øve trolddom, og der er vist desværre ingen tvivl om, at hun har udnyttet den atmosfære, der således var skabt om hende, arrig og hævn-gerrig som hun var.

Mourids Knudsen i *Brejning* er hovedanklager imod *Maren Kristenskone*; det er ham, der fører sagen frem til landstinget, og det er sandsynligt, at det er ham, der har rejst sagen hjemme i *Brejning*. Han siger, at *Maren* har lovet ham ondt, og at hun har skylden for, at han mistede en kvie og en toårs plag. Under hvilke omstændigheder kvien døde, fortælles ikke, men om plagen siger to af

hans tjenestefolk, at den en middag kom løbende hjem fra marken og var helt vild og tåbelig, så ingen kunne komme til den og få den fanget, skønt mange mænd prøvede på det. Den løb ned igennem byen; men da den kom til Marens hus, vendte den om, og så kunne man fange den; men den styrtede og døde med det samme. Vi ville nok tro, at den døde af tarmslyng eller noget i den retning; men Mourits Knudsen skyldte Maren for at have forvoldt dens død med trolddomskunster, og han beskyldte hende fuldt og fast for en troldkvinde, der havde lovet ham ondt. For at gøre sin anklage endnu mere fast og troværdig medbragte han på tinge en erklæring fra præsten i Brejning og Nør Omme, hr. Niels Pedersen, der må vedgå, at Maren Kjeldsig „haver haft et ondt trolddoms rygte på sig af sine naboer og sognefolk.“

En dag kom Maren til gården *Bilderling*, hvor *Hans Rasmussen* boede, og havde en del snak med hans kone. Hun beklagede sig over, at hun ikke kunne få sit arbejde gjort og ikke kunne få sine huse istandsat, hvortil *Bilderling-konen* svarede, at hun kunne jo beholde sin datter hjemme i stedet for lade hende tjene på *Brejninggård*. Men Maren sagde, at datteren ville ikke være hjemme på grund af Mourits Knudsens trolddomssigtelser. Da sagde Hans's kone: „Det er da også kun skarn, I farer med.“ Men nu havde Maren fået begyndt at tale om dette, og så fortalte hun, at Mourits havde været hos hende og forlangt betaling for den kvie, der var død for ham; så ville han ikke sigte hende for trolddom mere.

Om dette er sandhed eller løgn, kan vi ikke vide, men det er måske ikke udelukket, at Mourits kan have været af et noget gerrigt og småtskåret sindelag. Han er den, der fører trolddomssagen igennem mod hende; men der kunne vel nævnes folk i sognet, som havde lidt større tab end han ved den formentlige troldkællings onde virksomhed.

Vi skal nu se lidt på de ulykker, de gode Brejningfolk tillagde deres lokale dyrker af den sorte magi.

Jens Pedersen i Røjkom havde også mistet en kvie under omstændigheder, der forekom ham yderst mistænksomme. Han havde en dag forrettet et plovbed for Maren i såtiden; han fik også god og redelig betaling af hende; men hun har nok set lidt surt til ham, da hun flyede ham pengene, og Jens kørte hjem med ængstelse i sindet for, hvad kællingen nu kunne finde på at gøre. Otte dage derefter mistede han den bedste ko, han havde i sin stald, og Jens kunne efter tidens tankegang med fuld føje forkynde sin mistanke til Maren.

Også Kristen Nielsen i Lilbæk havde fortørnet Maren; dagen efter mistede han ligeledes en ko, og det var så ligetil, at han troede, Maren havde forvoldt det. Det gik sådan til, at Kristen og hans kone gik ude på deres ager og skår, d. v. s. de skar korn med deres segle. De havde følgelig meget travlt; men så kom Maren humpende forbi. Hun havde også travlt, sagde hun, for hun skulle et ærinde til Kjærgård for husbonden, og det hastede så meget, at hun ikke måtte gå hjem først for „at tage noget i hendes hånd,“ noget at støtte sig til eller noget at væрге for sig med. Hun bad derfor Kristen Nielsen, om han ville låne hende en *plejl slauel* eller en lille fork; men han sagde nej, han havde ikke noget at låne hende, men hun kunne gå ind til hans gårdmand derom. Der har formodentlig være to fæstere i gården. Men straks fo'r Marens onde sind op i hende: „Vil I ikke låne mig noget, da skal I ikke vise mig til en anden.“ Med disse ord vendte hun dem ryggen; men dagen efter døde deres ko, og det var et meget stort tab for dem.

Endnu hårdere ramt var *Per Skammelsen* i Rudmose, der mistede tre køer, en kvie og nitten får. Det var efter hans bestemte mening også Marens skyld. Han havde engang slået hendes datter, fordi deres køer løb og stak i hans pænt opsatte tørvestak. Da kom Maren til ham, og hun var ikke god at se til: „Du skal få en djævels færd!“ Dagen efter mistede han en kvie og siden tre køer og nit-

ten får. Det nittende, en væder, gik og hang med ørerne; så kom Maren igen en dag og sagde: „Nu skal du ikke miste mere, men væderen vil gå samme vej som fårene.“

Per Skammelsen og hans kone Anne skyldte da selvfølgelig Maren Kristenskone for med trolddomskunster at have fordærvet deres kvæg og påført dem denne store ulykke.

I *Gåsdal* boede en mand, der hed *Jep Skammelsen* og sikkert var broder til Per i *Rudmose*. For nogle år siden kom Maren til hans kones moder og forlangte, at hun skulle sno hende nogle *simer*, men den gamle kone ville ikke, så Maren måtte tage sit halm hjem igen. Men så fortæller Jep og hans kone, *Maren Jepis*, at siden den tid blev svigermoderen syg, og hun lå i sengen og klagede sig over, at det var voldt hende af Maren Kristenskone. Sygdommen forværredes, og konen døde en lørdag aften otte dage før *Mikkelsdag*. Mistænkeligt var det også, at Maren om søndagen efter dødsfaldet kom til *Gåsdal*, hvor hun uden videre gik ind i stuen til den døde og faldt på knæ ved hende, men hun gav ikke et ord fra sig, hverken da hun kom, eller da hun gik — den lede troldkvinde. Anklagen for at have forvoldt den gamle kones død var vel nok en af de mest fældende, som blev rejst imod den arme Maren i *Kjeldsig*. Og ingen kan heller vide, hvad virkning en sådan ildeset kvindes vrede og onde ord kunne have på en gammel skrøbelig kone, der var fast forankret i troen på visse menneskers trolddomsmagt.

Også *Mergret Knudsdatter*, der var gift med *Jens Smed* ved *Brejning kirke*, blev taget ned på sottesengen af troldkællingen. Hun overvandt dog trods Marens onde ønsker sin sygdom og kunne både på herredsting og landsting vidne imod hende. — Hun er måske søster til Marens avindsmand *Mourids Knudsen*. — Fjendskabet imellem hende og konen fra *Kjeldsig* opkom på den måde, at *Mergrets* søskendebarn, *Per Hansen*, havde fået sind til at gifte sig med Maren *Kjeldsigs* datter, der tjente sam-

men med ham på Brejninggård. Selv siger Mergret, at hun sagde til ham, at han var for ung endnu til at gifte sig. Ordene er nok ikke faldet så stilfærdigt, som hun vil give det indtryk af; thi Per siger selv, at hun læste over ham, og så opgav han tanken.

Men der var en, som blev rasende over, at ægteskabsplanen blev slået itu, og det var Maren. Vi forstår hende i grunden godt, og datteren har selvfølgelig været ulykkelig; hun var flyttet hjemmefra på grund af moderens onde rygter, og så er der vel alligevel dette, der hindrer hendes ægteskab med en ordentlig karl. Hjemme i Kjeldsig rasede Maren, og til en nabokvinde sagde hun om smedekonen: „Hun skal få andet at tænke på end at forvende min datters giftermål!“

Anne Jepsdatter, som Maren havde udtalt sig til, rendte selvfølgelig sporenstregs til smedens og fortalte, hvilken trusel den skrækkelige kvinde havde udslynget imod Mergret. Og følgen udeblev ikke; nogen tid efter blev Mergret taget ned og fik en langvarig sygdom; „så ingen mennesker kunne være ved mig,“ vidner hun senere med oprakte fingre og højeste helgens ed. Ja, hun fortæller, at Maren under sygdommen kom til hende en søndag og gjorde hendes trolddomskunster, idet hun strøg hende på håret og på kroppen, „og siden var det, ligesom jeg skulle brænde op!“ fortæller hun.

At Maren virkelig af sit inderste hjerte ønskede smedekonen alle ulykker, ser vi af en samtale, hun havde med den førnævnte Anne Jepsdatter, der havde været på besøg hos smeden.

„Hvordan er det fat med Mergret?“ spørger Maren.

„Som en Guds fange, så er det fat med hende. Hun er meget fast bundet. Vor Herre hjælpe hende, enten til liv eller himmerig.“

Da sagde den onde Maren: „Gid hun ligge der, så længe til hun rådner hendes muldklæde under sig, og de kan se både sol og måne igennem hende!“

„Jøsses, Maren! hvi beder I en sådan bøn for den fattige kvinde!“ sagde den forskrækkede sladdersøster og slog kors for sig.

„Fordi de har klikket så på mig fattige kvinde!“

„Ja, men kanske det ikke er sandt, at de siger sådant om jer!“

„Jo,“ hvædede Maren, „de siger, at jeg har gjort det for Per Hansens skyld!“

Vi ser, at det er ved at bryde sammen om Maren, og hun kender kun een måde at væрге for sig på: Ondskab. Derfor er hun så taknemmelig at kaste mistanke på. Hun reagerer jo, som hun skal, i den givne situation.

Hendes strygen på syge kvinder havde hun også brugt på *Markus Justsens* kone, *Johanne*, for en halv snes år siden, da hun havde været syg. Maren kom da og sad hos hende, og så strøg hun på hendes lemmer med sine hænder, hvorover hun blev endnu mere syg.

Det værste, man skyldte Maren for, var dog måske, at hun havde taget livet af sin nabo, *Kristen Pedersen*, i *Kjeldsig*. Det er *Jens Jensen* i *Opsund*, der for otte mænd på tinge anklager Maren for denne hændelse, der fandt sted for tolv eller tretten år siden. Historien er i korthed denne, at Marens høns var blevet slemme til at gå i *Kristen Pedersens* korn, og så blev han vel gal og slog sten efter dem; men det opdagede Maren selvfølgelig, og hun blev fortørnet og lovede ham *en ond færd*, han skulle ikke slå hendes høns tiere. På den anden dags morgen ville han køre i skoven, og så *skænd* hans og med ham, og han satte livet til. Maren havde fået hævn.

Kr. *Jørgensen* i *Pilgård*, *Jens Pedersen* i *Røjkorn*, *Markus Justsen* i *Vedbæk* og *Per Skammelsen* i *Rudmose* vidner, at det er ret nok, at *Kristens* og *skænd* med ham på skovvejen. Han lå i hammelen, da de kom løbende til *Randerisgård*, hans vogn stod ved *Videbæk* høje, og han var død. — Maren *Kristenskone*, der ikke kunne styre sin onde tunge, måtte på bålet.

Maren Villumsdatter.

Nogle få år efter, at sagerne imod de i det foregående skildrede kvinder var til ende, kommer *Maren Villumsdatter* for retten og dømmes for lignende mørkets gerninger. I visse af sagens akter kaldes hun *Maren Fjaltering*. Hun er født i Madum, og mens hun var ung, oplevede hun at se sin moder blive brændt for trolddom, hvilket måske har givet hende et hævngherrigt og mørkt sind. I hvert fald sagde man om hende, at hun øvede trolddom fra denne stund. — Det varede dog halvanden snese år, før *Maren Villumsdatter* fulgte efter sin moder. Sagen pådømmes i 1624 på Hing herredsting, hvor et kirkenævn af *Nør Omme* sogn den 8. januar oversvør hende *trolddoms bedrøvt* og senere på året forsvarede deres *ed och thoug* for landstinget, der godtog dommen, så *Maren* gik til sine fædre over den samme grusomme ild, som havde opbrændt hendes moder: Heksebålet.

De tingsvidner, som fældede hende, er taget på *Hing herredsting*, på *Timgårds birketing* og på *Ringkøbing byting*, satte landstinget segl under.

Hendes område er særlig *Tim* og *Nør Omme* sogne, men strækker sig en overgang også til *Rindom*, *Holmsland* og *Ringkøbing*, hvor hun havde tilhold, bl. a. hos *Niels Bartsvær*.

Vi skal først høre, hvad folkene i *Tim* døjede med den hadske kvinde. *Christen Tomsen* i *Brogård* fortæller, at hun engang for ca. otte år siden kom *gangende ind i hans hus* med noget kød, som hun lagde i hans seng, og siden den tid havde han *lidt stor mist*, og han troede, hun var ham ikke god, og han vidste, at hun meget længe havde haft et ondt rygte for at fare med trolddom. Hos *Knud Kristensen* i *Grønne* kom hun en dag for at tigge lidt flæsk, og da hun intet fik, blev hun vred og sagde, at skulle hun miste flæsket, da skulle han miste det, han nødigt ville, og samme dag mistede han en skøn galt. *Morten Hansens* fader i *Nøderup* mistede ligeledes en

skøn quie. Anders Olufsen i Østerby blev for fire år siden på Sct. Laurids dag trædagtig med Maren ved Tim kirke og skød hende noget til side; det lyder uskyldigt, og kort tid efter mistede han en hest, som blev både vild og gal, inden den døde. En dyrlæge ville nok have sagt, at den døde af kolik eller tarmslyng, men Anders Østerby var ikke i tvivl om, at det var troldkvindens datter fra Madum, der hævnede sig på ham.

En hel flok mænd fra Tim, ialt 30, sandede med ham, at siden Marens moder blev brændt, *da var det dem fuld vitterligt i rede Guds sandhed*, at Maren Villumsdatter har været berygtet for trolddom.

I Ringkøbing havde man værre anklager imod Maren, end Timboerne kunne fremskaffe. Før nogle år siden, fortælles der, kom hun ind til Jens Pedersens kone der i byen. Jens Pedersen var sømand og havde hyre med en hollandsfarer, der snart skulle sejle fra Ringkøbing. Maren tiggede, hun ville så gerne have et stykke flæsk; men konen svarede hende, at det stykke flæsk, hun havde, skulle hendes mand have med til *Holland*, så hun havde intet at give hende. Derover blev tiggerkvinden vred: „Så skal du også miste den del, du nødigst vil,“ og med denne velsignelse på læben tren Maren igen ud af Jens Sømands dør. Men Jens blev syg og mistede al sin manddomskraft; i tre år kunne han ikke „have sin naturlige omgængelse med sin kone,“ og så døde han; men på det sidste klagede han hårdelig på Maren Villumsdatter, at hun havde forgjort ham.

Las Mortensens hustru i Ringkøbing havde Maren gjort helt afsindig. Hun hed *Maren Andersdatter*; hun fortæller selv, at Maren Villumsdatter kom ind til hende med noget sød mælk, som hun ville give hende; men hun nægtede at tage imod det uden betaling. Så svor Maren Villumsdatter hende på, at hun skulle have det. — En månedstid efter kom hun igen; men da kommer hun for at få løn for sin gave. Hun bad om nogle *therommer*,

tarme til at sy med; mens Las Mortensens kone havde ingen at undvære, thi hvad godtfolk gav hende at tilrede, det forlangte de igen; men i fremtiden ville hun se, om hun ikke kunne fly hende nogen. Flere gange kom den berygtede kvinde i samme ærinde uden at få det, hun begærede. Til sidst blev hun vred og knurrede og lovede ondt, og derefter blev Maren Andersdatter så ræd og så afsindig, som *udi Ringkøbing vitterligt er*. Det var en stor ynke og jammer. Hun blev sådan fra sind og sans, at hun ville kvæle både barn og mand, og da hun lå i *bassel-seng*, kom der en skade for deres vinduer, og noget derefter kom en sort lodden hund til hendes seng. Troldkvinderne kunne efter folks mening tage skikkelse som dyr, eller de kunne sende deres onde tjenende ånder, deres drenge, i dyreham. Harer, hunde, katte, mest sorte, samt skader var de almindeligst brugte til denne forklædning. Intet under at den arme Maren Andersdatter blev helt afsindig. Da hun kom lidt til sig selv, sigtede hun på bytinget Maren Villumsdatter for med trolddom og djævelskunstner at have forvoldt hendes ulykkelige sygdom. Hun har måske ret; vi kan ikke rigtig forestille os, hvor stort et psykisk pres en sådan kvinde ved sine trusler kunne lægge på en lidt svaghovedet medsøster.

På *Holmsland* havde Maren Villumsdatter haft sin gang en tid, og alle var rædde for hendes trusler. Derfor gjorde man hende godt, og hver den, som hun blev vred på, *har vederfaret ondt* enten på dem selv eller deres kvæg. På samme tid blev en pige der på øen afsindig, og så gik snakken naturligvis, at det var troldkællingen, som havde voldt det. En dag kom Maren ind til *Kristen Thygesens* i *Rindom*, og da sagde konen, *Mette Rasmusdatter*, til hende: „Maren, jeg forundres over, at I tør sidde her, da folk har sådan tale om eder, at I haver for-givet den pige.“ Maren fik med det samme sit onde sind: „I skal få en djævel!“ sagde hun og gik. Men næste søndag kom hun igen, stiltiende og uden hilsen tog hun

konen ved begge hendes arme og krystede hende, så det gik til marv og ben. Torsdagen derpå kom hun igen om aftenen sildig, da Kristen og Mette og deres barn lå i sengen, og da havde hun noget selskab med sig, som Mette ikke kendte; de tog hende da ud af sengen, ruskede og plukkede i hende længe, hvorpå de sendte hende i sengen igen til hendes mand, der sov hårdt, og straks da han vågnede, sagde hun til ham, at nu havde de taget al hendes helbred. Siden måtte hun ligge i sengen tre uger og havde stor pine i kroppen, som hun næppe ville forvinde i hendes levetid. Manden, som også kaldtes *Kræ Fyw'r*, gik så en dag ind i byen, hvor han fandt Maren Villumsdatter hos *Niels Bartskeer*, hvor han åbenbart for alle skyldte hende for med hendes trolddom at have voldt hans kones sygdom.

Jens Nielsen Holmbo, som vistnok boede i Ringkøbing, havde Maren tit og ofte lovet ondt, og det var *ham altid vederfare*t både med skade og afbræk på sølv og pending, som er blevet ham forvildet, når hun gik fra ham, såvel som i andre måder. Og det beskyldte han hende fuldt og fast at have gjort med hendes trolddom og djævels kunster.

Men lad os forlade Ringkøbing og tage med Maren Villumsdatter til Nør Omme, hvor hendes færd omsider blev standset. *Jørgen Jensen* i Askov beskyldte hende for at have taget livet af hans kvæg. *Jens Jensen*, hans *nabo*, vidnede sammen med et par andre mænd, at han en dag stod ved sin staldende, og da kom Maren og sagde, at *Jørgen* skulle få en *ufærd* for den daler, hun mistede i hans hus. *Poul Jensen* i Grønbjerg fortæller også om daleren. Maren sad en dag forgangen høst i hans kakkellovnsvrå, d.v.s. hans kakkellovnskrog, lagde sine fingre over kors og sagde:

„Så sandelig som Jesus talte død på korset, skal *Jørgen Jensen* betale inden juleaften for den daler, jeg mist i hans hus!“ På tinge bekendte Maren om daleren, at *Jør-*

gen Jensens dreng tog den fra hende, og ikke hun fik den igen. Hvor daleren oprindelig var kommen fra, tier hun stille med.

Muligvis havde hun en tid sit tilhold i Askov. Chr. Jensen Halkjærs kone fortæller, at hun fik sådan en underlig sygdom, som tog hende hver dag ved halv middagstide, indtil det nu sidste sommer blev lidt bedre; men så kom Maren en dag og bad om en almisse, som hun da også fik. Og straks derefter kom sygdommen igen og holdt hende i lang tid. Hun mistænkte derfor Maren, og en dag slæbte hun sig til Askov og beskyldte der åbenbarligt Maren Villumsdatter for at have forgjort hende, og straks blev det bedre; det baldyrede Mette Christenskone ved sin Gud og salighed.

Chr. Andersen fortæller, at for tre år siden bad hun ham age hende af byen, hvortil han svarede nej. Samme nat skete der noget, som ikke kunne gå naturligt til; hans ene øg blev *tuend*, tvunget igennem et hul, der ikke var så stort, at en hund kunne gå der *igiemmel*, og det lå uden for stalden og var moxen død. En tid derefter gik han og konen og bar en havrestak ind, da kom Maren og bad om mælk. Hans kone nægtede hende det og bad hende gå til folk, som havde flere køer. Så blev hun vred og gik bort, og straks derefter blev begge hans ungnød både skabede og skurvede, hvilket han selvfølgelig også mente, var Marens onde værk. Da der var gået nogen tid, kom hun ind til ham og ville have ham til at sy hendes ene sko. Da sigtede han hende åbenbarlig for samme gerning, og hun sagde, at det skulle ikke ske mere.

Hos Peder Tammesen i Omme, hvilket vistnok er Omgård, havde Maren også været på spil. Ved Sct. Hansdags tider for nogle år siden mistede han to stude, og desuden havde han stort tab på sit kvæg. Siden skete det, at hans hustru en dag, hun trak en ko i marken, mødte Maren Villumsdatter, der fortsatte hjem til deres gård. Hvad hun lavede der, måtte hun bedst selv vide; de vid-

ste det ikke. Men straks derpå blev den ko gal to gange på een dag, og den mælk, koen gav efter denne dag, blev dem altsammen ugavnligt. Og han beskyldte Maren for at have øvet trolddom og djævelskunster imod hans dyr. Det kan også nævnes, at *Jens Nielsen* i Skråstrup mødte Maren en dag, da han gennede et par får til fodring hos *Jens Simonsen*. Hun bad ham da om lidt *tou*, men fik ikke noget, hvorover hun blev vred og lovede ham ondt. Begge fårene døde samme vinter, og alle mente, at den logiske følge af dette var, at *Jens* beskyldte hende for at have brugt sin sorte magi imod hans får.

Jens Tomasen kørte en søndag til kirke med sin kones moder; hun var gammel og havde ondt ved at gå. Hans kone skulle så blive hjemme den dag og passe huset. Da hun nu var ene, kom der bud fra *Maren Villumsdatter* om en almisse, men hun ville intet af med. Da de andre kom hjem, fortalte hun dem, at *Maren* havde sendt bud om almisse, og stemningen har nok været lidt trykket. Jo længere dagen led imod kvæld, jo mere spekulerede koen over, om *Maren* ville hævne sig på dem. Og da *Mørket* kom, kunne hun høre det pusle alle steder omkring sig, og lige på een gang blev hun fra sind og sans som en afsindig. *Jens* og hans familie var ikke i tvivl om, hvem der var årsagen til dette: *Maren Villumsdatter*.

I *Holmgård* boede *Jens Knudsen*, også her havde *Maren* været på spil for nogle år siden ved *Sct. Valborgs* tider. Hun kom med tiggerposen og fik ikke så meget i den, som hun ønskede. Følgelig blev hun vred, og i stedet for tak gav hun onde ord og lovede dem alle ulykker. Da *Jens* kom hjem fra marken samme dag og spændte sine to okser fra ploven, blev den ene af dem syg og kunne hverken æde eller drikke, før den døde. Samme år i hostens tid kom *Maren* igen og bad om noget to; men deres får var ikke klippet endnu, så hun fik ikke noget. Dette tog kællingen dem meget unådigt op og forlod dem med onde ord på læben; hævnen lod ikke vente længe på sig. De

havde 15 får og 7 væddere i gården, og deraf mistede de 12 får og 5 væddere. Nogle år senere mistede han en ko, og da der var gået en tid igen, var hans karl en dag kørende til Askov. Da han kom hjem og spændte fra, blev det ene øg syg og døde fire dage senere. Tillige døde der for ham på samme tid både en okse og en ko. Jo, Maren havde hævnnet sig. Jens Knudsen svor hende på, at hun havde forgjort hans dyr med trolddom for at hævne sig.

Sådan følte man, hver gang der skete en ulykke, man med nogen sandsynlighed kunne sætte i forbindelse med Marens onde ord. Hendes tiggergang i sognene var som et mareridt for de arme bønder. Hun tyngede hårdere på dem, end de i længden holdt til. Den sidste hændelse, vi skal omtale, er måske den, der får bægeret til at flyde over.

Christen Spåbæk stod og skulle køre til mølle. Han søgte Muldbjerg mølle. Vognen var forspændt, og han var rede til at sætte sig op, da Maren kom i gårdsleddet. Hun kunne nok se, hvorhen han skulle fare, og bad om, at hun måtte age med ham til *Hover*; men Christen sagde nej, skønt han nok vidste, at det var farligt at nægte hende noget. Om han nu blev nervøs, eller det var de onde ord, hun gav ham med på møllerejsen, hvem ved det? Men da han holdt for mølledøren og steg af vognen, blev hestene urolige; han kunne ikke få hold på dem, før den ene var sprunget i mølledammen, hvor den omkom. Christen var ikke i tvivl om, hvem der havde voldt denne ulykke, og det var ikke det eneste, han havde udestående med Maren Villumsdatter. Hun havde også forgjort hans broder, *Peder Christensen* i *Skråstrup* og taget hans liv. Også for dette sigtede han hende åbenlyst på tinge og svor, at hun havde voldt det med trolddom og djævelskunster.

Om denne sørgelige hændelse fortæller den afdødes hustru, *Johan Perskone*, at Maren engang kom og forlangte at age med Peder, der skulle køre en tur til køb-

staden. Skønt han blev ilde til mode ved det, sagde han dog nej. Han ville ikke sidde på samme agefjæl som hende, så måtte det gå, som det kunne. Han kørte uden Maren, og hun sparede ikke på trusler og ukvemsord; de stod af halsen på hende som edder og forgift. Peder kom dog intet ondt til på sin Ringkøbing-rejse; han kom sund og velholden tilbage; men Marens onde ånd hvilede over gården, og kort tid efter kom hans ene hest galt af sted i staldbåsen. Den fik sin hals *vreden sønder*. Så var det vel betalt? Nej, tro endelig ikke det. Da Maren hørte om Peders hest, kom hun en dag og stak sit onde fjæs ind ad døren og meddelte Johan Perskone, at det kun var i sin vorden med Peders ulykke. „I kan vente mere!“ Og så gik hun. Derpå kom sygdommen. Om den var af åndelig art, eller det var en legemlig sygdom, kan en lægmand vel ikke afgøre; men syg blev Peder, så han ikke vidste på hvilket sted, han ville være. Han kunne ikke finde ro i sin seng om natten, og da det var i sommertiden, fik han i sinde en aften at gå ud at lægge sig i laden. Hans kone prøvede at snakke ham fra det; men han sagde, at han troede, han kunne sove der, og så gik han da ud og lagde sig i laden sammen med deres søn Anders, som konen havde overtalt ham til at tage med. Han faldt også i søvn.

Hen på natten stod Johan op og gik ud for at se, hvordan han havde det. Han lå og vændede sig. Hun ville have ham med ind i sengen hos sig; men han svarede og sagde: „Gå kun ind, men tag den pige ind fra mig, hun haver sådan kysset mig i nat, at jeg forvinder det aldrig!“

„Men dog!“ svarede Johan, „pigen har været inde hos mig den hele nat, jeg tror, du snakker over dig.“ Hun kunne ikke få ham med ind, hvorfor hun atter gik til ro inde i sengen. Om morgenen, da Peder Christensen kom ind, fortalte han hende, hvilket frygteligt mareridt der plagede ham. Her var kommen een ind til ham i skikkelse som en kvinde og lagde sig ved ham og kyssede ham, så hele hans krop brændte, og laden stod i lys lue, indtil hun

kom og talte til ham. Så blev alt borte. Og han var sikker på, at det var den troldkvinde Maren Villumsdatter, der havde voldt det.

Kort efter døde han *ved samme ulidelige vé*, og på det sidste klagede han hårdt på Maren, at hun voldte hans død. Det var der flere, der hørte, og alle troede fuldt og fast, at sådan var det. Maren fortjente at komme på ilden.

Stokkenævn på 24 mænd af både Hing og Ulfborg herreder svor, at Maren Villumsdatter i mange år havde været påhængt fuldt trolddomsrygte. — Kirkenævninger af Nør Omme svor hende trolddom over. Bålet blev tændt.

HORNSKEMAGERE I NEES SOGN

HORNVARERARBEJDER FRA HUSFLID TIL FABRIKSDRIFT

Af overbetjent *N. Jensen Dam*

Ligesom egnen omkring Varde har været hjemsted for fremstilling af „Jydepotterne,“ og Hammerum, Ikast m. fl. sogne har været hjemsted for fremstilling af tricotagehusflid, således har Nees sogn været hjemsted for hornskesusflid fra tiden omkring 1800.

Rentier *Marinus Jensen*, der er født den 18. november 1865 i „Brusledhus,“ Nees sogn, og som nu bor i „Sdr. Nørgårdhus,“ Nees, har velvilligt fortalt mig om dette husflidsarbejde, der efter hans opgivende ikke fandtes andre steder i landet. Jeg lader *Marinus Jensen* selv fortælle:

Min fader *Jacob Mønsted Jensen* ejede „Sdr. Nørgårdhus“ i Nees, men bygningerne var gamle og ubeboelige, og derfor var mine forældre flyttet til min bedstefar (morfar) *Andreas Andersen* i „Brunsledhus,“ og der blev jeg født. Efter at have fået bygningerne repareret, flyttede vi tilbage igen, og mit hjem har således altid været her.

Jeg har gået i Nees hovedskole, og straks efter min konfirmation, som 15—16-årig, begyndte jeg at arbejde med hornskeer som husflid.

Min far var hornskeemager, og det havde han været helt siden sine drengear omkring 1850.

På den tid arbejdede så godt som alle beboere, især i de mindre hjem, i Nees med hornskeearbejder, og det blev der arbejdet med hele vinteren igennem.

De varer, der blev fremstillet, var særlig hornspisekeer, børneskeer, teskeer, skumskeer — nogle flade lang-

Marinus Jensens hornske til Johs. Jørgensen. (Forsiden).

skafteede skeer, der benyttedes til at skumme fløden af mælkefadene med — potageskeer og sennepsskeer og endvidere skohorn, pølsehorn og papirknive. — Varerne solgtes over hele landet, også så langt som til Bornholm rejste forhandlere, som udelukkende var beskæftiget med at afsætte produktionen.

Når deres medbragte beholdning var ved at slippe op, rekvirerede de straks et nyt parti og så fremdeles hele året igennem.

Efter at have fået noget håndelag og øvelse, kunne jeg fremstille 2 dusin hornskeer daglig, og det kunne dengang indbringe mig en daglig fortjeneste på ca. 2 kr.

I 1884 begyndte jeg at lære murerfaget, og jeg arbejdede derefter udelukkende ved murerfaget om sommeren, medens jeg så igen om vinteren tog fat på hornarbejdet.

De forskellige hornvarer blev fremstillet dels af dansk, dels af udenlandsk horn, idet vi havde fået konsul Møller, Lemvig, der havde forbindelser i Hamborg, til at skaffe os udenlandsk horn.

Det værktøj, der blev anvendt til arbejdet, var særlig raspe og file, samt metalforme. Koppen på en hornske blev formet ved, at hornet blev varmet over en flamme, der blev frembragt af tørre tørv på et særligt fyrsted med en rist i, og når hornet havde fået en passende varme, blev det lagt i formen og sat i pres, til det var blevet afkølet, og skeen havde da sin oprindelige form. Den blev

Samme. (Bagsiden).

derefter bearbejdet med raspe og file og forskellige andre redskaber, indtil afpudsning kunne finde sted. Afpudsningen blev udført først med pulveriseret pimpsten, og derefter med grøn sæbe og melkalk blandet, og dermed blev der pudset med en klud eller med de blotte fingre, indtil skeen, eller hvad det nu var, var blevet fuldstændig blank.

Skulle en hornske nu være særlig fin, blev der på skaffet i billedskærerarbejde udført et blad eller lignende som vist på vedlagte illustration, men så var det også et meget fint stykke arbejde, og det var let lavet blot med en almindelig kniv at skære en sådan prydelse.

Hvorlænge hornarbejdet har været brugt i sognet, kan jeg ikke med bestemthed fortælle, men jeg har hørt sige, at en mand ved navn Morten Høj, der skulle have været i engelsk fangenskab — antagelig i 1801 — kom hjem til sognet og lærte sine sognebørn hornskearbejdet, som han havde lært i de engelske fængsler, og det skal være på den måde og på det tidspunkt, at dette husflidsarbejde er kommet til sognet.

Jeg har arbejdet hele tiden fra mit 15. år indtil slutningen af trediverne med mit hornarbejde om vinteren, og i de sidste år helt indtil „den siést Kri“ — 1940 — arbejdede jeg hjemme på forskellige hornarbejder for hornvarefabrikant P. Husted, Bøvlingbjerg, idet denne sendte horn over til mig, og det bearbejdede jeg til en slags

halvfabrikata og sendte det tilbage til fabrikken i Bøvlingbjerg.

Jeg har ikke haft interesse for andre husflidsarbejder, men det har været nødvendigt for mig at tjene noget til hjælp til murerarbejdet for at underholde familien. Som murersvend tjente jeg kun 9 kr. ugentlig plus kost og logi, og jeg tog ud om foråret og var ude hele sommeren, men jeg var da som regel hjemme fra lørdag aften til mandag morgen med ugelønnen til min hustru. Hun passede ejendommen hele sommeren, og på den måde fik vi det til at gå rundt. På ejendommen havde jeg kun een ko til at begynde med.

Da tinskeer begyndte at blive almindelige, frygtede jeg og mange andre for, at dersom hornarbejdet holdt op, det var jo i det væsentligste hornskeer, der blev fremstillet, ville mange familier komme på sognet, men det gik kun ganske langsomt tilbage med efterspørgslen efter hornskeer, men da sølvskeer og aluminiumsskeer blev almindelige, blev hornskeerne mere sjældne, og arbejdet med fremstillingen heraf ebbede ganske langsomt ud, men det viste sig nu imod al frygt, at folk mere og mere tog fat på at dyrke jorden, og det viste sig også, at denne let kunne indbringe den fortjeneste, som gik bort med ophøret af hornarbejdet.

Jeg kan nu ikke længere lave en hornske, men det har alligevel glædet mig at erfare, at hornskeer og mange andre hornvarer i tiden siden 1940 igen er kommet på mode, og at de nu fremstilles som fabriksvarer og sælges både i ind- og udland. Da jeg sidst besøgte P. Husted, Bøvlingbjerg, så jeg en stor sending hornvarer, som skulle sendes til Amerika, og da blev jeg glad ved at erfare, at vor gamle husflid nu var nået så langt ud i verden.

Med mig vil det gamle husflidsarbejde forsvinde i familien, da der ikke er nogen af mine børn, som har lært det eller beskæftiget sig dermed, og i sognet er jeg også den sidste, som har arbejdet med hornskeer m. m.

Om jeg selv har været ude at sælge? Ja, når foråret kom, og jeg havde mange varer færdig fra vinteren, og jeg manglede penge, tog jeg selv tværsækken over nakken og tog ud at handle, og jeg solgte da så vidt gørlig hele mit lager. På sådan en vandring, som foregik til fods, boede jeg ved private, som ville huse mig, og opholdet hos dem betalte jeg med hornskeer eller andre hornvarer, og på den måde kunne jeg hjemføre alle de kontanter, som jeg havde solgt for på min vandring.

Af mine børn har tre taget murerarbejdet op efter mig, idet min ældste søn er murermester i Ikast, og to arbejder hver for sig som murermestre i Løgumkloster. —

Både Marinus Jensen og hustruen er raske og åndsfriske, og han fortalte mig, at de havde diamantbryllup i sommeren 1949, samt at han og hustruen har haft ialt 11 børn, der alle er levende og nu i gode stillinger, og det var en oplevelse at høre hans fremstilling om det husflidsarbejde, som han gennem så mange år har dyrket, dels af lyst og interesse, og dels for at styrke økonomien i hjemmet.

Han viste mig flere eksemplarer på særlig fint arbejde, som han havde gemt i sit skrivebord, men særlig fint har han udført en hornske, som han har foræret førstelærer Johannes Jørgensen, Nees, og denne har velvilligt lånt mig skeen til fremstilling af foranstående fotografi.

Læg særlig mærke til det udskårne skaft, det viser tydeligt, at det her har drejet sig om noget særligt fint

Marinus Jensen ved diamantbryllup i 1949.

husflidsarbejde, når særlig tages i betragtning det primitive værktøj skeen er lavet med.

* * *

I fortsættelse til foranstående har hornvarefabrikant *Peder Husted, Bøvlingbjerg*, fortalt mig om hans arbejde som husflidsmand og senere som fabrikant af hornvarearbejder, og jeg vil også lade Peder Husted selv fortælle:

Jeg er født den 12. september 1884 i Bøvling, men min fader, Hans Husted, var murer og hornskeemager, og han er født i „Husted“ i Nees sogn den 5. april 1834.

Allerede som 5—6-årig dreng kom jeg til at hjælpe min fader med at lave hornskeer i „skekammeret,“ og jeg kunne dengang ikke nå op på bukken og arbejde, men sad på skrævs over „bukken“ og begyndte med fil og skrabejern. Den omtalte „Buk“ er endnu bevaret og henstår i „skekammeret“ på Lemvig museum.

Jeg hjalp min fader hver vinter med de forskellige hornvarer, særlig hornskeer, som han fremstillede som husflid, indtil han døde i 1899, men da var jeg også blevet så godt som helt uddannet og kunne selv fremstille færdige skeer. — Jeg gav mig derefter til at arbejde ved landbruget i en del år, og jeg giftede mig i 1911 med Olga Skovhede, der er født i 1890 i „Skovhede,“ Nees sogn.

Efter at jeg var kommet alvorlig til skade ved en løbskørsel, måtte jeg i 1928 forlade landbruget, da jeg af min læge fik at vide, at jeg aldrig ville komme til at kunne udholde strengt arbejde.

Min hustru og jeg købte da et lille hus på Bøvlingbjerg, og der i rekonvalescenttiden begyndte jeg igen min gamle husflid, som jeg kunne sidde og passe inde i min lejlighed. Jeg fremstillede herunder, foruden en del gaver, en samling hornskeer lige fra „hejringen“, den rå udskårne ske, til færdige polerede spiseskeer til museet „Nr. Hede-gaard,“ Vemb, og desuden en samling værktøj fra dette husflidsarbejde.

I 1930 fik jeg fra „Dansk Arbejde“ i København op-

Peder Husted, Bøvlingbjerg.

for dring til at optage det gamle hornarbejde som industri med den motivering, „at vi årligt indfører for store beløb varer, som fejlagtig benævnes for horn,“ og kort tid derefter fik jeg tilbud fra Teknologisk Institut om en stand på julegaveudstillingen, der blev afholdt i instituttets kælder, og dette tilbud tog jeg imod og fik afsat en del varer, som der var interesse for, ligesom jeg fik en god omtale i pressen.

Opholdet i København varede i 18 dage, og da jeg rejste hjem, besluttede jeg mig til at tage fat på arbejdet i større omfang, idet jeg havde fået en betydelig ordre med og havde fundet ud af, at der var betydelig interesse for hornvarer. Jeg fortsatte dog alligevel under de mere beskedne former mit arbejde til i 1935.

Jeg købte da et nyt beboelseshus og byggede værksted ved siden af, og med assistance fra Teknologisk Institut fik jeg fremstillet og fremskaffet maskiner, og derefter bliver arbejdet ikke udført som husflid, men dog som håndarbejde med slibe- og pudsemaskiner, medens alle mål er bevaret som „øjemål.“

I mine to sønner, Erling og Asger, har jeg fået mig et par villige og interesserede medhjælpere, og desuden beskæftiger jeg nu også en svigersøn på værkstedet.

Jeg begyndte nu at blive kendt både i ind- og udland, og i 1938 havde jeg min første eksportordre fra Amerika, og det er siden gået støt fremad med salg både i Amerika og så godt som alle større lande.

I 1939 havde jeg en sending hornvarer udstillet i en verdensudstilling i de amerikanske fristater, og i 1935 deltog jeg i verdensudstillingen i Bryssel og blev tilkendt sølvmedaille.

Virksomheden, der nu omfatter et moderne værksted med elektrisk drevne maskiner, arbejder med 6—7 mand, og arbejdet er rationaliseret en del, og omsætningen er på ca. 100.000 kr. årligt, deraf ca. halvdelen til eksport.

Men nu kommer det, der trykker mig mest, nemlig varetildelingen, for nu må jeg ligesom alle andre stadig føre en kamp for at få de nødvendige råvarer til min virksomhed, og jeg har måttet foretage flere rejser til København for gennem varedirektoratet at redegøre for nødvendigheden af fortsat tildelinger, og ikke altid har jeg fået et tilfredsstillende resultat.

For Peder Husted er hornarbejdet nu fuldtud blevet et levebrød, men det har stadig hans store interesse at frem-

hæve, „at det er gammel dansk husflid,“ og han har kaldt sin virksomhed „Hornvarefabrikken Husflid.“

Han er fjerde generation i slægten, der udøver hornskearbejde, og han har som nævnt foran to sønner, der fortsætter efter ham, deraf Erling i selvstændig virksomhed i Bramminge, og Asger i fabrikken i Bøvlingbjerg.

Husted har også, ligesom forannævnte Jensen, selv solgt sin produktion ved omløb, men han siger: „a cyklede jo.“ Det har dog været mere interessant at sælge produktionen på de forskellige udstillinger rundt om i landet og der stifte bekendtskab med både interesserede og forretningsfolk.

* * *

NB.! Foranstående optegnelser er optaget af undertegnede af Marinus Jensen den 3. marts 1950 og af Peder Husted den 19. juni 1951. Marinus Jensens hustru er nu død, men han selv lever og er rask.

Bækmarksbro, den 1. oktober 1951.

N. Jensen Dam.

Jævnfør med dette stykke en artikel i årbog 1912 af J. Gr. Pinholt: *Hornskeerne*, en døende vestjysk industri.

E. J.

HUSET VED HODSAGER KIRKE

Af F. Elle Jensen

I året 1786 købte fæstebonden *Lars Madsen*, Dalgård i Hodsager sogn, af kaptajn Chr. de Linde, Møltrup, Hodsager kirke med tiender, for 2350 rdl., hvoraf han betalte 250 rdl. straks, mens resten skulle falde til snapsting (1787¹). Forklaringen på denne handel må sikkert søges i, at køberen ikke var som andre mennesker. Thi selv om han utvivlsomt var en endog særdeles velbegavet mand, var han på den anden side til det yderste optaget af sin egen betydning og så opfyldt af tanken om sit værd, at han i en given situation let kunne komme til at gribe fejl, og udviklingen skulle vise, at han her havde indladt sig på noget, han ikke magtede at klare. Forøvrigt var han, hvad vel står i nær forbindelse med de nævnte karaktertræk, ualmindelig trættekær og kværulerende, så det er ikke sært, at han kom til at berede sig mange vanskeligheder, og at hans navn er et af dem, der på den tid træffes hyppigst i Hjerm-Ginding herreders justitsprotokol.

De resterende 2100 rdl. var han da heller ikke i stand til at betale til den fastsatte tid, og da han desuden ikke syntes villig til det, blev han stævnet for beløbet. Om udfaldet kunne ikke være nogen tvivl, og retten dømte ham efter Lindes påstand til at opfylde sine forpligtelser, ligesom den pålagde ham sagens omkostninger. For at klare sig måtte han derfor låne, og det lykkedes ham da også at skaffe pengene, idet proprietær Wissing, Krogsdal, forstrakte ham med 1900 og fuldmægtig Nislef, Randrup ved Ålborg, med 180 rdl., mod at han udstedte en panteobligation til dem.

Lars Madsens stejllhed førte ham imidlertid hurtigt ind i en række andre konflikter, hvori hans broder Christen, der var lige så umedgørlig som han, i reglen optrådte som hans trofaste våbendrager. — 1788 blev de sammen med nogle andre bønder ikendt en mulkt på 8 sk. foruden sagsomkostninger med 2 mrk., fordi de var udeblevet fra pligtarbejde på kirkevejen ved Hagebro o. a., samt fordi de havde vægret sig ved at gå med øvrighedsbreve³⁾, og med deres husbond, proprietær Gjedsted, Tvis Kloster, lå de i bitter strid.

Dalgård bestod af to lige op til hinanden byggede gårde, hvoraf Lars Madsen havde den ene, og Christen den anden i fæste. Brødrene blev nu enige om at drive dem i fællesskab, så Lars overtog det hele, og i den anledning nedbrød de ikke blot et par fag af Christens stuehus og lagde dem til det andet, men tog også materialer fra hans gård til udvidelse af får- og fæhus hos Lars, hvorefter de, der var ugifte, vist flyttede sammen.

Mod dette protesterede Gjedsted, som de ikke havde rådført sig med forinden, og anlagde sag mod dem til deres fæstes fortabelse, ligesom han klagede over, at Lars Dalgård stod i restance for sine skatter. Hertil kom, at Christen ikke var mødt til hovarbejde i engene i sommeren 1789. Lars, der førte broderens sag, påstod ham frifundet for dette forhold, da han erklærede at have købt fripas og desuden ikke var blevet tilsagt, og eftersom der kun var et af de indkaldte vidner, som fastholdt dette, fandt retten ikke, at han af den grund kunne fradømmes fæstet, selv om han på den anden side næppe kunne have været uvidende om sin mødepligt. Han fik derfor kun en mulkt på 1 rdl. til de fattige, ligesom sagens omkostninger blev ham pålagt³⁾.

Gjedsted blev imidlertid ked af udsigten til en lang proces med brødrene og, 1790 kom det derfor til et forlig med dem. Gjedsted frafaldt sine klagemål, mod at de forpligtede sig til at aflevere deres fæstebreve og kvitte-

ringsbreve og at fraflytte Dalgård til 1. maj 1791. Til den tid måtte de blive der og have ret til at slå 60 læs lyng i heden samt grave så mange skudtørv, som een mand kunne overkomme i 30 dage. Besætningen, som var deres, kunne de medtage, når de rejste. Desuden skulle Gjedsted udbetale dem 450 rdl., deraf 300 straks og resten ved flytningen⁴).

Antagelig har de også forladt Dalgård til den fastsatte tid, uden at det ellers ses, hvor de tog ophold i begyndelsen, men samtidig klagede Christen over, at i alt fald han uretmæssigt var blevet jaget bort; han havde ikke lovet at ville rejse, og han havde heller ikke afleveret det fæstebrev, som hans broder skulle deponere for ham, da forliget blev sluttet. Retsvæsenet måtte i den anledning atter sættes i virksomhed, og der blev foretaget en del afhøringer, der imidlertid gik Christen Madsen imod, så han opnåede intet⁵).

Lars Dalgård skulle nu se at finde en bolig, og i efteråret 1791 begyndte han da i sin egenskab af kirkeeejer at opføre et hus ved Hodsager kirke, idet han med hård hånd tvang de tiendepligtige bønder til at hjælpe sig med det forberedende arbejde. Allerede året før lod han dem nedbryde digerne og opsætte dem igen med meget sand og få sten, så de snart igen skred sammen; de sten, der blev tilovers, fik han samlet i en dyng og benyttede dem siden, trods bymændenes protest, til bygning af det nye hus, der kom til at ligge øst for kirken, men i selve diget, som han i den anledning brød hul i, ligesom han egenmægtigt fjernede stetten og flyttede porten, fordi den generede hans byggeri. Huset selv ragede ud på forpladsen foran kirken, dér hvor folk plejede at holde med deres vogne til bryllupper og begravelser.

Alt dette vakte den voldsomste forbitrelse hos de Hodsager gårdmænd, der også harmedes over, at han befalede dem fremtidig at have deres gravpladser på den side af kirkegården, som nogle af dem aldrig havde be-

nyttet, og de var ligeledes indignerede over, at han havde slået og stakket græsset på kirkegården for derefter at føre det ind i sit eget hus.

Uviljen mod Lars Dalgårds enevældige optræden blev tilsidst så stor, at bønderne, og blandt dem sognefogeden og præstens medhjælper, i november 1792 samledes i Annexgården, Hodsager kirkegård, hos gårdmand Villum Villumsen og der opsatte en klage over ham til stiftsøvrigheden, og denne befalede derefter provst Frisenberg i Sahl at tage til Hodsager og dér undersøge sagen.

Over for ham uddybede nu bymændene deres besværing over Lars Dalgård. Han ville, sagde de, vise sin myndighed over dem, og de mente, at digerne kunne være repareret med meget lidt arbejde i stedet for de næsten 100 dage, de havde anvendt på dem. Provsten syntes dog her, at de så både smukt og ordentligt ud, men om deres soliditet havde han ingen mening. Hvad huset angik, lå det en 20—30 alen fra selve kirken, og provsten måtte indrømme, at det sammen med de ved diget opstillede stakke af tiendekorn i tilfælde af ildebrand nok kunne blive farligt for den. Lars Dalgård erklærede at have ret til at sætte det dér, og han var nødt til at bo der for at kunne holde opsyn. Frisenberg troede dog, det var, fordi han ingen anden bolig kunne få, da han på grund af sin urimelighed var på kant med alle. Porten, syntes han, kunne godt gå an, og der var stadig god plads foran kirkegården til de 10 vogne, som sognet rådede over. Den nye gravorden, Lars Dalgård krævede gennemført af hensyn til god skik, fandt han derimod ubillig; den skyldtes studsighed fra hans side mod beboerne. Hvad græsset angik, sagde Lars Dalgård, at dets værdi kun var 12—14 skilling, og at han ikke troede, nogen ville lægge ham til last, at han havde bjerget den smule; for resten var det hans folk, der havde gjort det i hans fraværelse.

Resultatet af provstens overvejelser blev, at han fandt

bymændenes klage overdreven; den skyldtes efter hans opfattelse det ufredelige forhold mellem dem og Lars Dalgård, hvis stridbarhed var kendt overalt, og hvis hånd var mod alle som alles mod ham. Han syntes, parterne måtte kunne finde hinanden, ellers burde sagen henvises til retslig afgørelse i stedet for som nu at ulejlige stiftets høje øvrighed. Om Lars Dalgård ikke ville fjerne huset og sine kornstakke — som i alt fald burde forbydes — var det rigtigt at pålægge ham at assurere i brandkassen, ligesom han ikke skulle kunne hindre nogen i at benytte deres sædvanlige gravpladser⁶⁾.

Da Bønderne ikke syntes at kunne opnå noget rigtigt ved den gejstlige øvrighed, gik de til den verdslige og henvendte sig om sagen til amtmand Hansen i Ringkøbing, der straks var villig til at tage sig af den og nu afsendte en i temmelig voldsomme vendinger affattet klage over Lars Dalgård til kancelliet. Han beskyldte ham heri for at chikanere bymændene på alle måder, og for at han nu delvis af deres egne sten byggede et hus, der spilder sognefolkene, „det rum, der for deres religiøse handlingers skyld er agtet for uundværligt.“ Grunden er hans forfængelighed; han indbilder sig, at en klædeskjøl og en skjorte måske kan hæve ham over andre bønder og forsyne ham med talenter, men hvori de nu består, så udvikler han dem altid sådan, at de fleste anser ham for et ondt menneske, der skyes af alle — undtagen præsten, som altid mod kaution i pengesager er ham til vilje med religionens sværd; han skal have sagt, at om bønderne ikke ville forlige sig med Lars Dalgård, ville han udelukke dem fra nadveren. „Sådan en karl“ bør ikke være kirkeejer, da det giver ham lejlighed til at lade folk køre det tiendekorn, han har solgt, over lange afstande; Hodsager sognemænd er ilde plaget af dette uhyre, hvorfor amtmanden gerne vil hjælpe dem. Han mener, at deres klager er berettigede, og at Lars Dalgård uberettiget har bygget i kirkediget⁷⁾.

Kancelliet tog efter dette øjeblikkelig affære og befalede stiftsøvrigheden at gøre det samme. Provst Frisenberg fik derefter atter ordre til at afgive en erklæring, men han svarede imidlertid med at henvise til de oplysninger, han tidligere havde indsendt; hvad præstens forhold angik, skulle han undersøge dem og derefter meddele udfaldet. Desværre ved vi ikke, hvad provsten her havde at indberette, men det må have været fyldestgørende for hr. Kierulf i Ørre, thi to år efter kunne biskoppen give ham en fortrinlig anbefaling som en „brav, retsindig og for sine menigheder som deres sande vel omhyggelige præst og folkelærer,“ en mand, der fortjener „allerunderdanigst og nådigst opmærksomhed såvel for sit gode hjerte, retsindige vandel som formedelst hans embeds retsindige og gudelige flid og nidkærhed.“).

Kancelliets standpunkt var imidlertid, at huset i Hodsager kirkedige var ulovligt, og det pålagde i overensstemmelse hermed amtmanden at befale Lars Dalgård at fjerne det i løbet af 3 måneder, — da han ellers ville blive tiltalt.

Men Lars Dalgård foretog sig intet, og følgen blev en af det offentlige anlagt retssag, der fra begyndelsen af 1795 holdtes gående i halvandet år, idet Lars Dalgård på enhver måde søgte at forhale den“).

Mens alt dette stod på, var han også på anden måde kommet på kant med øvrigheden. I 1794 stod han i resistance for kongelige skatter med 5 rdl., og da han ikke betalte, gik de til udpantning. Da sognefogeden mødte hos ham og tilmeldte ham dette, havde han pengene og ville give ham dem, men sognefogeden nægtede at modtage dem og selv bringe dem den lange vej til Ringkøbing, med mindre han fik betaling for, hvad dette kostede, og det nægtede Lars Dalgård ham. Ved udpantningen 8 dage senere ville sognefogeden heller ikke modtage beløbet, men da han så begyndte forretningen og ville tage nogle sengeklæder, rev de to brødre dem fra ham og ind-

tog så truende en holdning overfor ham og vidnerne, at de måtte gå med uforrettet sag.

Som følge heraf beordrede amtmanden tiltale rejst mod brødrene, hvad der førte til en uendelig række retsmøder³⁰), hvor Lars Dalgård gang på gang begærede udsættelse, fordi han havde ansøgt kancelliet om nedsættelse af en kommission til at undersøge, hvad der var foregået, men stadig intet svar fik; også over amtmanden og sognefogeden indsendte han klage. Der kunne dog ingen tvivl være om, at hans sag stod dårligt. Selv erklærede han sig ganske vist for uskyldig og sagde, at han kun havde lagt hånden på armen af den mand, som ville tage hans dyne, og ellers ikke havde gjort ham noget, men herimod lød et vidneudsagn på, at han havde rusket ham, og at han „skød ham frem og tilbage i stuen.“ Og et andet vidne fortalte, at Christen havde sagt til ham, at de havde moret sig over at have hindret udpantningen; de vidste nok, pengene skulle betales, men de ville have „plaser“ med sognefoged Anders Brogård. — En tredje meddelte, at Lars til ham havde udtalt sig med, at sognefogeden skulle få hug i stedet for gebyr.

Endelig indløb der svar fra kancelliet med afslag på L. Dalgårds ansøgning, men derefter erklærede denne, at han nu ville andrage om fri proces; han ville ellers så gerne ende sagen, men han var jo sigtet for vold, kun fordi han „høfligen“ værgede sine egne klæder, og han anmodede derfor igen om udsættelse. Dette blev dog retten for meget, og den optog sagen til doms (19. juni 1794), hvorved brødrene tilpligtedes i forening at betale 5 rdl. til de fattige, 5 til justitskassen, tredobbelt gebyr til udpantningsmændene samt omkostningerne for retten. Når dommen blev så mild, skyldtes det, at Lars Dalgård jo havde tilbudt dem skattepengene; dem burde sognefogden have taget og så pantet for gebyret.

At bymændene med hænder og fødder modsatte sig at optage Lars Dalgård i fællesskabet, siger sig selv, og for-

modentlig hænger dette sammen med en aktion, som denne i 1794 foretog mod Villum Villumsen i Kirkegård, som måske var oldermænd, og hvem han især synes at have været vred på. Villum Villumsen henvendte sig da i sin forlegenhed til amtmanden, som overfor kancelliet anbefalede ham til fri proces, thi „dersom nogen kan kaldes en ond mand, kan den titel ikke nægtes Lars Dalgård, som i de sidste 10-12 år har gjort 100 dårligheder,“ der hvor han har været. Og det er ikke underligt, at lods-ejerne vil holde ham ude fra deres ejendommers brug, da han intet ejer og måske vil have mere end de, eftersom han er opblæst af den indbildte ære både i levemåde og dragt. Når Villum Villumsen nu modarbejder ham, repræsenterer han den sunde fornuft, som ingen bør lide for“). Hvad udfaldet af dette opgør blev, kan jeg ikke oplyse, men antagelig er der ikke kommet noget ud af Lars Dalgårds forsøg på at komme i med bymændene.

Men det var måske ved denne lejlighed, da han stæv-nede Villum Villumsen, at stævningmændene kun traf hans kone hjemme, og hun da formåede dem til at overlade sig stævningen for at få en afskrift af den. Da de kom for at hente den igen, var manden tilstede, og han sagde da til dem, at han ventede flere af samme slags, men dem ville han bruge til at tørre sin rumpe med. — Denne udtalelse førte til et nyt klagemål fra Lars Dalgårds side, men retten, der vistnok har moret sig over den, nøjedes med at give Villum en bøde på 1 rdl. til de fattige, fordi hans ord var uanstændige og upassende, idet den samtidig bemærkede, at det stod en mand frit for at bruge kopierne af de forventede stævninger til, hvad han lystede. Hans kone fik en mulkt på 2 rdl. for at have fået indkaldelsen fra stævningmændene, og Lars Dalgård tilkendtes 4 rdl. til sagens omkostninger. Han havde forlangt 107!“). Endnu engang søgte Lars Dalgård at få ram på Villum Villumsen, idet han under retssagen om huset i kirkediget beskyldte ham for at have ødelagt hegnet,

beskadiget gravene og ladet løse kreaturer gå på kirkegården, så at han, Lars Dalgård, af den grund havde været nødsaget til at bygge, som han gjorde, for at han kunne holde tilbørligt opsyn. Der kom dog intet ud af dette klagemål, da retten afviste det.

Langt værre for Lars Dalgård var det dog, at proprietær Wissing opsagde de 1900 rdl., han havde tilgode hos ham, og som han i 1794 ikke havde betalt renter af. Alle-rede i 1792 var han ved dom blevet tvunget til at gøre op med fuldmægtig Nislef i anledning af de 180 rdl., han havde lånt af ham¹³⁾, og nu gik det på samme måde her. Sagen var ganske oplagt, og da Lars Dalgård ikke tog noget hensyn til opsigelsen, blev han stævnet. For retten nægtede han heller ikke sin gæld, men erklærede samtidig, at hans bo på grund af hans proces med det offentlige var beslaglagt af amtmanden, så han var ude af stand til at skaffe pengene. Herredsfogden tog dog intet hensyn til dette forsøg på at knibe udenom, men dømte ham til at betale de 1900 rdl. med renter samt at bære sagens omkostninger (13. marts 1795¹⁴⁾).

Har Lars Dalgård andetsteds søgt at låne den sum, han skulle betale, har han i alt fald ikke haft held med sig, og følgen blev, at der blev gjort udlæg i hans ejendele, derunder i Hodsager kirke, med en tvangsauktion for øje, uden at det hjalp, at han appellerede denne kendelse til landstinget. Tiden trak dog derved noget ud, så det blev hen på foråret 1796, før der første gang blev holdt auktion på rådhuset i Holstebro. Lars Dalgård, som var tilstede, erklærede, at han endnu ikke kunne betale, men han skulle netop den dag have været hos en mand, der havde lovet ham hjælp. Ingen kunne, sagde han, nægte, at det var en god søn, som pådrog sig tab og vanære overfor verden for ikke at gøre sin fader imod, og på samme måde forholdt det sig, når en debitor viste et lignende sindelag mod en kreditor. Han selv ville ikke tale om, hvor ubeføjet denne sag var, han ønskede heller ikke at tage

del i auktionen, men forbeholdt sig iøvrigt alt lovligt og kastede ansvaret for følgerne på „vedkommende.“ Hertil svarede, at han nu igen som før ville prøve at få udsættelse på udsættelse med sine udflugter, men der var ingen, der havde ansvaret uden han selv. Der kom dog ikke noget ud af forretningen, da ingen ville byde på kirken, heller ikke sognemændene, hvoraf flere var til stede, og auktionen blev derfor afbrudt og en anden dag bestemt.

I maj (den 9.) mødtes man igen i Hodsager. Lars Dalgård kunne stadig ikke betale. — Det gjorde ham ondt, sagde han, at hans kreditor havde bekendtgjort vidt og bredt, på hvad ulovlig måde han ville tvinge ham. Men han ville give ham renterne (betale 50 rdl. i omkostninger og overlade ham tienderne i pant), når han så som en kristen kreditor ville hæve sagen, der var så uretfærdigt begyndt, uanset at han selv kunne have krævet erstatning for de krænkelser, der var tilføjet ham. I modsat fald ville han ikke tage del i noget, men måtte kaste alt ansvar på vedkommende og klage til kongen for at bede ham om beskærmelse og forsvar. Han ville heller ikke give oplysninger om, hvor han gemte kirkens „ornamenter“ (kalk, disk, messehagel og messesærk); de blev hos ham foreløbig; medmindre præsten forlangte det, fik de ingen besked om dem.

Ingen tog dog hensyn til hans indvendinger, og auktionen tog sin begyndelse. Højstbydende på kirken blev forvalter Donnerup, Volstrup, som derefter fik den tilslået for 1800 rdl., men spørgsmålet var så, hvorledes det forholdt sig med huset i diget. Donnerup mente sig i alt fald berettiget sig til grunden, men Lars Dalgård, der igen forbeholdt sig alt lovligt, erklærede, at huset lovligt var skænket til og tilhørte dels kirkeejeren, dels Ørre sognekald til bolig for præsteenker; desuden var det lovligt udlejet, hvilket var bekendtgjort for vedkommende som for kongen og hans „næstbetroede mænd.“ Iøvrigt tilbød han atter forlig og at ville betale sin gæld, men

dette afvistes, med mindre han kunne stille kaution for det udlagte bohave — hvad han jo ikke kunne.

Da retten bestemte, at huset skulle sælges særskilt, blev det opråbt, og køberen blev forvalteren på Krogsdal, Friis, der på sin principals vegne fik det tilstået for 70 rdl. Ligeledes blev det udlagte bohave udbudt, og det gav 54 rdl.

Men de således indkomne summer var ikke tilstrækkelige til at dække gælden, der med omkostninger og nye tilkomne regninger var løbet så højt op, at der fremkom et underskud på 300 rdl., og der blev derfor 10 dage senere, denne gang hos sognefogden, holdt en ekstra auktion over andet Løsøre, som tilhørte Lars Dalgård. Resultatet blev alligevel ikke tilfredsstillende, da sagerne, der var vurderet til 295 rdl., kun indbragte 78^{sh}).

Med salget var det omstridte Hus's skæbne afgjort. Endnu mens de sidst omtalte begivenheder fandt sted, gik processen om det sin gang på andet år, idet Lars Dalgård og den sagfører, han meget mod amtmand Hansens vilje havde fået tilladelse til at antage på det offentliges regning, hele tiden havde søgt at trække den i langdrag, af hvad grund forstår man egentlig ikke, da den utvivlsomt ikke kunne vindes. Men med proprietær Wissings overtagelse af stridens genstand ændredes hele situationen. Han havde ingen interesse i huset, indså vel også, hvad der var det klogeste, så han øjeblikkelig gav ordre til at nedbryde det, og dette skete så hurtigt, at herredsfogden allerede tre uger efter auktionen kunne meddele amtmanden, at det nu var helt borte. Samtidig henstillede han med god grund, at sagen om dets berettigelse hævedes, da den nu havde fundet sin praktiske løsning, og dette tiltrådte amtmanden.

Ved at miste huset, der direkte eller indirekte havde givet anledning til 6 års ufred i sognet, blev Lars Dalgård berøvet ethvert fodfæste i Hodsager. — Hvad der iøvrigt siden blev af ham, kan jeg ikke oplyse.

¹⁾ Dokumenter til Hjerm-Ginding herreders justitsprotokol 1787. ²⁾ Dokum. 1788. ³⁾ Dokum. 1789. ⁴⁾ Dokum. 1790. ⁵⁾ Dokum. 1792. ⁶⁾ Hjerm-Ginding herreders pakke 1778 ff, uregistreret (Ribe Bispearkiv). ⁷⁾ Ringkøbing amtmands kopibog ^{12/11} 1793. ⁸⁾ Biskoppens kopibog ^{6/1} 1796. ⁹⁾ Dokum. f. justitsprot. 1794 og 1795. ¹⁰⁾ Justitsprot. ^{9/5} 1794—^{19/6} 1795, Dokum. 1793—94. ¹¹⁾ Amtmandens kopibog ^{18/4} 1794. ¹²⁾ Dokum. 1795. ¹³⁾ Dokum. 1792. ¹⁴⁾ Dokum. 1795. ¹⁵⁾ Auktionsprotokol for Hjerm-Ginding herreder ^{26/4} ^{0/5} ^{19/5} 1796 og dokum. til prot. — Alt i landsarkivet, Viborg.

AF EN JYDSK HERREMANDS KRØNIKE

Af *Gunnar Foss*

Min Herre, der hændes i denne
Verden de sælsomste Ting.

Holger Drachmann.

Under Titelen „Snapstinget“ udsendte vor udmærkede Kulturhistoriker, Museumsinspektør Hugo Matthiessen i 1946 et af sine, efterhaanden mange, fortrinlige Skrifter om Danmarks gamle Land, dets Veje, Fjorde, Skove og Heder, samt — ikke mindst interessant — om dets Befolkning og dennes Liv, Fattiges og Riges, gennem de skiftende Tider.

I denne Bog giver han en levende og fængslende Skildring af det berømte gamle Viborg-Ting, hvis mystiske Navn til Dato synes at være en uløst Gaade. Heller ikke St. St. Blicher, der som bekendt ofrer Tinget et helt Kapitel i sin største Novelle „Fjorten Dage i Jylland,“ giver nogen Forklaring paa det sælsomme Navn¹⁾, der er aarhundred gammelt. Forfatteren skriver nu et Sted saaledes:²⁾

„Naar Godsejerne fra Jyllands ensomme Egne i Feststemning mødtes paa Snapsting, levede man stærkt. Endnu lange Tider efter gik der Frasagn om de grove Brud paa Moral og Velanstændighed, man da aabenlyst kunde tillade sig, om Orgier og Udsvævelser, ja formelig Bytten-Koner. Herom har man hvisket i mangt et jydsk Hjem helt op imod vore Dage, og selvom Skan-

¹⁾ Blicher staver Navnet »Snabstinget«. Om det, som nogle har udtalt som Formodning, har Forbindelse med »Snabe« — et Navn, der forekommer flere Steder nær Viborg, faar staa hen.

²⁾ Anf. Skrift (Gyldendal) S. 134—35.

dalehistorierne ikke er blevne mindre i Aarenes Løb, er der Tegn, som tyder paa, at de ikke er grebne ud af Luften.“ —

Efter de i Forfatterens Noter hertil angivne „Kilder og Bevissteder“ kan der, med Hensyn til den sidste Sætning i dette Citat, ikke være Tvivl om, hvem der her sigtes til, nemlig min Tip-Oldefar, velbyrdige Hr. Kammerraad MATTHIAS PETER RICHTER, f. 1750, d. 1826. Det vil med al Tydelighed fremgaa af, hvad her skal fortælles.

Han havde fra 1776 ejet den navnkundige gamle, senmiddelalderlige Borg „Spøttrup“ i Rødning Sogn, Rødning Herred i Salling, den, der endnu i vor Tid — trods mange Ombygninger i Aarhundredernes Løb — staar som et af vort Lands betydningsfuldeste, interessanteste og stemningsrigeste Borganlæg.

Imidlertid mageskiftede han 1784 den gamle Ejendom med den lidt mindre Herregaard „Voldbjerg“ i Hee Sogn, Hing Herred, hvor han, som vi om lidt skal se, skulde komme ud for en ikke hel almindelig Debut som Ægte-mand, og senere skulde hans paa dette Felt i høj Grad særprægede, højromantiske Gemyt atter give sig Udslag, saa man med Virkeligheden for Øje har kunnet „hviske derom i mangt et jydsk Hjem helt op imod vore Dage.“

Man kan vist roligt hævde, at det netop ogsaa er disse Træk i den gamle Kammerraads Karakter, der indenfor Slægten har sikret hans Navn mod Forglemmelse til den Dag i Dag.

Paa Herregaarden „Langholt“ i Horsens Sogn, Kjær Herred, residerede fra 1762 Justitsraad Christian Georg Halchus, f. 1740, som Eneejer. Han maa — sammen med sin Bror, Ernst — have arvet Gaarden ved sin Fars Død (1745²⁾), altsaa i en Alder af kun 3 Aar; men i det nævnte Aar udkøbte han sine Medarvinger, Ritmester Joh. Glud

²⁾ Oberstløjtnant E. Halchus, der kun et Aar før sin Død havde købt Langholt af Konferensraad og Jægermester Henrik Bjelkes Enke, Dorothea f. Rødsteen.

til Kærgaardsholm i Salling, og Broderen, Kaptajn Ernst Halchus, der 1768 købte „Aabjerg“ i Vedersø Sogn, Hing Herred, som han først afhændede 1798. Han døde 1806; da var Slægten forlængst — d.v.s. 1780 — bleven adlet

Elisabeth Richter. 1765-1843.

under navnet Halchus de Hofman. — Men allerede i Efteraaret 1766 var baade Justitsraaden paa Langholt og hans et Aar ældre Hustru, Elisabeth Birgitte, f. Komtesse Holck, afgaaede ved Døden med kun faa Maaneders Mellemlum, efterladende sig en lille Datter, f. 1765, der bar sin Mors Navn: ELISABETH, og saaledes kun da har været et Aar gammel. — Det ligger nær at antage, at den lille forældrelose Pige er kommet til sin Farbror og nu formentlige Værg, om ikke før, saa da han to Aar efter Broderens og Sviger-

indens tidlige Død faar sit Hjem paa Aabjerg, hvor hun saa er vokset op, og hvor vi ogsaa senere træffer hende.

Denne Gaard og Voldbjerg er jo beliggende i samme Herred, kun ca. 24—25 km fra hinanden, saa det fejler vel næppe, at de to gæve Herremænd jævnlig har søgt hinandens Selskab. Men hertil kom vist ogsaa noget andet.

Elisabeth Halchus de Hofman var nu i Aarens Løb blevet voksen, og da Richter antagelig snart, efter i 1784 at have overtaget Voldbjerg, har truffet hende paa Aabjerg, har hun udviklet sig til en frisk Ungmø i sin fagreste Vaar. Dette er sikkert mere end hans, som før omtalt, for al Romantik saa følsomme Gemyt har kunnet

staa for, og hans Hjærte er hurtigt blevet antændt. Hvorledes ellers Forholdet mellem de to har udviklet sig, hvilke Vanskeligheder, og af hvad Art, de kan have mødt, derom melder Slægtshistorien, saa vidt mig bekendt, intet.

Noget maa der imidlertid have været, thi en skønne Dag i 1785, da han jo alt var en moden Mand paa de 35, gjorde han kort Proces, idet han paa god gammel Riddervis slet og ret bortførte sin 20-aarige unge Brud fra Aabjerg og flygtede med hende.

Naar min Far, der i sine efterladte Erindringer omtaler Begivenheden, skriver, at han ikke har kunnet faa oplyst, om „Forfølgerne fandt de Flygtende paa Langholt eller Ørslev Kloster,“ maa dertil vist retteligt svares: Næppe nogen af Stederne, thi hvad skulde

Kammerraad M. P. Richter, 1750-1826.

de egentlig dér? Bruden var ganske vist født paa Langholt, men kom jo — som vi har set — derfra allerede som et Barn paa 1 à 2 Aar, og 1767 blev Gaarden solgt og gik ud af Slægtens Eje. Heller ikke Ørslev Kloster kan der være Tale om i denne Forbindelse. Naar Far formoder dette, maa det ligge i, at han, der ikke har haft den lette Adgang til lokalhistoriske Undersøgelser som jeg, der i henved 45 Aar boede saa at sige Dør om Dør med Landsarkivet i Viborg, helt har overset Richters Voldbjerg-Periode og aabenbart været ukendt med Aarstallet for Bortførelsen og Brylluppet. — Ligeledes med Spøttrup-Tiden, som af Far henføres til Aarene 1791—95, umiddel-

bart før Købet af Ørslev Kloster, i Stedet for — som vitterligt — 1776—84. Først 10 Aar senere, 1794, erhvervede han dette⁴⁾.

Det faar saaledes staa hen, hvilken Vej Parret er draget paa deres Flugt. Men mon ikke den Mulighed skulde været ret nærliggende, at de, efter at have forskaffet sig Kongebrev, er blevne viede i en eller anden Kirke eller Præstegaard undervejs og derefter taget hjem til Voldbjerg. Kun beretter den gamle Slægtsoverlevering, at da de udsendte Forfølgere finder dem og forespørger, om Frøken Halchus de Hofman er til Stede, kan der i fuld Overensstemmelse med Sandheden svares: „Nej,“ selvom maaske nok „Fru RICHTER“ er at træffe.

I en halv Snes Aar levede de nu paa Voldbjerg, indtil Gemalen igen fik Lyst til noget Nyt. Han skal have været en lige saa ubestridelig dygtig Landmand som fremragende, men forsigtig Administrator. Da han saaledes, efter i 1792 at have faaet kgl. Bevilling paa Gaardens Frihed, naar Godset solgtes fra, 1793 tilskødede 111 af sine Fæstebønder Voldbjerg, fortrød han det hurtigt af Frygt for disses muligt svigtende Solvens, og forlangte stillet Kaution for Salgssummen. Det blev ogsaa ordnet⁵⁾, og Aaret efter var det saa, at han købte den gamle prægtige Hovedgaard „Ørslev Kloster,“ der nævnes allerede 1275 som værende grundlagt for Nonner, vistnok af Benediktinerordenen, men efter Reformationen blev lagt ind under Kronen.

Aabjerg, hvorfra Richter — ligesom den unge Kornet og Skriverdreng paa Avnsbjerg i Blichers dejlige Novelle „Røverstuen“ — „hentede sig en Kjereste,“ og Voldbjerg, hvortil han hjemførte hende, laa jo i samme Herred i Ringkøbing Amt. Men vil vi nu følge vor romantiske

⁴⁾ Cfv. »Fra Viborg Amt«, 1943. S. 101. Note 3.

⁵⁾ Se *Esbern Jespersen*: Ulborg-Hing Herreder, i *Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt*, 1937, S. 346.

Ven og Herremand et lille Stykke paa hans videre Færd gennem Livet, maa vi foretage et lille topografisk Side-spring, eftersom hans nye Besiddelse ligger i Fjends Herred i Viborg Amt. Springet er dog — som sagt — ikke stort, idet de to Naboamter ligger fredeligt Side om Side: Fra Viborgs støder hele 3 Herreder, Fjends, Lysgaard og Hids, umiddelbart op til de 2 af Ringkøbings, Ginding og Hammerum.

Her, paa det skønne gamle Herresæde, hvor den ærverdige Klosterkirke udgør den nordre af Gaardens fire sammenbyggede Fløje, og det anselige Vaaningshus, med sine alentykke Mure og 7—8 Alen høje Stuer med de maleriprydede Lofter, den østre, hvortil endvidere kommer dybe hvælvede Kældere under Sydfløjen, her fandt nu Richter blivende Sted i 32 Aar, til han, 76 Aar gammel, døde den 12. November 1826⁶⁾.

Hans Dygtighed og Finanstalent viste sig ogsaa tilfulde her. Med stor Klogskab og klart Blik for Tidens spændte økonomiske Forhold i Aarene omkring Statsbankerotten 1813 ledede han sin store Bedrift, saa han blev en af de faa Herremænd, der helskindet evnede at ride Stormen af og tilmed blive en særdeles velstaaende Mand.

Nu skulde man jo tro — som min Far skriver det i sine Optegnelser — at Romanen fra 1785, hans usædvanlige Brudfærd, bundede i trofast Kærlighed. Det gjorde den maaske ogsaa nok paa sin Vis. Men en skønne Dag, og det endda efter godt en halv Snes Aars Forløb, formaaede denne Kærlighed dog ikke at hindre, endsige tilsløre, hvad nu videre følger — for Tilsløringens Vedkommende vel snarere tværtimod.

Ja, Slægtsoverleveringen har unægtelig haft nok at holde fast ved og Rede paa, og beretter nu, at nogle Aar

⁶⁾ Om Ørslev Kloster har Provst Michael Brandt, tidligere Højslev, i den nye »Viborg Stifts Aarbog«, 1. Aargang 1949, skrevet et indgaaende og interessant Essay, hvortil her henvises.

efter Overtagelsen af Ørslev Kloster traf Richter paa Viborg Snapsting en ung og køn Pige dér fra Staden, Jomfru Nicoline Brandt, der var sine 28 Aar yngre end han. Uanset at han da var ude over sin første Ungdom, vel nu i Slutningen af 40'erne og forlængst gift, blussede dog de gamle, aabenbart endnu ulmende, romantiske Følelser atter op, hans letfængelige Hjærte antændtes strax, og han svor højt paa, at hun skulde blive hans. Kort at fortælle: Han førte hende med hjem til Gaarden, levede dér — vitterligt for alle — sammen med hende Side om Side med den legitime Hustru og fik med den unge Kvinde baade en Søn og en Datter. — Men det mærkeligste ved det hele syntes alligevel Efterspillet, som vi om lidt skal vende tilbage til, at skulle blive.

Paa Ørslev Kloster havde i Richters Tid tjent en ung Bonde fra Halskov i Højslev Sogn, Chresten Josephsen Møller, f. 1798. Han var Gartner paa Gaarden og — sandelig, om han ikke går hen og forelsker sig i en af Kammerraadens Døtre, den sex Aar ældre Frøken Anna Elisabeth. Men Herremandens Datter og Bonden fra Halskov!! — Det vilde jo dengang med Datidens udtalte Standsfordomme være en hel lille Revolution. Men den unge karakterfaste Dame var ikke for intet sin Fars Datter; hun satte sin Vilje igennem, hvorefter de i den gamle ærværdige Klosterkirke 1827 blev „copulerede,“ som det hedder i Kirkebøgerne fra den Tid. Aaret efter fik de i Medgift en lille nærved beliggende Proprietærgaard, „Lerchenborg,“ opkaldt efter en af Hovedgaardens fordums Ejere, Cancelliraad Jakob Lerche, der 1760 havde oprettet den ved Sammenlægning af to tidligere under Godset hørende Ladegaarde. Samme Aar fik det unge Par, der blev mine Oldeforældre, deres eneste Barn, en lille Pige — min Mormor.

Men allerede 1826, Aaret før alle disse Hændelser, var jo Kammerraaden afgaaet ved Døden, og de fleste havde vel tænkt sig, at nu vilde Jomfru Brandts Dage paa Ørs-

lev Kloster snart være en „saga blott,“ og at hun paa en eller anden Maade vilde blive vist Døren. Men Nej! Hun forblev, hvor hun var, agtet og elsket af den aldrende Enkefrue, og da denne ved Skifte 1830 overdrog Gaarden til en anden Svigersøn og tog blivende Ophold paa Lerchenborg, førte hun — som den kærlige og fint tænkende, omsorgsfulde Kvinde hun var — Jomfru Brandt med dertil, for at skærme hende mod Stiklerier og Snak, saa at de begge dér kunde tilbringe Resten af deres Dage i Fred og Ro.

Min Mormor, som jo dengang endnu kun var et Barn, har ofte fortalt os om, hvor sjælelig følsom, elskelig og afholdt Jomfru Brandt var i al sin Id og Færden, eller om, hvordan hun engang stilfærdigt satte en lille Guldring paa dette Barns Finger med Ordene: „Døm aldrig Nogen.“

Hun, der var født 1778, døde paa Lerchenborg som Husjomfru den 30. Maj 1839. Faa Aar senere, den 1. Marts 1843, lukkede den gamle Kammerraadinde — ligeledes her — sine Øjne i sin Alders 78. Aar og blev stedt til Hvile ved Siden af sin afdøde Ægtefælle i Slægtens store Gravsted, der ligger saa lunt ind mod Klosterkirkens middelalderlige Mure.

Dér har nu ogsaa i mange Aar Nicoline Brandts lille Guldring ligget dybt gemt i Jordens Skød. Mormor gav den videre til sit eneste Barn, min Mor, og da hun døde, kun lige fyldt 32 Aar, og blev jordfæstet samme Sted paa den gamle Klosterkirkegaard, fulgte den med hende i Graven.

Naar Jyllands herlige Digter, Steen Steensen Blicher, slutter sin klassiske Novelle: „Ak! Hvor forandret!“ med at citere en kendt gammel latinsk Sentens, som han gengiver saaledes:

*„Tiden foranderlig er
og forandrer os alle tillige,“*

ja, saa er dette jo nok for Novellens Vedkommende helt rigtigt, men ellers kan man maaske godt tilføje det lille Spørgsmaal: „Gør Tiden nu virkelig ogsaa det?“

Forlængst er de Menneskers Røst forstummet, om hvem der her er berettiget, og deres jordiske Legemer er smuldret hen. Men det er nu engang Livets ubønhørlige Lov, at „Slægt skal følge Slægters Gang,“ og er Menneskenes Børn alligevel ikke — naar alt kommer til alt — inderst inde de samme gennem Tidernes hastige Henrul- len: De samme Følelser og Længsler, de samme Ønsker og Forhaabninger som altid før.

Og den samme Vej, som de henfarne Slægter maatte vandre, skal ogsaa vi før eller senere betræde. *Det* er det eneste, vi véd med Sikkerhed, og i denne Vished kan vi da trøstige i Hu samstemme med Blichers saa nænsomt og fint tegnede gamle Landsbydegn, naar denne paa Dagbogens sidste Blad nedskriver de skønne alvorsfulde Ord fra Psalme 103:

*Anlangendes et Menneske, hans Dage er som Græs;
som et Blomster paa Marken skal han blomstre.
Naar Vejret farer over det, da er det ikke mere,
og dets Sted kiender det ikke mere.
Men Herrens Miskundhed er fra Evighed
og indtil Evighed.*

STRANDINGER PÅ HOLMSLANDS KLIT

Af P. Pedersen, Bjerregaard

Lang tid før redningsvæsenets oprettelse i 1852 har vestjydske fiskere ofte af egen drift ofret sig for skibbrudnes redning. Og i redningsvæsenets beretninger, især fra sidste halvdel af forrige århundrede og i begyndelsen af dette, kan der læses om manganen vovelig og modig bedrift, der tjener de sejge, hårdføre vestkystfiskere til ære.

Færdedes man i denne tid langs stranden, stødte man gang på gang på vrage fra strandede skibe. De talte deres tause sprog om forlis, hårde kampe mod naturkræfterne, menneskeliv, der var gået tabt, og om kække redningsmænds heltedige bedrifter. De stod der, disse skibsvrage, ragende op af sandet og kunne ikke føres bort ved menneskehånd. Havet brød over dem i stormvejr og slog dem til pindebrænde, eller stormen føg sandet om dem, og en skønne dag var de borte, begravne i sandet. Deres saga ville dermed være udslettet, såfremt ikke rednings- og strandingsprotokollerne indeholdt deres korte beretninger om skibets hjemstavn, dets forlis og om kystboernes heltedige bedrifter.

At passe sit strandlén er for strandfogden, der er den betroet, ikke alene at indbjærge det ilanddrevne strandingsgods, køre det hjem, opranke det eller lægge det i dynger til forstrandsauktionen, men det er tillige og ikke mindst at have et vågent øje for eventuelle indstrandinger og varsko redningsstationen snarest muligt derom. Han passer sit strandlén ved nat som ved dag under pålandstorm, spejder ud over havet, om der er et skib at øjne i horisonten eller en lanternes lys eller et opsendt blus eller

raket fra et nødstedt skib for i tilfælde deraf så hurtigt som muligt at sende melding derom til stationen. Senere blev han fra 1. september til 1. maj afløst af redningsvæsenets igangsatte strandvagt, men før den tid var strandfogden ene om strandvagten.

Det var i sejlskibenes tid, da skibene var bygget af træ men bemanded med jernmatroser, som en fhv. gammel søulk sagde. Der var lange afstande mellem fyrene; det kraftige Nr. Lyngvigs fyr eksisterede ikke, og Blåvands fyr og Bovbjerg fyr havde langt fra den lysstyrke, som de senere fik. Den hårde nordveststorm rasede ofte i flere døgn; de mindre dygtige sejlere kæmpede hårdt for at gå klar af Hornsrev, „søfolkene skræk,“ eller af den jyske kyst, men det endte ofte med, at de med iturevne sejl, lækage eller andet havari og med hejst nødsflag måtte overgive sig og sætte kursen mod land i håb om redningshjælp fra den derboende befolkning eventuelt det vestjyske redningsmandskab.

Ringkøbing by var forhen en søhandelsstad, hvor flere mindre sejlskibe var hjemmehørende, og ligeså var der også enkelte mindre skibe hjemmehørende i Nymindegab. Når disse skibe skulle forsere gabet eller udløbet ud og ind, var det ikke altid så let for dem. Ja, til tider ret vanskeligt i stormvejr eller stiv kuling at klare den ret hårde sø og stærke strøm, hvorfor de ofte blev nødt til at strande på den ene side af udløbet. Fik de ikke noget nævneværdigt havari, og vejret og søen faldt af, blev det mindre skib undertiden sat ud og kom atter i fart igen.

Som følge af de mindre heldige besejlingsforholde af udløbet og tillige for at undgå Hornsrev skete de fleste strandinger længst imod syd, i Bjerregård strandlén og syd derfor. Beretningerne om strandinger før redningsvæsenets oprettelse på vestkysten i 1852 er meget sparsomme. De gamle strandingsprotokoller fra omkring 1830, da staten overtog forstrandsretten og inddelte forstranden i lén, har kun enkelte meget sparsomme beret-

ninger derom, og de gamle redningsprotokoller fra 1852 indeholder beretningerne om disse strandinger, hvori redningsvæsenet har nået at tage aktiv del i de skibbrudnes redning eller også foretaget deres hurtige udrykning uden at nå til strandingsstedet, inden strandingen var overstået. Der var ofte lang vej til strandingsstedet, og det var at køre med deres pålæssede vogne ad dybsporede, sandede veje op gennem klitterne og til sidst langs stranden, hvor de tårnhøje bølger kunne skylle helt op imod klitskrænterne, og dog måtte man ofte undres over, at udrykningen kunne foregå så hurtig, som den gjorde. Der er derfor sket flere strandinger, hvorom der ikke foreligger nogle egentlige beretninger.

Bjerregård redningsstation er den sydligste station på Holmslands klit og er oprettet 1852 som raketstation, hvorfor redningsbåden fra Nymindesgab undertiden har ydet bistand, når forbindelsen med det nødstedte skib ikke kunne opnåes med raketudskydning, og ligeså har Haurvig station måttet yde bistand, efter at denne station var blevet forsynet med båd i 1887.

Efterfølgende beretninger om strandinger og om inddrevet strandingsgods og skibsvrag, der vidner om forlis i rum sø, gengives tildels i forkortet form for at undgå gentagelser, og tillige er der udeladt efter protokollerne og meddelelserne flere beretninger om mindre betydningsfulde strandinger.

1843 — 24. decbr. inddrev en båd med navn: Villiam Campek.

1844 — 9. juni strandede for Haurvig briggen „Apollo“ af Danzig ladet med jernbaneskiner, besætningen, 9 mand, blev alle reddede.

1845 — 22. okt. strandede det hollandske skib „Maase-trappio“ af Vlaaringen ført af kaptajn Jahn Birkhaut. Besætningen 15 mand samt 4 mand, der var optaget fra et andet skib på havet, blev alle reddede.

1849 — 8. decbr. Fra det strandede skib „Apollo,“ der

strandede den 9. juni 1844, er der indtil dato indbjærget ialt 1059 jernbaneskiner.

1845 — 22. decbr. strandede for Haurvig et halvt skib.

1852 — 4. okt. strandede den hollandske kuf „Svanita Gerhardine“ ud for Hvide Sande. Det var en hård vestlig storm, skibet var hårdt lastet, og det stod fast på den inderste revle et godt stykke fra land. Mandskabet, 8 mand, sad surret fast i rigningen og skreg om hjælp. De kortrækkende raketter, de dengang havde, kunne ikke nå skibet, og opsynsmanden beordrede derfor redningsbåden ud. Bådens mandskab forsøgte flere gange at nå ud til skibet, men forgæves. Båden fyldtes gentagende med vand, årer knækkedes, og båden slyngedes mod land. Trætte og udasede opgav flere af mandskabet at fortsætte, og bådens fører, en ældre dygtig fisker, men ikke stærk af helbred, sagde til omkringstående fiskere: „Jeg kan ikke mere, men er der en af jer, der vil påtage sig at overtage min plads, trækker jeg mig tilbage.“ Båden blev atter bemanded med fisker Anders Thomsen som fører. Med fuld energi og under den dygtige førers ledelse tog de fat og nåede omsider ud til skibet, fik forbindelse dermed, og mandskabet blev reddet.

Bestyreren for „Det nørrejydske Redningsvæsen,“ hr. kammerherre C. B. Claudi, indgav beretning om den tapre dåd til ministeriet og indstillede bl. a. Anders Thomsen til belønning. Der siges, at Anders Thomsen fik valget imellem dannebrogskorset og et pengebeløb og valgte pengene til hjælp til anskaffelse af et nyt havskib. Stationens opsynsmand, sognefoged Jens Pedersen Lodberg, Sdr. Lyngvig, blev dekoreret med dannebrogskorset, endog af selve kong Frederik den syvende, da han var på besøg i Vestjylland.

1854 — 29. april inddrev en skibsbåd i Haurvig. Båden var mærket „THOMAS HARLSON“ med forgyldte bogstaver.

1854 — 13. decbr. inddrev syd for Haurvig 1 stor fu-

stage R o m mærket: IMEL CHERS SCHIEDAM nr. K 393, 1853.

1856 — 30. decbr. inddrev i Haurvig 1 skibsbåd mærket: NANCY—LONDON

1859 — 19. novbr. strandede i Bjerregård strandlén ud for Nymindegab tjalken „Odin“ af Ringkøbing. Mandskabet reddede sig iland ved egen hjælp.

1853 — 26. juni strandede for Bjerregård galeasen „Haabet“ af Sønderho. Besætningen, 3 mand, reddedes med raketapparaterne.

1859 — 11. marts strandede for Haurvig galeasen „Gustav“ af Cappeln, 34 1st drægtig, med olieker fra Flensborg bestemt for Hull i England. Skibet sloges i stykker kort efter strandingen. Besætningen bestod af kaptajn Henrik Ferdinand Adolphsen og 4 mand. Kaptajnen reddede sig ved svømning og ved hjælp fra land, de 4 mand druknede.

1858 — 27. juli strandede den norske slugt „Triton“ af Christianssand med bunden i vejret ud for Bjerregård. Skibet var lastet med træ bestemt for Ribe. I en voldsom storm kæntrede skibet, og kaptajnen og en matros druknede. Den øvrige besætning var to drenge, som sad op imod skibsbunden og var meget forkomne. De havde kun haft nogle beskojter at leve af og intet at drikke. — De kunne ikke give besked om, hvornår skibet var kæntret.

1860 — 8. okt. strandede i Bjerregård strandlén den franske brig „Breton“ af St. Malo, kommende fra Rouen og bestemt for Kronstadt lastet med jernbanevognhjul. Besætningen, 9 mand, bjærgedes iland ved egen hjælp og ved bistand af opsynsmanden, der var den eneste, som nåede tidsnok frem til strandingsstedet.

Samme dag strandede et skib, der var forladt af mandskabet ud for Nymindegab.

Endvidere strandede den samme dag også i Bjerregård strandlén skonnerten „Nymp“ af Yarmouth, som også var forladt af mandskabet.

1860 — 17. novbr. strandede den hollandske kuff „Minerva“ i Bjerregård strandlén. Skibet stod med forstavnen tæt mod land, og mandskabet var gået iland ved egen hjælp, inden raketapparaterne kom til strandingsstedet. Årsagen til strandingen mentes en fejl strømberegning.

1862 — 9. novbr. strandede galeasen „Henriette Christine“ af Ringkøbing ladet med træ. Besætningen, 2 mand, blev reddet med raketapparaterne.

1863 — 4. febr. inddrev 1 skibsbåd mærket: „GALLO-WAY ALLOA.“

1863 — 25. april strandede den hanoveranske kuff „Slumkea“ (skriften utydelig) fra Emden i Hanover og bestemt for Norge. Da redningsmandskabet ankom til strandingsstedet, ca. 1 mil syd for stationen i Bjerregård, var mandskabet, 3 mand, kommet iland ved egen hjælp, da skibet stod med forenden på tørt land. Årsagen til strandingen var lækage.

1865 — 14. novbr. strandede tjalken „Karen“ af Ribe med 4 mands besætning og ført af kaptajn Christen Jensen af Sønderho. Skibet kom med en ladning kul bestemt for Ribe. Redningsmandskaberne fra begge stationer, Haurvig og Bjerregård, var ved strandingen, og den 4 mands besætning blev bjærget iland i redningsstolen fra Haurvig. Vinden var sydvest og stiv kuling.

1867 — 7. juli strandede den hanoveranske skonnert „Worphea“ imellem Haurvig og Bjerregård. Skibet kom fra Königsberg ladet med rug bestemt for Leer i Hanover. Det førtes af kaptajn Keppel og havde foruden ham en besætning på 4 mand.

Skibet havde lækage og stod 100 alen fra land, og der blæste en storm af v. n. v. Fra skibet firedes en line iland fastgjort til en boje, og derved skete forbindelsen med redningsmandskabet, og den 5 mands besætning blev bjærget iland i redningsstolen.

Kaptajnen kunne ikke andet end påskønne den iver og nidkærhed, hvormed folkene på land bestræbte sig for at

redde ham og mandskabet, ligeså også den hurtighed raketapparaterne var kommet til stede. Kaptajnen sagde tillige, at hele mandskabet ombord havde af yderste evne i enhver henseende gjort deres pligt for at redde skibet, og han overbragte redningsmandskabet sin og sit mandskabs hjerteligste tak for deres redning.

1868 — 2. marts inddrev I drittel smør mærket ØRUMGAARD ud for Haurvig.

1868 — 16. april strandede galeasen „Henriette Kristine“ af Ringkøbing på den yderste pynt ved Nymindegab $1\frac{1}{4}$ mil fra redningsstationen. Vinden var n. n. ø. og storm. Da redningsmandskabet kom til strandingen, var besætningen, 2 mand, reddet, den ene i skibsbåden og den anden i lodsbåden fra Nymindegab. Skibet førtes af Chr. Christensen, Sdr. Bork, var lastet med stykgods fra Altona og bestemt for Ringkøbing. Årsagen til strandingen var lækage.

1868 — 1. maj observeredes et skib uden master og anden takkelage drivende mod land. Da redningsmandskabet ankom til havet, havde strømmen vendt sig, og skibet drev imod syd. Redningsmandskabet fra Nymindegab vovede sig ud til skibet i redningsbåden, men da de kunne se, at skibet var forladt af mandskabet, overlod de skibet til sin skæbne, og det strandede om aftenen i Houstrup strandlén.

1868 — 14. novbr. strandede galeasen „Karen“ af Fanø i Bjerregård strandlén. Det kom fra Christianssand lastet med træ bestemt for Roborghus i Varde tolddistrikt. Mandskabet, som bestod af 3 mand med kaptajn H. C. Ende som fører, havde forladt skibet på havet, hvor de var blevet optaget i en fiskerbåd.

1868 — 28. decbr. strandede i orkanagtig storm af nordvest den engelske skonnert „Ellen“ af Liverpool ud for Syd-Haurvig. Det kom fra Bayenne og var lastet med harpiks bestemt for Hamburg. Det grundstødte på inderste revle, og dets besætning på 6 mand måtte surre og

klamre sig fast i rigningen for ikke at blive skyllet overbord. Da redningsmandskabet fra Bjerregård kom til strandingsstedet, skylledes kaptajnen, kokken og en letmatros overbord og druknede. En raketline blev skudt ud over skibet, men de øvrige tre mand formåede ikke at tage den. De kastede sig i havet og blev reddet af to mand af redningsmandskabet, som med en line om livet sprang ud efter dem. Se årbogen 1947 side 76.

1869 — 2. novbr. strandede et skib, en brig, i Bjerregård strandlén. Redningsmandskabet udkastede en raketline, som faldt tæt foran den bageste mast, men da der ingen var til at tage imod den, var de forvisset om, at der intet mandskab var ombord. Skibet var lastet med planker og sønderløges kort efter. Dets navn og hjemsted var og forblev ubekendt.

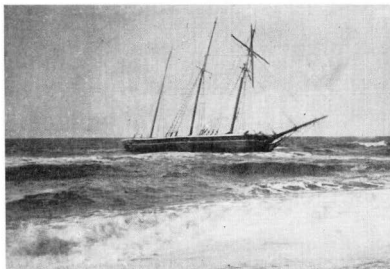
Samme dag inddrev et skib med bunden i vejret på pynten af gabet.

1869 — 3. novbr. strandede briggen „Palmyra“ af Harthlepool på den yderste pynt af gabet. Skibet var lastet med planker og forladt af mandskabet i rum sø.

1870 — 7. januar strandede det engelske jernbarkskib „Knouslev“ af Liverpool i Bjerregård strandlén ud for Nymindegab. Skibet var i balalst, skulle til Newport efter at have losset i Hamburg, havde en besætning på 18 mand og førtes af kaptajn Robertson, der havde sin kone og barn med. Det ankrede op $\frac{1}{4}$ mil fra land, og redningsbåden fra Nymindegab gik ud til skibet og medbragte 8 mand af besætningen. Vindstyrken blev til storm, og redningsbåden kunne ikke gå ud igen, hvorfor det øvrige mandskab senere blev bjærget iland i redningsstolen og tillige kaptajnens kone og barn. Se årbogen 1947 side 77.

1871 — 6. okt. inddrev ud for Nord-Bjerregård 4 tøn-der vin mærket BORDEAUX nr. 6—8 GOOS, og ud for Haurvig tillige 9 tøn-der vin mærket ligeledes.

1872 — 5. novbr. strandede tjalken „Lovise Christine“ af Ribe ud for Sydhaurvig. Skibet kom fra Newcastle

En stranding for Bjerregaard.

med kul bestemt for Ribe, havde en besætning på 3 mand og førtes af skipper Niels Antoniussen. De blev alle tre bjærget i redningsstolen.

1873 — 19. sept. strandede den tyske skonnert „Diederick“ af Oldenburg imellem Haurvig og Bjerregård. Mandskabet bjærgedes iland i redningsstolen, der var ialt 5 mand.

1872 — 18. juli strandede tjalken „Eindragt“ af Groningen ud for Haurvig. Besætningen, 6 mand, bjærgedes iland i redningsstolen.

1873 — 22. sept. strandede et forladt skib af mandskabet og uden takkelage i Bjerregård strandlén. På skibet fandtes navnet „Star Beinzhamm.“

1873 — 7. okt. strandede everten „Juliane Wilhelmine“ af Ringkøbing ud for Nymindegab. Da redningsmandskabet kom, var besætningen, der bestod af 3 mand, reddet iland. Skibet kom fra Christianssand lastet med tømmer bestemt for Ringkøbing. Strandingsens årsag var lækage.

1873 — 12. okt. strandede den tyske galease „Luise Mathilde“ af Blumenthal ud for Nymindegab. Skibet stod ca. 100 alen nær land, og dets mandskab, ialt 3 mand, bjærgedes iland i redningsstolen. Skibet kom fra Memel med en ladning brædder bestemt for Bremen og førtes af kaptajn Bollerdick.

1874 — 6. juli strandede den franske skonnert „Victorine“ af Dieppe ud for det nordligste i Bjerregård. Årsagen til strandingen var fejl bestik; vinden var nordvest med frisk kuling, og mandskabet, 5 mand foruden føreren, kaptajn Caron, bjærgede sig iland i deres egen båd. Skibet kom fra Rouen lastet med vin bestemt for Sct. Petersborg.

1874 — 24. okt. strandede briggen „Juli“ af Frederikstad i Norge ud for Nymindegab, 1 mil syd for stationen. Skibet stødte på den yderste revle, men kom snart flot igen og drev længere ind, hvor det stod fast på den inderste revle. Mandskabet, 8 mand, blev derpå alle reddet i redningsstolen. Skibet kom fra Riga med en ladning tommer bestemt for Hallingen og førtes af kaptajn T. Bensen.

1874 — 25. novbr. meldtes til Bjerregård redningsstation, at et skib var strandet $\frac{1}{2}$ mil derfra. Med redningsmandskabet fulgte politimester Hvid fra Ringkøbing, og da de kom til strandingsstedet, så de, at der på skibet, der stod langt fra land, ingen folk var at se. Kort efter kom skibets kaptajn Schribbe til stede, og han erklærede, at skibet var hans, som han med mandskab om natten havde forladt på Hornsrev i deres båd. Vinden var v.s.v. og stiv kuling indtil halv storm. Skibet var det prøjsiske barkskib „Louits Gertz,“ kommende fra Sundsvald med trælast bestemt for Newcastle. Besætningen var ialt 12 mand.

1876 — 2. sept. strandede skonnerten „Dorthea“ af Sønderho i Bjerregård strandlén. Besætningen, 2 mand, hvoraf den ene kaptajn G. Lauridsen, bjærgedes iland i redningsstolen. Skibet havde en lastevne på 27,36 ton og

kom fra Burnt Island i Skotland med kul bestemt for Ballum i Slesvig. Strandingens årsag var faldende vind efter storm, høj søgang og strømsætning.

1876 strandede den tremastede skonnert „Flora“ af Christiania ud for Haurvig. Besætningen, 6 mand, bjærgedes iland i redningsstolen.

1877 — 5. juni grundstødte en engelsk fiskersmakke på den inderste revle midt for Bjerregård by. Redningsmandskabet var efter alarmeringen mødt, men foretog sig intet, da vandet var smult, og der ingen fare var for mandskabet. — Om aftenen ved højvandstide gik skibet over revlen og stod fast i havstokken, så mandskabet med lethed selv kunne gå fra borde. Skibet var hjemmehørende i Grimsby, havde en besætning på ialt 5 mand og ført af kaptajn Randersonog. Dets navn var „Mazeppa.“

1878 — 17. sept. om morgenen kl. 6½ blev der meldt stationen, at et skib var i sigte fra nordvest og holdt ind mod land. Mandskab og vogne blev sammenkaldt, og kl. 7 var alt pålæsset. På samme tid kunne skibet ses over klitterne ud for stationen styrende syd efter og imod land. Kl. 7¾ stødte skibet på den inderste revle lidt nord for Nymindegab og stod omtrent 50 alen fra land. Vinden var v. n. v. og storm. Stativet blev opstillet lige imod vinden på 20⁰ elevation og sigtet imellem masterne. Raketten blev antændt og gik lige imellem masterne, hvor linen blev hængende i rigningen. Trossen blev halet ud, alt blev gjort klart, og efter 1 times forløb var mandskabet, ialt 8 mand reddet iland i redningsstolen.

Skibet var briggen „Dølen“ fra Drøbak i Norge, ført af kaptajn Gabrielsen, kommende fra Portsmouth og bestemt for hjemstedet i ballast. Årsagen til strandingen angaves at være lækage.

1878 — 23. okt. strandede et skib uden master og takkelage 1½ mil syd for stationen i Bjerregård. Da redningsmandskabet kom til stede, viste det sig, at det var et såkaldt dødt skib lastet med træ, men uden navn, da

agterenden med navnbrædtet var borte, og skibet var vrag.

1880 — 11. decbr. strandede det norske barkskib „Pal-las“ af Christiania $\frac{3}{4}$ mil syd for Bjerregård station, hvor det stod omtrent 60 alen fra land med forstavnen mod nordvest. En raketline blev udskudt, som faldt over rigningen, og redningsarbejdet begyndte. Efter $1\frac{1}{2}$ times forløb var skibets mandskab, ialt 14 mand, bjærget iland i redningsstolen.

Det strandede skib var ført af kaptajn I. C. Frietty og kom fra London i ballast bestemt for hjemstedet. Årsagen til strandingen var storm og iturevne sejl. Det sønderslo-ges den påfølgende aften.

1880 — 14. decbr. strandede den svenske brig „Carl“ af Kungsbache ud for Årgab. Skibet førtes af kaptajn O. F. Christiansen, kom fra Cefle lastet med planker be-stemt for Newcastle og havde en besætning på 7 mand, der alle bjærgedes iland i redningsstolen, efter at red-ningsmandskabet havde fået forbindelse med skibet ved første raketudkastning. Skibet flød på lasten, da det var fuldt af vand, og så snart skibet var strandet, kappedes storrigningen, som de norske og svenske søfolk plejede at gøre ved større skibes stranding, for at skibet kunne stå mere stødt.

1885 — 19. okt. meddeltes til stationen i Bjerregård, at et skib var i sigte mod nordvest og formodes at ville strande. Vinden var v.n.v., og det var storm med svære byger. Mandskab og vogne sammenkaldtes, apparaterne pålæssedes, og der kørtes lige ud til havet. Skibet styrede da lige mod land længere mod nord. Der fortsattes langs stranden 1 mil nord for stationen, hvorfra skibet var lige i vest. Der kunne ses, at skibet var en skonnertbrig, og at det havde nødsflag i stortoppen.

Da skibet var $\frac{1}{2}$ mil fra land, drejede det bi og blev liggende bak for en stump mersejl, og det antoges, at det havde kastet anker af frygt for styre helt til land eller

også at vente på højvands-tiden, da det blev liggende med nødsflag oppe.

Redningsmandskabet fra Haurvig med deres apparater var også kommet, og begge mandskaber blev sammen indtil aften. Da de alle mente, at det var uforsvarligt for dem fra begge stationer at blive sammen natten over, endes de om at bestemme ved lodtrækning, hvem der skulle blive, og det tilfaldt mandskabet fra Bjerregård at drage hjem.

Dagen efter kom der ridende stafet fra en strandfoged i Haurvig til stationen i Bjerregård, at skibet var strandet i hans strandlén, og at redningsmandskabet fra Haurvig var draget hjem lige før, strandingen skete. Begge redningsmandskaber ankom til strandingsstedet omtrent samtidig, men der var intet at udrette. Skibet var ituslået, 5 mand var reddet ved assistance fra land, styrmanden var druknet, og tillige var kaptajnen fra skibet skyllet overbord og druknet.

Skibet var skonnertbriggen „Johanne“ af Delfzijl i Holland, ført af kaptajn P. Rottinghuis og kommende fra Riga med rundtømmer bestemt for hjemstedet. Årsagen til strandingen var, at skibet i to dage før strandingen var fyldt med vand og mistet sine sejle, og årsagen til, at de lå opankret, var, at dækslasten var gået over bord og taget ankerkættingerne med, som de ikke kunne komme klar af før. De manglede både proviant og vand.

1885 — 4. decbr. meddeltes stationen i Bjerregård, at et skib var nær ved land og formodentlig ville strande. Vinden var n.n.v., og der faldt svære snebyger. Da redningsmandskabet kom til strandingsstedet, lå skibet kærtret udenfor havstokken. Skibet var forladt af mandskabet i rum sø.

1884 — 26. januar observeredes et stort skib, antagelig en fregat, drivende ud for Bjerregård. Vinden var v.s.v. med frisk kuling, og der blev fra stationen gjort klar til at modtage en stranding. Senere gik vinden om til s.ø., og

skibet forsvandt efterhånden drivende ud-efter. Antagehar det været et dødt skib.

1884 — 28. januar strandede briggen „Holland“ af Amsterdam i Bjerregård strandlén $1\frac{1}{4}$ mil syd for stationen. Skibet havde en besætning på 11 mand og førtes af kaptajn Brümmer på rejse fra Surinam, hollandsk Guayana i Vestindien, til hjemstedet og var lastet med kostbart træ og stykgods.

Skibet havde kastet anker under den hollandske kyst på grund af storm, men kom i drift, og for at lette skibet kappedes stormasten. Skibet blev desuagtet ved at drive, hvorfor begge de udkastede ankere blev stukket fra og efterladt i søen. Skibet drev derefter ad Helgoland til; men efterhånden gik vinden mere sydlig, og skibet drev derpå i retning efter Hornsrev. På Hornsrev fik det en mægtig brådsø over sig, som ituslog kahytten, hvorved kaptajnen blev slået bedøvet og fik et hul i hovedet af en jernspiger. Da han atter kom til sin bevidsthed, blev han vanvittig og levede ca. 6 timer derefter og døde ved den tid, skibet strandede. Tiden kunne ikke heltud bestemmes, da kahytten var så godt som borte, og ure og kronometer lå mellem vraget på dækket.

Skibet stod i havstokken, men ingen af mandskabet var på stranden. En af redningsmandskabet vadede ud med en line, som han kastede ombord på skibet, og i løbet af $\frac{1}{2}$ time var 6 mand bragt iland foruden kaptajnens lig. De tilstedeværende beboere, der var kommet til strandingen før redningsmandskabet, sagde, at fire mand var gået iland før, og de var kommet over til Nymindegab kro. Om natten blæste det op til en storm af v.s.v., og der blev meget høj søgang.

Ladningen blev heltud bjærget, og den var meget kostbar. Den bestod af flere slags kostbart træ, bl. a. ibenholt og pokkenholt samt af en mængde kokosnødder og andre sydlandske nødder samt rom m. m.

1884 — 17. maj strandede den engelske fiskersmakke

„Fling“ i Otto Heides strandlén i Bjerregård. Vinden var stiv kuling af sydvest. Skibet førtes af kaptajn B. Fling og var hjemmehørende i Hull, og det havde en besætning på ialt 12 mand og tillige var kaptajnens søn, en lille dreng, med. Da redningsmandskabet kom til strandingen, var hele besætningen bjærget iland ved egen hjælp. Strandingen skete kl. 5 om morgenen, og årsagen dertil var, at styrmanden havde sovet på sin vagt. Der blev gjort forsøg på at få skibet ud igen, men dette mislykkedes, og skibet blev vrøg.

1884 — 18. okt. meddeltes stationen i Bjerregård, at et stort skib var i sigte og styrede mod land. Vinden var nordvest, og det var storm. Mandskab og vogne blev alarmeret, og 1 $\frac{1}{4}$ time efter meldingens modtagelse var redningsmandskabet ved strandingsstedet, der var 1 $\frac{1}{2}$ mil fra stationen. — Skibet var strandet på den inderste revle og stod ca. 30 favne fra land. Redningsmandskabet med raketapparaterne fra Nymindegab var der også, og i forbindelse med dem opnåedes forbindelse med skibet ved det andet raketudkast, og i løbet af 1 time var hele skibsmaskabet, ialt 8 mand, reddet iland i redningsstolen.

Det strandede skib var briggen „Rapid“ af Drammen i Norge, kommende fra Rouen i Frankrig i ballast, bestemt for hjemlandet og ført af kaptajn H. Petersen. Strandingsårsag var storm og høj søgang.

Da skibet kom fra et land, hvor der var kolera, blev skibsmaskabet interneret i Bjerregård i 14 dage, inden det fik lov at rejse hjem.

1884— 18. okt. strandede det svenske barkskib „Gefle“ midt for Haurvig. Det var noget før dag, strandingen skete, og det store skib, der var i ballast, stod helt ind i havstokken med breddesiden mod land. Mandskabet kappede stormasten, der faldt ind på stranden, og derpå bjærgede maskabet sig iland. Kaptajnen faldt død om ramt af et hjerteslag og lå tildækket med en presenning

på strandbredden, da redningsmandskabet og beboerne kom til stede. 3 a 4 mand af mandskabet havde fundet vej op igennem klitterne og kom til en gård, hvor der skinnede lys ud gennem de små staldvinduer. Konen var ved at malke køerne, og da hun hørte deres banken, lukkede hun døren op og så de fremmede søfolk, som sagde hende, hvem de var, og bad hende undskylde, at de gjorde hende ulejlighed. Konen tog vel imod dem, hun bød dem ind og gav dem et godt morgenmåltid, mens der gik bud til strandfogden, i hvis strandlén skibet stod, og derfra blev redningsmandskabet alarmeret.

Da det stolte skib „Gefle“ ligesom briggen „Rapid“ også kom fra Rouen i Frankrig, hvor der var kolera, blev også dettes mandskab interneret i Haurvig hos strandfogden i fjorten dage, inden de fik lov til at rejse hjem.

Skibet havde en del tønder med okker i lasten som ballast. Det havde et mandskab på 12 mand, på en nær alle svenskere. Årsagen til strandingen var storm og høj søgang.

1885 — 22. sept. inddrev en skibsbåd ud for Haurvig.

1885 — 11. juni observeredes et skib, der styrede ind mod land i retningen ad sydvest fra stationen. Mandskabet blev straks alarmeret, apparaterne pålæssede 3 vogne, og der kørtes imod syd indtil 1 mil fra stationen, hvor skibet stod fast på den yderste revle ca. 600 alen fra land. Da opsynsmanden tvivlede om, at skibet kunne nås på den afstand med en raket, sendte han bud til Nymindegab station efter redningsbåden. Imidlertid blev der gjort forsøg med en ny dobbeltraket, hvorfor stativet stilledes på strandens yderste pynt, da raketens rækkemål ikke var over 600 alen. Stativet blev stillet på 35° elevation med 2 stregers sidevind. Skibet stod med forenden mod nordøst og med agtermasten kappet, og raketten faldt lige ved skibets forende. Da redningsbåden fra Nymindegab kom, blev skibsmandskabet, ialt 6 mand, bjærget iland i den.

Det strandede skib var briggen „Christine“ af Frederiksstad i Norge, ført af kaptajn Gundersen og kommande fra hjemstedet lastet med brædder bestemt for Amsterdam. Årsagen til strandingen var, at skibet var fuldt af vand.

1885 — 29. sept. meddelte købmand Th. Christensen, Nymindegab, at et skib, han var medejer af, var strandet lidt nord for Nymindegabs udløb, og at mandskabet ikke var bjærget. Mandskab og vogne blev straks samlet, apparaterne pålæsset, og så hurtigt, det var muligt, kørtes den ca. 1½ mil lange sandede vej til strandingsstedet. Mandskabet var imidlertid blevet bjærget ved hjælp af folk på stranden, og redningsmandskabet kørte derpå tilbage igen til stationen. Vinden var syd med stiv kuling og regn.

Skibet var skonnerten „Dorthea“ af Nymindegab, og det havde en besætning på to mand, hvoraf skipperen Chr. Jessen var fra Vesterlund kro i Lønne, og den anden mand var husmand Peder Lodberg fra Bjerregård. Skibet kom fra Christiansand i Norge med trælast bestemt for hjemstedet. Strandingsens årsag var, at skibet havde kastet anker ud for udløbet for muligen at vente på højvande, inden det vovede sig igennem det smalle udløb, ankerkæden var sprængt, og skibet havde desuden lækage.

1886 — 20. aug. ilanddrev der 5 tønder petroleum ud for Sydhaurvig.

1887 — 21. april strandede en fiskersmakke nordv. for Bjerregård redningsstation. Da redningsmandskabet ankom til strandingen, stod skibet med forstavnen tæt op i havstokken, og forbindelsen opnåedes ved at hive et kastelod over skibets bov, og mandskabet, ialt 5 mand, blev bjærget i redningsstolen. Vinden var fra nordvest med frisk kuling og høj søgang.

Skibet var fiskersmakken „City“ af Antwerpen, men hjemmehørende i Hull og førtes af kaptajn Thomas Ashlev. Årsagen var uagtsomhed.

1887 — 26. maj om eftermiddagen kl. 6 grundstødte fiskersmakken „Beauty“ af Hull på den inderste revle i Bjerregård strandlén $\frac{1}{4}$ mil for stationen. Vinden var n. n. ø. med lidt kuling, og søen var rolig. Ved højvande forsøgte mandskabet uden assistance at hive skibet af grund ved hjælp af en forud udlagt varpanker, men dette mislykkedes. Kulingen tiltog i styrke, og skibet begyndte at hugge på revlen og blev efterhånden læk. Morgenen efter forlod mandskabet skibet, som derved blev overgivet bjærgelavet som stranding. Årsagen var vel nærmest uagtsomhed i forbindelse med at man havde fisket for nær kysten.

1887 — 12. okt. modtog stationen i Bjerregård to meldinger. Der sendtes straks ridende bud ud efter mandskab og vogne. Apparaterne pålæssedes fire vogne, og i rask trav kørtes der sydpå til strandingsstedet 1 mil syd for stationen. Skibet stod inde i havstokken, og 2 tilstedeværende mænd havde opnået forbindelse med mandskabet på skibet ved at tilkaste dem en line, hvorved de, ialt 3 mand, havde entret iland og derved blevet reddet. Vinden var v.n.v. med stiv kuling og høj sø.

Skibet var en hanoveransk kuff „Johanne Margrethe“ af Neuharrlingesiel, kommende fra Kragerø med trælast, bestemt for Karolinensiel og ført af kaptajn J. Th. de Wries. Strandingsens årsag var storm og lækage.

1888 om vinteren^{o)} strandede fuldriggeren „Dakota“ af Bremerhavn ud for Sdr. Lyngvig. Skibet var helt nyt og havde en besætning på 22 mand. På grund af regntykning havde det fået fejl bestik, og det blev årsag til strandingen. En bøjle fastbundet til en line blev fra skibet firet iland, og nogle på stranden værende folk greb linen, som de fastholdt, og derved reddede det store mandskab sig iland på *kaptajnen* nær, som druknede. Skibet var udprovanteret for 2 år, kom fra hjemstedet og skulle gå til Norge efter en ladning bearbejdet materiale bestemt for

^{o)} Beretningerne fra protokollerne mangler.

Vyl fyrskib strandet ved Nymindegab 4. decbr. 1909.

en havn i Australien, hvor det var beregnet til beboelseshuse. — Se årbogen 1947, side 82.

1888 — 23. novbr. fandtes et havareret skib liggende med kølen i vejret, med agterenden indad i havstokken i Bjerregård strandlén, og agterenden var slået i stykker og delvis borte. Da der ved nøje undersøgelse intet fandtes, der kunne tyde på, at der var folk ombord, blev redningsmandskabet ikke alarmeret. Skibet var lastet med

brædder, men navn eller andet, der kunne vidne om dets hjemsted eller om mandskabets skæbne, fandtes ikke. — Skibet var en mindre skonnert på 80 a 90 registerton.

1889 — 27. juli om morgenen kl. 3½ meldte der sig til redningsstationens bestyrer i Bjerregård to fremmede søfolk, som fortalte, at de var strandet med deres skib, en tysk jagt, og at der var en tredje mand ombord, som ikke selv kunne komme fra borde, da han var gammel, hvorfor de ønskede assistance. Da redningsmandskabet kom til strandingen med apparaterne, vadede et par af dem ud til skibet og hjalp manden iland, og apparaterne kom derved ikke i brug. Vinden var v.n.v. med lidt kuling og rolig sø.

Skibet var jagten „Beetha“ af Geestemünde, ført af kaptajn Heinrich Hermand Glüp, som var skibets ejer. Ladningen bestod af lidt tobak og spiritus, som solgtes til søfolkene på havet. Årsagen til strandingen foregaves at være lækage.

Denne handel havde været brugt i mange år og var særlig beregnet med folkene ombord på de engelske fiskersmakker, endskønt det var af flådernes admiraler ofte forbudt mandskaberne at købe af dem. Deres handelsvarer var især tobak og spiritus (genever), som de købte billigt i Holland, samt støvler, olietøj og andre klædevarer. Ved nattetid og i tåget og diset vejr sneg de sig i deres både hen til skibene og handlede, mens kaptajnerne sov, og tobak og spiritus solgte de gerne meget af. Deres skibe kaldtes „Copersmakker“ eller „Nordsølus.“

1889 — 8. okt. meddelte toldkontrolløren ved Nymindegab, at et skib var i sigte i sydvest. Vinden var stiv kuling fra sydvest, og der var høj søgang. Skibet drev imod nord uden stormast og var et større skib med kun lidt forsejl oppe. Redningsmandskabet, der straks var blevet alarmeret, fulgte det langs stranden nordpå, men da skibet vedblev at drive imod nord, vendte de tilbage til stationen. Fra Haurvig meddeltes gennem telefonen,

at skibet drev der forbi. Senere meddeltes, at skibet var strandet ved Vedersø klit, og at det var barkskibet „Notre Dame de Esperance“ fra Dahöuets i Frankrig, der var lastet med bjælker og planker, og at det var forladt af mandskabet på havet.

1890 — 4. okt. indstrandede i Anders Christensens strandlén i Årgab skonnerten „Worwarts“ af Riebnitz ved Rostock.^{*)} Mandskabet bestod af kaptajn C. Behrens, styrmand F. Wendel, matros Richard Herse, jungmand Franz Ihtoff, jungmand Adolph Weirbach og kok Heinrich Wegener. Skibet forlod Danzig den 14. sept. 1890 med en ladning bjælker, bestemt for London. Den 22. sept. passerede de Skagen og den 24. s. måned Hirtshals i svag brise af øst. Efter 8 dages storm af vest og sydvest sprang skibet læk, og der måtte pumpes. Kaptajnen satte nu kurs mod en norsk havn, men efter 1 døgn sejlads i den retning sprang vinden om til nordvest. Kaptajnen lod skibet falde af for vinden, indtil vinden igen gik i vest, og kursen atter blev lagt mod Norge. Under disse manøvrer var man nået i nærheden af den jyske kyst, og man forsøgte nu at krydse sydover for at søge havn i Hamburg bugten, men skibet var efterhånden så vandfyldt, at det ikke ville gå over stag, og da mandskabet efterhånden var så udmattede af at stå ved pumperne i de sidste 3 dage uophørligt, at de ikke kunne fortsætte dette arbejde, besluttedes det i et skibsråd at sætte skibet på land. Skibet styredes mod land for over- og undermersejl alene, og da det stødte, gik dækket og skanseklædningen overbord og derefter fokkemasten og stormasten. Kaptajnen og styrmanden blev slået overbord og druknede. De øvrige 4 mand af besætningen reddede sig iland tildels ved hjælp af ladningen, som flød i havet.

1891 — 4. sept. meddeltes til Bjerregård station, at et

^{*)} Meddelelsen om denne stranding er af dommer J. C. Christiansen, Ringkøbing, efter beretningen om søforklaringen af de reddede besætningsmedlemmer den 8. oktbr. 1890.

skib var i sigte nordfra og formodentlig ville strande for Bjerregård. Alt blev gjort klart til at modtage en stranding. Vinden var n.v.t.v. og stormende kuling. Skibet drev $\frac{1}{4}$ mil fra land, og folkene kunne ses ombord på det. Vinden „flauede“ af, og skibet blev ved at drive imod syd. Om natten strandede det på Hornsrev, og mandskabet, ialt 2 mand, reddede sig iland i deres egen båd.

1893 — 16. decbr. inddrev et meget havareret skib med bunden i vejret midt for Bjerregård. Der var intet spor af mandskab, og havaristen indeholdt en ladning props. Dagen efter inddrev lidt syd for strandingen et havareret navnebrædt „Salma fran Cimbrisham.“

1894 — 12. febr. strandede det store barkskib „Elisabeth Rickmers“ af Bremen og tilhørende samme rederi som før beskrevne fuldrigger „Dakota“ ud for Haurvig. Skibet kom fra hjemstedet, havde en besætning på 19 mand og var udprovianteret for længere tid. Det var i ballast og skulle gå til en engelsk havn, hvor det skulle laste og derfra gå til Ostindien efter en ladning ris. Det blæste op til en orkanagtig storm, og det tomme skib kunne slet ikke manøvreres, men drev for stormen, til det strandede. Havet gik op imod klitterne, så redningsmandskabet måtte anbringe raketapparaterne oppe på klitterne, og dermed ilandbjærgedes den hele store besætning. — Se årbogen 1947 side 79.

1895 — 11. decbr. strandede briggen „Frode“ af Grimstad i Norge lidt nord for udløbet ved Nymindegab. Da redningsmandskabet fra Bjerregård kom til strandingsstedet, var skibets mandskab, ialt 8 mand, bjærget iland i redningsstolen af redningsmandskabet fra Nymindegab. Skibet kom fra Varberg med planker, bestemt for London og ført af kaptajn Salvesen. Strandingsens årsag var storm og iturevne sejl.

1897 om foråret strandede et skib med bunden i vejret ud for Årgab. Om mandskabets skæbne vides intet. Skibet var lastet med spær.

1897 — 9. sept. observeredes et skib drivende imod syd ikke langt fra land, og der formodes, at det ville strande, da det havde nødsflag oppe. Vinden var n.v. med stiv kuling og høj sø. Redningsmandskabet blev sammenkaldt, og da de kom til havet syd for Bjerregård, så de et andet skib styre lige mod land. Mandskabet fra Nymindegab station med redningsbåd blev alarmeret, og da dette skib strandede lidt syd for udløbet i deres distrikt, foretog de redningsarbejdet og reddede skibsmandskabet iland. For at blive forvisset om, om der var folk ombord på det drivende skib, udkastedes der en raket, som faldt over skibets bovspryd, men da der intet menneske viste sig, halede linen tilbage igen. Kort efter itusloges skibet.

Det erfarede senere, at skibet var skonnertbriggen „Mara“ af Emden. Mandskabet havde forladt det i rum sø og var blevet optaget af en hollandsk damper, der havde landsat dem i København.

1897 — 14. maj inddrev der 50 alen havareret bomuldstøj ud for Haurvig.

1897 — 23. sept. observeredes der fra stationen i Bjerregård et skib i nordvestlig retning. vinden var v.n.v. med stormende kuling i bygerne, og strømmen gik sydefter. Redningsmandskabet med apparaterne på 4 vogne fulgte skibet sydpå og holdt øje med det, til det var forbi udløbet. Ved mørkets frembrud kunne skibet ikke længere ses, ej heller viste det sine lanterner eller blus, og redningsmandskabet vendte da tilbage til stationen, mens en mand blev som vagtpost tilbage ved havet. $\frac{1}{2}$ time senere meldte vagten til stationen, at der drev meget vraggods iland, og opsynsmanden og hans søn fulgte da tilbage med vagten, og ved at genenngå de ilanddrevne vragestykker fandt de en mand, som var levende, men ikke kunne stå ej heller tale. Sønnen blev straks beordret hjem efter heste og vogn, men imidlertid kom der en anden mand frem fra klitterne, som fortalte, at han var førstestyrmanden fra skibet, og den anden var andenstyrmanden. Kort efter

fandtes der to mand døde. De to styrmænd blev kørt hjem til strandfogedgården, Gl. Bjerregård, Opsynsmændens hjem, og ved god forplejning der, kom de sig snart. De fortalte, at skibet var briggen „Arved af Kalmar,“ ført af kaptajn Lidmann og kommende fra havnebyen Gool i England med kul bestemt for Gefle.

Årsagen til strandingen var efter deres udsagn fejl bestik samt tab af sejl og lækage. At de ikke havde signaliseret med blus var, fordi kaptajnen ville gå under med sit skib. Da skibet stødte, gik hele rigningen overbord, og i løbet af 10 minutter var skibet ituslået af en brådsø. — Mandskabet bestod af 7 mand, og deraf havde de to redet sig iland ved at svømme, de øvrige var druknet.

1899 — 18. aug. strandede briggen „Hans“ af Ålborg på den inderste revle 4 a 500 alen fra land. Redningsmandskabet udkastede en raket, som faldt ved skibets inderside, men kort efter kom det fri af revlen og drev ind i havstokken. Der var ingen folk ombord, kun en hund. Mandskabet var taget ombord af en fiskerdamper og landsat i Skagen.

1902 — 14. sept. meddeltes fra stationen i Haurvig til stationen i Bjerregård, at et skib var i sigte der ud for, og at det formodentlig var en havarist, der muligens ville strande, da det ingen sejl førte. Vinden var n.v. med stiv kuling og høj sø, og der blev sat vagt på stranden. Skibet drev ind efter, og lidt over middag meldte vagten, at skibet satte lidt sejl til og kom mod land. I hast blev der gjort klar til udrykning med apparaterne, og ved ankomsten til havet kunne ses, at skibet havde kastet anker $\frac{1}{4}$ mil fra land. Mandskabet forlod skibet i deres båd og roede mod land. På den inderste revle kæntrede båden, tre mand holdt sig fast ved båden, mens kaptajnens kone og en matros drev sydpå. Matrosen havde fattet en åre, som han holdt sig oppe ved. Der blev udkastet en line over båden, som de to mand, kaptajnen og styrmanden, fangede og blev derved halet iland, mens den tredje, let-

matrosen, svømmede iland. En line blev udkastet til matrosen ved åren, som han greb, og blev derved reddet, mens kaptajnens kone drev længere sydpå op som lig.

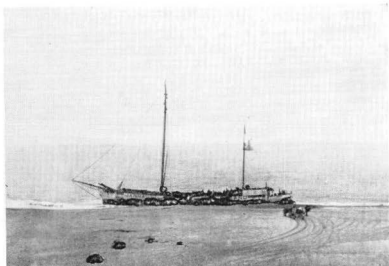
Skibet var galeasen „Carl und Conrad“ af Wyk på Før, ført af kaptajn August Hokmand og lastet med pibeler bestemt for Oslo. Årsagen til forliset var iturevne sejl og lækage. Kort efter bjærgningen af folkene sank skibet.

1906 — 14. januar meldte strandvagten til redningsstationen i Bjerregård fra alarmeringshuset i syd, at en båd var i sigte og muligvis ville strande, da den havde signal i mastetoppen. Da redningsmandskabet kom til stede, havde båden vendt og sejlede imod syd; fordi der var høj søgang over den inderste revle og svær brænding i land, så turde bådens mandskab ikke vove at lande. Bådens mandskab, der bestod af 16 mand og en død, blev bjærget af redningsmandskabet med redningsbåden fra Nymindegab station.

De reddede skibbrudne søfolk var mandskabet fra dampskibet „Iric“ af Bergen, ført af kaptajn Døivad og lastet med olieker bestemt for Esbjerg. Mandskabet havde forladt skibet på Hornsrev.

1907 — 31. juli om aftenen kl. 10 meldte den udsendte strandvagt, at et skib viste blus i nordvestlig retning. Vinden var vest med stormende kuling og høj sø. Mandskabet blev i hast sammenkaldt, apparaterne pålæsset de fire vogne, og en mand blev sendt forud med en signalkasket for dermed at vise, at blusset var iagttaget. Opsynsmanden meddeler videre: „Vi kørte nord-på langs stranden, gjorde holdt og opsendte atter en signalkasket, men da der intet signal blev set på havet, besluttede vi os efter nogen tids ophold at vende hjem igen. Inden vi forlod stranden, opdagedes der en lanterne i vestlig retning, og vi sendte atter en kasket til vejrs. Da det blev dag, så vi skibet ud for Haurvig med iturevne sejl.“

Om eftermiddagen strandede skibet for Sydhaurvig.

Nederlandsk skonnert »Janna» strandet 3. aug. 1916.

Mandskabet havde forladt skibet i deres to både, og disse kæntrede på den inderste revle, hvorved fire mand, kaptajnen, førstestyrmanden, jungmanden og kokken druknede, mens andre fire mand blev reddet ved hjælp af raketapparaterne fra Haurvig. Skibet itusloges i havstokken.

Det strandede skib var den tremastede skonnert „Lumperland“ fra Lumperland i Finland, ført af kaptajn Emil Holmstrøm og kommende fra London med en ladning filtolie og beg bestemt for Helsingfors i Finland. Årsagen til strandingen var storm og lækage.

1908 — 13. decbr. strandede fiskerbåden „Kirstine“ af Nymindegab omtrent ud for Nymindegab. Mandskabet, ialt 5 mand, blev reddet iland ved en udkastet raketline. Båden var ført af fiskeskipper Niels Markussen Nielsen, og årsagen til strandingen var maskinskade og høj sø samt regntykning. Båden havde i nogen tid været savnet.

1909 — 4. decbr. strandede fyrskibet „Vyl“ $\frac{3}{4}$ mil syd for Bjerregård redningsstation. Da redningsmandskabet

ankom til strandingsstedet, havde redningsmandskabet fra Nymindegab med deres apparater reddet 6 mand af besætningen, mens en syvende lå død på skibet knust mellem 2 vandtanke. Skibet havde sprængt sine fortøjninger og drevet ind over Hornsrev.

1916 — 3. august strandede den hollandske skonnert „Janna“ ud for Sydhaurvig. Skibet havde en besætning på 4 mand, hvoraf de tre bjærgede sig iland ved en fra land udkastet line. Kaptajnen blev bjærget i redningsstolen af redningsmandskabet fra Bjerregård. Skibet kom fra hjemstedet lastet med gammelt jern bestemt for en svensk havn.

Søtræfningen. Fire strandinger.

Den 1. september ved 5½ tiden om morgenen vækkes beboerne på den sydlige Holmslands klit ved en heftig kanonade fra havet. Man var straks klar over, at en søkamp var under udvikling i kystens umiddelbare nærhed. Pludselig begyndte granaterne at regne ned over Bjerregård, en strækning på 4 a 5 km i syd og nord. De, der havde vovet sig udendørs, søgte straks at komme i dækning. De folk i Bjerregård, som oplevede dette, vil aldrig glemme den halve time, som nu fulgte. En øredøvende kanonade efterfulgt af eksplosionerne ved nedslagene forvandlede pludselig den smukke septembermorgen til uhygge. Luften blev helt røgfylt. Ingen vidste, hvad der foregik, om det var højsøflåderne, der var kommet i kamp, eller om det drejede sig om mindre styrker. Meddelelsen derom kom fra stationsopsynsmanden i Haurvig, der fra en høj klittop havde fulgt slagets gang og nu meddelte i telefonen til stationen i Bjerregård, hvad han havde observeret. Han fortalte, at det var en eskadre på otte engelske torpedojagere, der havde overhalet fire tyske minestrygere, to store u-både og to flyvere på højde med Haurvig både. Englænderne kom fra nordvest, og tyskerne styrede straks sydøst for at afgive

det mindste mål for fjenden. Tyskerne løb så på revlerne ud for Bjerregård. Da opsynsmanden til sin forfærdelse så, at englænderne bombarderede Bjerregård, ilede han til telefonen for at høre, hvordan det gik beboerne. Opsynsmanden meddelte det passerede til herredskontoret i Ringkøbing og bad om, at der straks måtte sendes læger til Bjerregård.

Granaterne hylede uafbrudt; nogle eksploderede i luften, andre i klitterne og på markerne, hvor de efterlod sig mange kraterer. I fjorden faldt de som en haglbyge, og de sendte store vandsøjler op i luften forårsaget af eksplosionerne. På tipperne og i fjorden øst derfor faldt de, ja, endog i Bork sogn faldt enkelte.

De fire tyske skibe stod fast på den inderste revle ud for Bjerregård, en for den nordligste, en for den midterste og de to andre med ca. 50 meters mellemrum for den sydligste del omtrent ud for redningsstationen. De tyske soldater reddede sig iland i deres både, på pontoner, på flydekurve og enkelte ved svømning. Kun en omkom, mens ialt 108 mand reddede sig iland, og de søgte straks op i klitterne, hvor de søgte dækning. Der udbrød ild i de to midterste skibe, og den kvælende røg drev for den vestlige brise ind over byen og forøgede uhyggen.

Skydningen sagtnedes efterhånden, og klitboerne vovede sig ud til stranden. Den engelske eskadre havde vendt syd for strandingerne, og på tilbagevejen afgav atter deres salver, hvorved der skete en stor eksplosion i det næstsydligste skib, så svære jernstykker af skibssiden fløj langt ind over klitten tillige med en vældig røgsky. De engelske krigsskibe forsvandt derefter i nordvestlig retning, hvorfra man i horisonten havde set en større flåde, der afgav signaler.

Redningsmandskaberne fra begge stationer, Haurvig og bjerregård, kom til strandingerne, men der var intet at udrette for dem.

De tyske marinere var alle gennemblødte og noget for-

komne, og de blev nu alle fordelt blandt beboerne i Bjerregård og fik tørt tøj på og en god forplejning. Mærkeligt nok var bygningerne blevet meget lidt ramt af granaterne. I et stuehus var så godt som alle vinduerne ituslået, og et par andre huse var ramt af granatstumper, hvor mursten var trykket ind. Et får var dræbt, og ude i fjordengene var en flok heste blevet skræmt ud i fjorden, hvor tre af dem fandtes druknede.

De to flyvere havde holdt sig i afstand under kampen, og de to u-både havde ligget neddykket. De kom nu frem og hilste og signaliserede sammen med deres kammerater, hvorpå de satte kursen sydpå.

Henimod middag ankom 5 tyske torpedojagere og lagde til ud for de strandede skibe. Vinden var imidlertid frisket op og søen urolig, men desuagtet blev der fra torpedojagerne sendt en båd med 10 mand ind til de to sydligste skibe, som de bordede, og derfra ind til deres kammerater iland, hvorfra de vinkede en afskedshilsen ud til deres skib, at de forblev hos dem, og ligeså gjorde en anden soldat, der i en lille båd blev sendt ind til et af de nordligste skibe. Båden kængrede på revlen, og soldaten svømmede iland og forblev der. De tyske torpedojagere forsvandt derpå i sydlig retning.

Fra justitsministeriet, hvortil der var sendt meddelelse om begivenheden, modtog herredsfogden i Ringkøbing telegrafisk ordre om, at de tyske marinere skulle interneres i Ringkøbing for derfra senere at overflyttes til internationslejren i Odense. En afdeling infanteri på 35 mand under løjtnant Falkentofts kommando ankom hen på eftermiddagen til bevogtningstjeneste, og dagen efter blev alle de tyske og danske soldater på nær to, der forud var sendt til amtssygehuset, ialt 165 mand, transporteret ombord på vandbygningsvæsenets sandpumper „Nymindegab“ til Ringkøbing.

FRA HUMLUM SOGN

Af August F. Schmidt

Humlum sogn (Skodborg herred) er omgivet af vand på tre sider. Mod syd Struer bugt, i øst Venø sund og mod nord Oddesund og Nissum bredning. Sognet, hvis areal udgør 1499 hektar, blev forholdsvis sent bebygget. Fra den ældre stenalder (før 2500 f. Kr. f.) kendes intet fund herfra. Fra de senere perioder af oldtiden kendes nu ialt 52 høje, deraf 10 fra stenalderen og 20 fra bronzealderen samt 22 ubestemmelige høje. Endvidere 6 bopladser, ialt 58 oldtidsminder og oldtidsfund.¹⁾

Sognebyen *Humlum*, der ligger på lerjord udenfor den gamle oldtidsbebyggelse indenfor området, er fra det 3.—4. århundrede efter Kristi fødsel. Da terrænet ved *Humlum* er højtliggende og bakket, er det rimeligt at antage, at navnet til byen er givet i tilknytning til naturforholdene. Forleddet i *Humlum* er muligvis et tillægsord eller et navneord af den stamme, der foreligger i mandnavnet gammeldansk *Humli*, svensk dialekt hummel, der betyder „bjergknold.“²⁾ Sognet ligger ved et befærdet strøg af Limfjorden, ved det gamle overfartssted *Odde-sund*. Og når den middelalderlige historieskriver Svend Aagesen beretter, at den flåde, hvormed Knud den Hellege ville gøre togt til England i 1085, samledes i *Humla*, var dette vistnok en vig ved *Humlum sogn*. Megen færdsel, ikke mindst af studedrifter, har gennem tiderne gået

¹⁾ Om de mange herhen hørende emner findes alle tænkelige oplysninger i *Therkel Mathiassens grundlæggende værk: Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse* (1948).

²⁾ Kristian Hald: *De danske Stednavne på -um* (1942), 35, 75.

gennem sognet, hvor nu den store landevej fra Struer til Odde-sund fører.³⁾ I nutiden er der med jernbanens åbning i 1881 kommet særdeles megen trafik gennem Humlum sogn. Ved sidelandevejen til Lemvig blev bygget en station, og her er efterhånden fremstået en *stationsby*, hvis historie er levende skildret af *Chr. Daell* i Hardsys-sels Aarvog 1947. Om de to gamle storgårde øst i sognet: *Strandbjerggård* og *Vejbjerggård* er der fremskaffet en del oplysninger i *Oluf Nielsens* værk: Historisk-topogra-fiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder (1894) såvel som i *Traps Danmark*, 4. udgave, VIII bind (1928). Endvidere forefindes der en god skildring af Vejbjerggårds historie i provst *Thomas Christian Møllers* bog: Slægtsminder og egne Oplevelser (1934)⁴⁾. Den gamle gård kom i 1833 i Møllers slægts eje, hvorfra den gik ved salg i 1910. Da provst Th. Møller tilbragte sin barndom og meget af sin ungdom på Vejbjerggård, er det let at forstå, at han i sin mindebog har særdeles meget at fortælle fra dette sit barndomshjem, men også om forhold i Humlum sogn i almindelighed beretter han udmærkede ting i sit arbejde. Det var navnlig det gamle folkeliv, der havde provst Møllers interesse. Bl. a. har han oplysninger om originaler, ålestangning, levemåde, tyende, årets arbejder, gilder, folketro m. m. Disse trykte oplysninger har Møller suppleret med en række utrykte optegnelser (bl. a. om ålestangning, husflid og studehandel), der findes i *Dansk Folkemindesamling* på Det kongelige Biblio-tek i København. Det var i sin høje alderdom, provst Th. Møller sad og nedskrev træk fra folkelivet og andre folkeminder, som han sendte til vort folkemindearkiv.

Det forholder sig nu så heldigt, at også malermester

³⁾ Om fjendtlig invasion i sognet i krigene 1848 og 1864 har provst *Thomas Møller* givet oplysninger i Hardsys-sels Aarvog 1931 og 1934. Om en gammel vej i Humlum sogn se *Chr. Daells* afhand-ling i Hardsys-sels Aarvog 1946.

⁴⁾ Om en mordsag 1636 fra Vejbjerggård har Th. Møller skrevet i Hardsys-sels Aarvog 1912, 41-48.

Christian Gade (1857—1944), af gammel Humlumslægt, har optegnet folkeminder fra sognet. — Det var i tiden 1920—27, han tid efter anden nedskrev, hvad han huskede, eller hvad gamle folk fortalte ham om det fortidige folkeliv i Humlum sogn. Disse hans temmelig mange og forskelligartede folkloristiske optegnelser sendte han ligeledes til Dansk Folkemindesamling. Et ordnet udvalg af den udmærkede mands optegnelser vil findes på de følgende sider.

Chr. Gade havde et skarpt blik for, hvad det gjaldt om at redde fra glemsel; og som man vil se, er der en mængde værdifulde og fornøjelige enkeltheder i hans stof, ikke alene vedrørende dagliglivet, — men også omhandlende mennesker, der ikke var, som folk er flest. Det var bl. a. godt, han opnoterede en hel del om de gamle almuefolks ret stærke brug af brændevinen. Foruden hvad der meddeles i nærværende fremstilling har Chr. Gade optegnet en række mundheld, ordsprog, anekdoter, talemåder og skæmtehistorier, ikke altsammen for sarte øren, ligesom han har meddelt sagn, varsler m. m. Hans optegnelser om ålestangning på fjorden er ikke taget med her, da man om dette emne kan læse i *Karen Thuborg* og *Henrik Usings* bog: *Det gamle Harboøre* (1928), 58 ff. samt i *Hugo Matthiessens* værk: *Limfjorden* (1936), 126—27, 149—54.

Chr. Gade skaffede Dansk Folkemindesamling en gammel nodebog, der oplyser om egnens spillemandsmusik, og til stednavneudvalget optegnede han stednavne fra Humlum og Resen sogne. I Hardsyssels Aarbog 1933, 143—60, fik han offentliggjort en nyttig afhandling: *Gamle Lundsgaard*, hvori han skildrer en i afvigte århundrede vel kendt proprietær og handelsmand, der ejede gårdene Østergård i Gudum, Estvadgård m. fl. besiddelser.

Ved Chr. Gades jordefærd i Humlum udtalte præsten bl. a.: „Vi tager i dag afsked med en fra det gamle Humlum, en særpræget og gennemsolid mand, der i hele sin

færd og hele sit virke var en retlinet personlighed. Ved sit stille og tjenstvillige væsen og gennem sit arbejde vandt han sig mange venner. Han var specialist i antikke ting, og gennem sit arbejde på dette område har han sat sig et varigt minde. Udefra blev der ofte kaldt på ham, og drejede det sig om sådanne gamle ting, var han i fyr og flamme.“⁵⁾)

Af dette begravelsesreferat får man egentlig et ganske godt indtryk af den gamle folkemindesamler. Chr. Gades optegnelser får nu gå ud som et minde om det gamle folkeliv, som det i forrige århundrede levedes i en egn af landet, der vel kunne kaldes afsides, men som alligevel, hvad også foran er antydnet, lå på et befærdet strøg. Gades meddelelser supplerer på bedste måde den øvrige litteratur om Humlum sogn, og de er med til at udvide vore kundskaber om dagligliv og menneskeskæbner i en egn af Danmark, hvorfra man iøvrigt slet ikke véd så lidt om forholdene i svundne tider. Se således de ovennævnte bøger af Th. Møller og Karen Thuborg. Endvidere *Markus Bjerre* og *H. P. Hansens* udgave af *Jens Sandholms* optegnelser: *Bonde og Handelsmand* (1948), der navnlig skildrer gammelt folkeliv i Nørre Nisum sogn.

Mange kulturhistoriske oplysninger fra den vestlige Limfjordsegn (i syd) findes ligeledes, men i litterær udformning i bøger af *Thøger Larsen*, *Anders Thuborg* og *Erik Bertelsen*. Digternes arbejder må man ikke overse, når man ønsker at stifte bekendtskab med den ovennævnte egns historie.

* * *

Vi skal nu straks stifte bekendtskab med Chr. Gades oplysninger om de *gamle bondehjem* i Humlum sogn. Det var således her i tiden 1860—70 de fleste steder, at man i stuehusene kun havde gulve af stampet ler. Det regnedes for noget fint, når der var fjelgwaal i stuerne. Hvor man havde fjælgulv, blev dette ikke vasket til dag-

⁵⁾ Ringkjøbing Amts Dagblad ³⁰/4 1944.

lig, det sled på brædderne. Kun engang imellem og til højtiderne fik de en omgang. Om morgenen blev gulvet de fleste steder fejlet. Det blev dog først stænket med fugtigt sand eller blot med vand for at dæmpe æ støv og for bedre at samle æ fejels sammen, og så blev der fejlet med en Revling-riskost, og derefter blev der strøet hvidt strandsand på gulvet. Det gjaldt om at strø det pænt, så det blev jævnt fordelt over det hele. Sad der et mandfolk i stuen, måtte der ikke strøes sand under ham, for så hed det sig, at han ikke kunne blive fader til drengebørn. Var luften særlig dårlig i stuen, blev der båret nogle tørvegløder ind på et fyrfad, og så blev der strøet noget malurt på gløderne. Det var for å rens æ luft, man gjorde dette, og der blev også efter dette en betydelig bedre luft i stuen, hvori som regel mange folk opholdt sig, da den både var dagligstue og spisestue og i småhuse tillige sovekammer. Var der én i stuen, som så, der kom fremmede, lød det tit: „Hint æ fyrfad, så vi ka fo røjt nøj.“ Eller også: „Slå te æ muskaat“, en potteplante, hvor bladene var meget vellugtende og da særlig stærk ved berøring. Der var også folk, som ret og slet kaldte blomsten for „æ Fisblomst.“⁶⁾

De fleste steder var det meget almindeligt, at folk snød næse og harkedede på gulvet. Var der en særlig slem klat, blev den tværet ud med træskoene, thi man beholdt træskoene på i stuen, undtagen når man kom ind til fine folk. Så kunne det lyde: „De æ så fin dæer, te en ska sæt si Træsko.“ Den grimme tobaksspytning på gulvene så jo heller ikke godt ud. Meddeleren kan huske, at der i hans hjem tit kom en gammel mand, der skræede slem og leverede nogle slemme tobaksblærp på gulvet. Når han var gået, havde børnene deres morskab med at studere alle de forskellige tegninger på gulvet: — Sol, måne og stjerner og mange andre morsomme figurer. — Enkelte mænd drev det endda så vidt, at de lå med skræen i mun-

⁶⁾ De almindelige potteplanter i egnen var dengang: Muskat, Christi blodsdråbe (Fuchsia), Sempelli og Rosengran (vistnok Rosengeranium).

den i sengen om natten. De spyttede på væggen, så den var helt brun deraf.

I sengene var der alle steder halm. Madrasser kendtes ikke på egnen før omkring 1870—75, og da rent undtagelsesvis. Halmen blev, så vidt det erindres, ikke byttet uden een eller højst to gange om året. Der var ca. 1870 ikke ret mange hjem, der helt kunne sige sig fri for utøj. Skab var der en del børn, der havde, dog ikke så nær alle. Meget var der dengang for kvindfolkene at holde rent. I småhjem var dørene ikke altid malede, så de skulle vaskes engang imellem. Så var der køkken- og bryggersredskaberne, trætallerkener, både runde og de lange på både en og to alens længde, og så ikke mindst det lange bord i dagligstuen, lavet af pænt, hvidt grantræ, der så vidt muligt skulle være knastfrit. Det var ret husmode-rens stolthed, når bordet var skuret rigtig hvidt. Enkelte gamle koner gik med hvidskurede træsko med brede messingkrammer om, også disse skulle skures hvide, særlig når den gamle skulle i by. Til skuringen brugtes en halmvisk og sand.

Fattige folk, der havde et par får, kunne godt, når vinteren var streng, husene var jo ikke altid så gode dengang, tage fåret ind i stuen, når det havde lam, men det var ikke almindeligt.

Levemåden var god nok i Humlum-egnen, vistnok ikke så lidt bedre end i hedesognene. Maden var de fleste husmødre også renlig med, naturligvis var der enkelte steder som nu „te æ Kuen de war en Sow.“ Der var mange dygtige bønderkoner. Saltkarret blev holdt i orden, så kødet holdtes friskt året rundt. Det havde meget at sige, da folk i almindelighed sjældent købte ferskt kød. Fik man et stykke ferskt oksekød, var det for det meste af et kreatur, „der war gon gal å Daw,“ havde brækket et ben, var blevet syg eller gået til ved kælvning. Om efteråret blev der på de steder, der var ejendom til, slagtet et eller flere får, og — noget der næsten fulgte af sig selv — en gris til jul.

De fleste, både større og mindre hjem, havde næsten altid et par gæs, gårdene flere. De, der ikke selv havde „gammel Gjes“ (gås og gase), købte så om foråret et par gæslinger, der gik på græs eller var tøjrede om sommeren. De blev om efteråret fedede med 1 a 2 skæpper havre, og nogle steder fik de også lidt gulerod til. Henimod jul blev de så slagtede. Halsen, hovedet og æ indmad brugtes til kråsesuppe, resten blev saltet og hængt op i nærheden af skorstenen efter at have ligget en tid i salt. Det brugtes så som „spøg Gos“ og var særlig udmærket til stuede kartofler. Struben af gæssene fik børnene somme tider fat på. De puttete nogle ærter i den og stak strubens ender sammen, så den dannede en ring. Når den blev tør, kunne den „skralle.“ Den kunne også bruges som vindsel til sytråd og blev så lagt i æ sykkarre. En gæsling kostede i 1860—70'erne 1 mark (33 øre).

I Humlum-egnen var naturligvis megen god og billig fisk, fangede i den nære Limfjord. Man kunne købe en ol (80 stk.) gode, fede flynder for 2 mark. De ældre fortalte, at i deres unge dage kunne fattige folk gå til stranden og få al den småfisk, de ville have, for en lybsker (1 lybskskilling, ca. 6 øre) eller te gavs (som gave). Flynder eller rødspætter brugtes da, som nu, både stegt og kogt, og så også på et par andre måder, som nu vist næsten er gået af brug. Flynderne blev rengjorte hængt på „en Spil“ og anbragt oppe i skorstenen i æ Raaend, hvor de blev røgede. Således behandlede var de dejlige til smørrebrød; fedtet næsten drap af dem. Den flynder, der kaldes Sander, er særlig god til dette brug. Røgede flynder blev også kogt og brugtes så til middag. Den anden måde at udnytte dem på var at „rassel“ dem på en „Rasseljar“ (jernrist) med gløder under. De blev så lagt på risten og blev nu en mellemting mellem stegt og kogt ål. De var langt bedre end nutidens røgede ål og finere end rødspætter.

Når fjorden var tillagt med is, stangede de fleste selv ål. Ålene kunne jo også saltes, ialt fald de bedste, og

bruges som „speg Aal“ særlig til „Davv-Tilmad“. De kunne også koges og var udmærkede til stuede kartofler. — Til den spegede ål ville de fleste gerne have en skalotløg, den var næsten uundværlig. — Fjordtorsk og fjordsild fik man også. Nu fanges der sjældent sild i fjorden. Saltet sild brugtes mere dengang end nu. De fleste blev hurtig kede af dem, i modsætning til ålene. Om vinteren hed det om murerne, når de intet arbejde havde, og det kunne være noget småt i huset: „Nu legger han o æ Røg(ryggen)å spør om, hvad æ Indmad å en Sild koster.“ Ålekvabber var da som nu halvt foragtede, når man kunne få anden fisk. Ålekvabber kaldtes „Ålkoner.“ Fra Vesterhavet fik man en del havfisk. — Æ Kræjlerer kom i reglen kørende med torsk, hvilling og skader. Enkelte gårdmænd kørte selv til havet efter et læs havfisk. En sådan gårdmand kunne gøre en god handel med æ Havbo, når han havde en „sejte Kåg“ (fint brød) og dygtig brændevin med. — Man fik også megen tør havfisk, torsk, hvilling, skader og ho (hå), en slags småhaj, der var udmærket til smørrebrød i tørret tilstand. — Æ Ho kunne også koges som anden tør fisk og var fortrinlig til kartofler, når man fik noget godt deppels til. Gode flynder blev der undertiden kogt suppe på. Med mange rødder og visk i smagte suppen helt godt, men just kraftig var den ikke. Ålesuppe fik man i ålestangtiden. Den var en hel herreret. De mindste ål blev skåret i småstykker, de gode ål blev benet taget ud af og lavet til rulleål. Ved denne tildannelse blev ålen rullet sammen og ombundet med seglgarn og kogt med i suppen tilligemed kartofler, gulerødder osv. Suppen var god, og rulleålen noget ganske fortrinligt. Dengang kostede ål ikke meget.

Om morgenen til davre fik man i almindelighed kogt mælk eller mælk og øl sammenblandet, en tilberedning nogle holdt mere af. Var der levnet grød fra æ Nætter (nadveren), kom denne i mælken eller i øllet og mælken, og dertil spiste man så brød, og som tilmad et stykke

speg flæsk eller ål, sild, „opstugged Kartoffler“ osv. Kaffe var ikke meget brugt til daglig, og fik man denne drik, var det i reglen med en „Knaller“ brunt sukker til. Fik man kaffe med puddersukker i, kaldtes det for „sød Kaffe,“ og så fik man brød til. Chr. Gade kunne huske, at en gammel mand fortalte, at han som dreng hentede et kvart pund kaffe i Struer til jul. Det var det eneste kaffe, der blev brugt i hans hjem, en af de største gårde i sognet. — Til middag fik man tit grød, sød grød, kærnemælksgrød og vælling af byggryn tilberedt i mælk eller kærnemælk. Endvidere fik man ægmælk og bollemælk. Sød vælling holdt de fleste ikke rigtig af, hvorfor de kom en slant øl i den for at forbedre smagen. I det hele taget brugte folk dengang mest af egne produkter.

Var det knapt med smør, som det tit var hos småfolk, måtte især børn nøjes med et stykke ost og brød. Det var nu ikke så galt, da det var hjemmelavet ost, man havde, og en sådan ost var i reglen fed og god. Mejeriost var ikke højt anset. — Brødet spillede en stor rolle i befolkningens ernæring. Til børnene hed det: Spis eller æd dygtigt brød til, så I kan blive store. Eller: Sidder du og spiser jenner kjød, vil du se, du spiser brød til. Gamle folk, som et kund tyg æ ring, skar den af. Den skulle så børnene have, for de var godt for æ tænder. Når rugbrødet blev taget ud af ovnen, var det mange steder brug at spise varmt brød og nymalket mælk til middag den dag. En uskik var det, at der var så lang tid mellem hver bagning, så brødet blev mulæ (muggent), og så gik der ikke så lidt til spille. Til børnene hed det, at mulæ brød de blywer I stærk av. Det var for at få dem til at spise det, man sagde sådan. Nogle steder var det brug, at brødet blev gemt en tid, inden det måtte bruges, for så blev det „mejer dryw“ (mere drøjt). Der var hjem, hvor der når man havde bagt til jul, ikke blev bagt før til påske. Finbrød blev der ikke bagt meget af, men et par sådanne blev dog sat ind med rugbrødet, og de blev så taget ud af

ovnen noget før rugbrødet. Til julen derimod blev der bagt en hel „Bejt“ sigtebrød, og så var det skik de fleste steder, at de næsten intet rugbrød fik at spise i julen. Brødet var mange steder alt for surt; ja, så surt, at „de kund træk æ Øvn sammel.“ I 1860'erne var det en overgangstid; da brugtes de fleste steder ene rug til brød, før var det blandet mere eller mindre med byg. Bygmel brugtes meget i huset. Flormel blev der kun købt lidt af. I 1868 var det tørreste år i den nyere tid. Der faldt ikke en dråbe regn fra kornet blev sået, til høsten var inde. Derfor avledes der næsten ingen byg, hvorfor folk købte mange risengryn. I Chr. Gades hjem fik de et lispund ris (8 kg), hvilket ellers var en luksus dengang. — Øl var den almindeligste drik, der dog tit blev slem sur, hvorfor den blev blandet med noget mælk, og så smagte øllet slet ikke så galt, skønt der undertiden kunne være nogle slemme hjanker (levrede tjavser) i den. — Mælk holdt folk ikke så meget af at drikke, for det „slimede.“ I mangel af øl brugtes somme tider vand og mælk blandet. Vand drak man nødig, for „det var der ingen kraft i,“ så man kunne arbejde derefter. Enkelte større gårde havde „gammelt øl,“ der blev drukket om aftenen i høstens tid. De fleste mænd holdt meget af det, ja pigerne fik også en tår med, om de ville have det. — Chr. Gade syntes, det smagte grimt, men det styrkede jo. Til „nætter“ (nadver) fik folkene i gårdene i reglen byggrød, særlig hele byggryn lavet i kærnemælk var udmærket. Folkene kunne sætte en ordentlig skåj grød (skudfuld grød) til livs, men arbejdstiden varede også i høstens tid til kl. 11 aften. Havde man spist grød til middag, blev levningerne spist om aftenen til nadver, og så blev der hældt mælk på grøden. Mælken var god dengang, inden mejerierne kom. Var der en husmoder, som skummede noget tyndt, kunne det hedde: „Hun er så gerrig, te hun skummer æ mjælk 3 gång å bleser et' den fjær.“ Der brugtes også en del boghvedegrød hist og her, men det var lidt vanskeligt at få

boghvedegrynene tillavede. — Enkelte brugte hertil en håndkværn og rensede skallerne fra med et sold. Skulle møllersvenden ordne grynene, måtte man gerne give ham en lille drikkeskilling, da de skulle renses ved håndkraft, og det var han ked af. Der måtte helst ikke være for mange „gråner“ (snavs) i dem, det så ikke så godt ud.

Man brugte næsten altid *hornskeer*, der tiest kom fra *Nees sogn*⁷⁾ ved Nissum fjord. Enhver havde sin egen ske, der efter spisningen lagdes i bordskuffen, eller for enkeltes vedkommende blev sat op ved bjælken i en læderstrop. Skeerne ble valmindeligvis ikke vaskede, men blot tørret pænt af med hånden. Just appetitlig var sådan en gammel hornske ikke. Der var mange, som havde sådan en ske i mangfoldige år, ja næsten hele deres levetid, så den blev med tiden slem slidt og ru. De nye skeer var der en grim lugt lugt og smag ved i førstningen. Nogle lagde dem i saltlage eller mælk nogle dage for derved at få noget af den slemme lugt og smag bort. Der kom næsten hvert år en skiekræmer. Nu er denne husflid så at sige forbi, det var sjældent i 1920 at se en hornske uden på enkelte gammeldags steder. Bordknive brugtes heller ikke meget til daglig. Enhver trak sin lommekniv op af bukselommen, og den gjorde det så tit ud både for kniv og gaffel med lidt hjælp af klør fem (fingrene). — Ved måltiderne brugtes træ tallerkener, i reglen så lange at de kunne slå til til to eller tre. Kød eller andet tilmad „maares af“ (måles af) til hver enkelt. — Æ kælfolk sad altid på bænken, pigerne på skamlen, konen på enden af skamlen, manden ved bordenden, for „han skal betål æ skat.“

Julen var årets største fest. Grisen skulle slagtes nogle dage før jul. Slagteren skulle der tages „lånning“ på et halvt års tid i forvejen, for at man kunne være sikker på at få ham. Så vankede der sorte pølser og mange andre herligheder. Børnene skulle helst have fat i svineblæren, æ Blees, for at få den pustet op og nogle ærter inden i

⁷⁾ Om hornskeindustrien i Nees se Hardsyssels Aarvog 1912, 99–102.

den. Når den så blev tør, kunne den „skraller.“ — Der skulle inden julen brygges og bages, to bægter brød, grovt brød og fint brød, hvedebrød, småkager og pebernødder. Pebernødderne hjalp de større børn til med at lave, det var noget for dem. På større gårde kunne de have indtil 1 skæppe nødder til jul. — Der måtte mange til, når der skulle være nok til hele julen. Der blev spillet kort om nødder, når der kom fremmede børn; ja, vel også af de voksne. Til forskellige lege skulle der bruges nødder til „Effen og ueffen,“ „Mi gris løver i æ skov“ osv. Til jul skulle børnene også have en „Wak“ (and af dej), den syntes de næsten smagte bedre end andet sigtebrød, skønt den var bagt af samme dej. De fleste steder havde de to slags nødder, nogle store, der kaldtes konger, og som gjaldt for fire eller fem af de små. Af de sidste rester af dejen blev der bagt et brød, som kaldtes for æ Skraavkaag (skrabbkage).

Der var meget at bestille for kvinderne, huset skulle gøres rent over det hele, og de mange tiggere, der kom og skulle have deres „Alms“ (almisse), tog også af tiden. Der var talrige, som ellers ikke var tiggere, der før jul gik ud for at samle noget til højtiden. Det hed sig spøgefuldt om tiggerne: „Han (hun) går i Guds navn.“ Dette kom af, at de bad om lidt til jul i Guds navn: „Do hår wal et en bette Alms å gi mæ i Då i Guds Navn?“ Gaven var i reglen 1 stykke brød, nogle gryn, noget mel eller et lille stykke kød eller flæsk. Det sidste ville de helst have. En bette Pinnek Kød-Tilmad kaldtes det også. I gårdene fulgte der også tit et tællelys med i tilgift. Lyset blev båret på en lypind, et korsformet stykke træ, som lysene blev hængt på og omviklede med et hosebånd. Forresten var det strengt nok for de kvinder, der gik omkring. Ad aften blev det en tung dragt, og der var mange, som havde over en mil hjem.

Så kom den længselsfuldt ventede juleaften. På Humlum-egnen fik de fleste denne aften suppe og steg, vist

almindeligvis ribbensteg og pølse; kaffe og hvedebrød senere på aftenen. Da spilledes der kort om pebernødder, hvis nogle havde lyst dertil. Hos flotte bønderfolk var det enkelte steder skik, at der sidst på aftenen serveredes kogt havtorsk med sennepdyppelse og andet tilbehør. Juledag fik man hvidkål med flæsk m. m., men så fik man også kun denne ene ret, ingen eftermad. Det var børnene ikke rigtig fornøjede med, men det var nu engang skikken. Grønlangkål var også en ret, der hørte julen til. Nytårsaften var levemåden omtrent som juleaften. De fleste steder holdtes jul til Helligtrekongersdag 7. januar. Da var her og der et Helligtrekongerslys på bordet. Julen var lang. Det hed jo: — „De er Yvl te Kjørnes (2. febr.) å halhælle Daw te Poosk.“ Julen gik med uskyldig fornøjelse, kortspil spilledes for morskab, 101, Kasino, Rakker, Brus, I Brudeseng, Sort Per samt spil om pebernødder. Børnene byggede korthuse og gjorde kortkunster. De skulle også besøge naboer og familie og tage mod genbesøg. De voksne havde deres julegilder med god mad og drikke og dans i æ Stuerstou; dansen kunne tit vare hele natten. — Ingen måtte bære julen ud. Enhver fremmed, der kom, skulle bydes noget, om ikke andet så en småkage. Kreaturerne fik også flere steder juleaften nok så godt et aftenfoder, end de plejede. Engang beklagede Chr. Gades moder sig til en gammel kone over, at hendes stikkelsbær ikke var så gode, som de før havde været. Så sagde den gamle: „Do ska leg di Ywłask te em, så skal du nok avl Stikkelsbær.“

Omkring 1850 gik nogle omkring i egnen med en julestjerne med lys i. De spillede og sang julen ind. — *Julebrændevinen* var en meget vigtig ting; det var næsten, som den var bedre end den sædvanlige brændevin. Det hed: „Kom ind og smag min Julebrændevin.“ Og når dette var sket fyldest, kunne der blive sagt: „Det er noget godt Julebrændevin, du hår. Hvor har du købt den?“ Dengang spillede den rene brændevin større rolle end de

finere drikkevarer, der ikke var almindelige. Skulle det være flot og til kvindfolk, var det gammel fransk vin og kirsebærvin, der blev budt på.

Brændevin betød i ældre tid for landbefolkningen særdeles meget. Både til hverdag og fest blev der drukket brændevin, der forhen kunne købes flere steder i sognet foruden i „Pinen“ (Oddesund færgersted). Når der købtes brændevin til fortæring på stedet, var det en halv pægl, der blev sat frem i et halvpæglmål af kobber. Ved væddemål kunne det hedde: „De må kost en halv Pæel“ osv. Når en fik sådan en „hal Pæel“ udleveret, drak han ikke brændevinen på een gang, man tog en lille mundfuld engang imellem, alt imens han sad og sludrede. Det kunne tage nogen tid at få den halve pægl drukket, og øl skulle der helst til at skylle efter med. Prisen på en halv Pægl var 4 skilling.

En gammel smed, Kræ Karlsen,^{*)} der efter den tid var meget oplyst og dygtig til at læse op, var ikke så lidt forfalden. Han købte hvert år Wisbechs almanak, som han tog med til Chr. Gades hjem og læste op af. Kom der noget morsomt, rev han sig på venstre arm og sagde: „De slår relle nok.“ Når der var gået en tid, lånte børnene i Gades hjem almanakken. Læsning var der ellers ikke meget af dengang. Smeden stod til daglig og smedede lidt træskobeslag, træskokrammer og andre småting. Hans meste arbejde var ellers at „bind Waaj“ (fiskegarn) til fiskerne. — Når han havde været i Struer med æ Ræwl, kom han tit mere eller mindre fuld hjem og „gik i Løwt“ i grøften, inden han nåede sin bopæl. Hans kone „Magreæt“ var noget skrap, så når han var meget fuld, måtte han ikke komme i seng. Havde han en særlig stor bjørn, lagde han sig under „æ Stikkelsbærris.“ Var rusen derimod knap så høj, tog han plads i æ Smirré (smedien). Når han sådan havde været meget fuld, var han stærkt

^{*)} Om ham findes også oplysninger i Th. Møllers »Slægtsmindere« (1934), 36.

tørstig dagen efter, og der var et stykke vej til kroen. Så var det, han kom i Chr. Gades barndomhjem, hvor der var butik, og købte en halv pægl af uddelerens moder. Han sagde gerne: „Do kommer te å læ mæ fo en hal pæl i Då, Sidsell!“ Han fik den så i reglen, skønt madam Gade ikke holdt af det. For fortjenestens skyld var det ikke, da han fik et krus øl og „en gue tillawet Mældmad“ i tilgift. Kunne han så også få en frisk skrå, blev han vel tilpas og sagde: „Fåwal å manne Tak,“ når han gik. Smed Karlsen gik næsten daglig en tur op til kroen, dels for at læse aviser, da der dengang næsten ingen var, som holdt aviser, dels for at få en halv pægl. De havde et glas i kroen, der tog en halv pægl. Det blev kaldt Kræ Karl-sens Glas. Især om aftenen kom der mange sognefolk i kroen, og så skulle smeden nok sørge for at holde sig til, hvor der sad nogle og fik en omgang, tit „små sorte.“ Da var der ofte en, der skubbede sin kop hen til smeden og sagde: „Vil do et småeg de Kræjsten?“ Det ville han meget gerne, men når det blev for tit med æ smågen, havde han for skik at gå udenfor, for at prøve om han turde drikke mere. Det var jo om at få så mange som muligt og alligevel komme hjem som en pæn mand. Det narrede ham alligevel tit, så han havnede på hjemvejen i grøften. En dag, han sad i kroen, kom en gårdejer fra Gudum, forresten en nar og selv fordrukken, for at prøve, om han kunne drikke den gamle smed fuld. Dette kunne Karlsen nok forstå var hensigten. Gårdmanden spenderede to halve pægle på den gamle og bød ham også den tredie. Men så sagde Kristian Karlsen: „Nej tak, den første og den anden kan være gode nok, dem skal du ha' mange tak for. Den tredie de æ te øwerdar“ (til overflødighed).

Når Chr. Gade og hans søskende havde været i mar-ken for at flytte køerne, var de tit inde for at se til smeden eller hans kone. Det kunne så ske, at børnene kom hjem med den nyhed, at „æ Sme' hår væt fuld ijaes (i aftes), han hår læjen i æ Smirri i Næt.“ På højtidsdagene

havde smeden for skik at gå omkring til en del steder i sognet for at ønske „Glædelig Fest,“ og da blev han trakteret hvert sted, da man jo ikke måtte bær æ Ywl ud. Det kunne jo så blive til mange dramme m. m., han kunne få på en dag. Det første sted, han kom julemorgen, var i Chr. Gades hjem. Der lød det gerne denne højtidsmorgen: „Nå, no hår vi nok snåer æ Sme.“ Han fik så småkager, dram og en mellemmad, for sulten var han altid. Kosten hjemme hos ham var meget tarvelig. I sine velmagtsdage havde han været en dygtig smed, der foruden almindeligt smedearbejde havde lavet vægte (bismere) og guerådsjaer (goderådsjærn) med smukke figurer på, hjorte, rosetter m. m. „Goderåd“ var firkantede kager, der blev bagt ved gløder. Mange satte stor pris på dem, når da der var kommet nøj godt iæm (sukker og smør). En dag kom ejeren af Vejbjerggård, Jacob Christian Møller (1828—1910), der i 1854 var blevet ejer af nævnte gård, ind til Chr. Gades forældre. Husmoderen satte så „smo Brøe o æ Buer“ (Goderåd og småkager). Proprietær Møller sagde så: „Jeg vil ha æ Goderåd, di er bedre end de andt Sukkerskidt.“ — Da smed Karlsen blev gammel, og hans redskaber „gik aj“ (blev dårlige), var hans meste bestilling at binde fiskegarn. Han døde 1880, da Chr. Gade var i militærtjeneste. Smedens kone hjalp i Gades hjem, når der skulle bages og slagtes. Hun kom altid i god tid om morgenen og fik så en „Bej Brøe å en Dram, inden der skulle spises Dävær“ (davre). Der var flere kvinder dengang, som gerne ville have en dram til tør mad, uden at ret mange så noget galt i det. Til andre tider drak hun ikke brændevin. Smeden og en åndssvag datter gravede om efteråret kartofler op på Vejbjerggård. De tog op på part for at få nogle til vinterbrug. En dag smedens kone hjalp i Chr. Gades hjem, spurgte Christians moder hende, imens de sad ved deres onnen: „In æ Sme å så den sølle Dorret, hwa foer di?“ Hertil svarede smedekonen: „Di foer Fanden ta mæ djær gue On-

nen nier o Vejbjerg,“ og den syntes hun, de kunne leve på i lang tid. Den åndssvage datter, smedens havde, var synsk. Der, hvor nu Humlum stationsby er, kunne hun se noget. Hun sagde flere gange: „Der er rigtignok så manne røe Hues dæer henne.“ Der var slet ingen huse på dette sted dengang, og folk lo ad Dorthe; men husene kom der godt nok. Chr. Gade tjente efter sin konfirmation i en gård, hvor der var en gammel kone, der mange gange om dagen tog „en Bej Brøe å en Dram“ og til sine tider en lille kaffepunch. Den bedste foræring til hende var en flaske Bitter. Engang hun besøgte Gades forældre, skulle hun have „hinner Meldmad,“ inden hun gik hjem. Da hun havde spist lidt, og der ingen brændevin kom på bordet, sagde hun: „Håer i så nøj Brændvin, få de vil a jo helst ha.“ Når Stæns (Christence), som hun hed, enkelte gange blev lidt „snittin,“ strålede øjnene på hende.

DANMARKS NAVN OG DANERNE

Af Esbern Jespersen

Der er udkommet en dejlig og spændende bog af *Kristian Hald*, „Vore Stednavne,“ tænkt som afløser af *Steenstrups* „De danske Stednavne.“

Det siges der, at „mark“ på oldnordisk har betydet „skov, ødemark,“ og at ordet endnu i norske dialekter bruges om skovstrækninger i modsætning til den dyrkede jord. En endnu ældre betydning er bevaret i gotisk, hvor marka betyder „grænse.“ I danske stednavne har mark næppe betydningen „grænse“ undtagen i et eneste tilfælde: selve navnet *Danmark*. Oprindeligt er det vistnok grænseområdet mellem daner og sakser, der har båret dette navn, og det første led er formodentlig folkenavnet daner, der er overleveret langt tidligere end stednavnet.¹⁾

Af litteratur henviser vi til *Elis Wadstein*: Navnet Danmark I—II. Göteborg Högskolas årsskrift 1918—19.

Wadstein vil finde *Ur-Danmark* i området ved Sli-Ejderen.

Der er dog mange meninger om den ting. Folkenavnet *daner* findes afhjemlet ca. 500 e. Kr., Danmarks navn først ca. år 900. Dette kan ikke undgå at vække undren.

Vort fædreland blev isfrit for ca. 20.000 år siden, og det har været beboet i 10.000 år. — Meget tidligt må de spredte beboere have brugt stednavne, men vi kender dem ikke. *Therkel Mathiassen* kommer efter sine „Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse“²⁾ til den an-

¹⁾ Vore Stednavne s. 157.

²⁾ Udførligt anmeldt af H. C. H. i Hardsyssels Aarbog 1950 s. 153.

tagelse, at de såkaldte kortnavne, f. ex. Fjand, Bur, Naur, Sir kan gå tilbage til 2000 år f. Kr., men iøvrigt foreligger intet bevis for, at nogen af vore stednavne skulle høre til en anden sprogæt end den ariske og nå stort længere tilbage end til vor tidsregnings begyndelse.

Inden for vor sprogæt må også betydningen af daner og Danmark søges. Men ætten er stor, og kun ad dunkle og vildsomme veje søger sprogmandene frem til en løsning. Lad det være sagt med det samme, at enighed er ikke opnået og nås næppe nogen sinde.

Oldtidsforfattere fra *Pytheas* ca. 325 f. Kr. til *Ptolemaios*, ca. 180 e. Kr., kender mange folkestammer her oppe mod nord, bl. a. *kimbrer*, *teutoner* og *harder*, men om daner og Danmark ikke et ord.

Først en gotisk forfatter *Jordanes* ca. år 500 fortæller om *sveer* og *daner*. Om de sidste siges, at de har fordrevet *herulerne* fra deres bopæle; det kunne ligne vore gæve forfædre. En samtidig græsk historiker, *Prokopios* fortæller, at herulerne 512 e. Kr. drog igennem *danernes folkestammer*, hvoraf vi altså kan skønne, at danerne nu omfattede en flerhed af stammer.

Desværre kan videnskabsmændene ikke finde ud af, hvem herulerne var, så nogen endegyldig hjælp til at placere danerne får vi ikke. Efter år 500 e. Kr. er danernes navn lige så kendt, som det før var ukendt.

Her må dog den parentes indskydes, at *Gudmund Schütte* finder danernes navn på det kort over Danmark, som *Ptolemaios* bringer. Det står som *Daukiones* sydligst på den skandinaviske halvø. At *daukiones* ikke ligner daner ret meget, generer ikke dr. Schütte, for han har blandt hundreder af gottonske folkestammer kun fundet en eneste med forstavelsen *Da*. Det skulle da være fast utroligt, om *Ptolemaios* blandt nogle få havde fundet et andet. Nej, men *Ptolemaios* var en mester i at radbrække navne; han skrev jo latin og burde have skrevet *Daneiones*. Den lærde sallingbo lader sig ikke rokke.

— Den ældste overlevering af Danmarks navn har vi en engelsk konge at takke for. Han hed *Alfred* og døde 901 e. Kr. Han var en lærd mand, der i forbindelse med andet arbejde refererer, hvad et par søfarere havde berettet. Den ene hed *Ottar*, den anden *Wulfstan*. Ottar kom sejlene helt oppe fra Helgeland i Norge, hvor han havde hjemme. — Danmarks navn skrives *Denemearc* og *Denemearcan*.³⁾

Ottar beretter, at *Hedeby* (Hæþum) ligger mellem *Sakser*, *Vender* og *Angel* og „hyrd in on Dene.“ *Wulfstan* sejler ud fra *Hedeby*: På denne syv dages fart har man til styrbord *Vendland*, til bagbord *Langeland*, *Lolland*, *Falster* og *Skaane* som hører til *Denemearcan*.

Ikke alle er enige med Johannes Steenstrup i, at man af dette kan skønne, at Danmark var et samlet rige, omend sandsynligheden taler derfor. I den skelkommission, som 811 var med til at fastsætte Ejdergrænsen mellem danerne og Karl den Stores rige, var en mand fra *Skaane*.

At danernes rige ca. 900 kaldtes Danmark, ved vi altså, men hvor længe før, det har båret navnet, ved vi ikke. Inden for vort eget grænseområde er det os først bevareret på de to Jellinge-stene, som *tanmarkar* 940 og *tanmaurk* 980. Efter denne tid var det lige så almindeligt, som det før var ukendt.⁴⁾

Sædvanligvis begynder vi vor kongerække med *Gorm den Gamle*, og det meste af det, vi lærer om ham i skolen er sagn af tvivlsom værdi. Hans dødsår anslås til ca. 940. — Men 934 var der en konge i Danmark, som hed *Gnupa*; hans navn findes på to runestene ved Slesvig. De to konger må nok have været samtidige. *Gnupa* har regeret over *Hedeby-egnen*, området mellem *Sli* og *Ejderen*. Tyskeren *Henrik d. Første* har overvundet ham og gjort hans land til et markgrevskab, d.v.s. et grænsegrevskab?

Under 26. juni 965 fritager kejser *Otto I* biskopperne

³⁾ Her efter *Wadstein*.

⁴⁾ Jvf. »Danernes Navn« af V. Brøndal i *Danske Studier* 1920–21.

„*in marca vel regno Danorum*“ for skat. Udtrykket vil de lærde strides om til dommedag, for det lille latinske ord „vel“ er flertydigt; det kan stå omtrent som et lighedstegn og forbinde to ting, der med ringe forskel kan træde i stedet for hinanden; men det kan også betyde „og,“ i så fald må der være tale om *to lande*, og „*marca Danorum*“ skulle således være Gnupas rige, efter Wadstein *Ur-Danmark*. — Som Dänischwold (dansk skov), 1307 lat. *Danica silva* lever navnet videre til vore dage.

1025 var *Knud den Store* en tur nede hos paven i Rom. Her aftaltes fred med den tyske kejser. Ejderen skulle være grænse mellem Danmark og Tyskland. Et århundrede efter startede Knud Lavard Slesvig-holstenismen.

Der skal nu gives et referat af, hvorledes sprogkyndige søger at fastslå betydningen af forleddet i vort folks og lands navn. *Dan* forekommer i mange stednavne, men dog mest i vore nabolande. Vi kender *Dannemora* i Upland, andre navne er *Daneholm* og *Danebæk*; som sogne-navne forekommer *Danmark* både i Norge og Sverige. Alligevel vil de lærde ikke søge vort folks oprindelse disse steder. *Dan* kan betyde mange ting. Sprogmandene tager hele vor sprogæt op til undersøgelse.

En udsigt over de danske bebyggelsesnavne 1682 giver ikke meget stof, måske kun et navn: *Danemare* på Lolland, men så har vi jo *Dänischwold* og det sagnagtige *Daneryg* ved Viborg.

Men lignende navne kan fjæle sig som marknavne og komme for en dag efterhånden som Stednavneudvalgets arbejde skrider frem.

— Ved Ribe forekommer *Daneeng*, 1683 *Dan Enng*. Dette navn tyder Stednavneudvalget⁵⁾ således:

„Forleddet er muligt et ord, der svarer til middelnedertysk *dan* „skov“ (beslægtet med tysk *tanne* „gran“) eller til middelnedertysk *dane*, *dene*, „lavland, mark, som overskylles af flodvandet,“ — beslægtet med engelsk

⁵⁾ Sønderjydske Stednavne III 1933.

den „hule, kløft.“ Og så henvises der iøvrig til forklaringen af *Danesø* i Frederiksborg amt.

De ord, som kommer i betragtning ved tydning af vort folks navn, er de samme som her er nævnt. Og enkelte flere kan medtages, således f. eks. engelsk *dan*, der engang kan have betydet „en lang lige stang.“ Men denne mulighed udgår af debatten, da man ikke kan finde nogen mening i, at danerne skulle have været „mænd med stænger.“ Stængerne kan imidlertid have været „grænsepæle.“ Og ordet med den betydning kan tænkes at indgå i nogle af stednavnene på *dan*. — Navne som *Skive* og *Stege* menes at være opkaldt efter palisadeværk. Stangen kan være blevet navnet på buen (hos *Skytherne* ved Sor-tehavet) og vandret nordpå. Danerne har navn efter deres våben, foreslår *Viggo Brøndal*. Slagsbrødre var vi. *Sak-serne* har navn efter deres våben, korte sværd, og *fran-kerne* efter deres kastespyd. Gudmund Schütte er ikke begejstret for bueteorien, da V. Brøndals bue-dan er et stjerneord, et ord, som ad sproghistorisk vej „findes.“

Dan i betydning „fugtig lavning“ skal findes i det lollandske *Danemare*. — Sidste led genfinder vi i ord som *maretorv* og *marssvin*, beslægtet med tysk *das Meer*=hav. Lavlænder var kong Gnu-pas daner mellem Slien og Ej-deren, og det passer såre godt. Men danerne var jo et krigsglad folkefærd 400 år — og efter Schütte endda 800 år—forinden deres navn forbindes med denne egn, som i skjoldungertiden må have henligget som omtrent folke-tom ødemark. — Lokaliteten passer ikke til de berømte skjoldunger, som var gæve daner (jvr. *Beovufkvadet*, der ca. år 700 refererer 200 år gamle tildragelser).

Vi kunne også have haft navn efter tysk *tanne* „gran-skov,“ hvis der bare havde været granskov i vort land i den tid, navnet kan tænkes at være dannet, men det var der ikke.⁹⁾ En mængde andre forslag har været fremført.

⁹⁾ Pollenanalyse af oldtidsfund fra romersk jernalder viser kun en ringe mængde pollen af fyr og gran, men dog nogen. Se KUML 1951 s. 169.

Men hvor vanskeligt emnet er, kan man skønne af den sortering, sprog mændene gør mellem navnestoffet. En lægmand vil uforknytt medtage ord som *danefæ*, *Dannebrog* og *dannemand*, men de skal intet have med folkenavnet at gøre. Danefæ er de dødes gods eller arveløst godt, som tilhører kongen; til ordet svarer *dâne* „blive som død.“ I Dannebrog indgår et gammeldansk *broge* „farvet klæde og frisisk *dan* „rødfarvet.“ Således sætter sprog mændene ordene på plads.

— Et gammel, stædigt sagn sætter vort folkenavn i forbindelse med *Daneryg ved Viborg*. Efter at *Dan* havde hjulpet jyderne til sejr over deres fjender, løftede de ham op fra stenen og gav ham kongenavn. Dan spurgte så sine høvdinger til råds om rigets navn, og de svarede: *Du er Dan, dit rige skal hedde Danmark*, og det navn skal vare, så længe verden står.⁷⁾

Dan var vor første konge, siger Saxo på sit første blad, og han gav landet sit navn. Saxos forklaring kan være den rigtigste af alle; thi hvad enten *dan* måtte betyde det ene eller det andet, kan det godt være båret af en mand, før det blev stammens og folkets.

⁷⁾ Her efter V. Brøndal.

FOLKEMARKEDER I GAMLE DAGE

Af fhv. gårdejer *Niels Hahne*, Velling

Der har i fordums tider hersket mange skikke og forestelser både i by og på land, som nu for længst er en »saga blott«, og som kun meget få af den ældre generation i dag erindrer.

Iblandt disse indtager de såkaldte folkemarkeder en så særegen plads, at en kort omtale heraf vist vil kunne påregne interesse.

Her på vestkysten holdtes der sådanne markeder i Ringkøbing og Ribe. Tidspunktet var ca. 14 dage forud for St. Hans dag, og fæstetiden var gerne fra St. Hans og mest almindelig til Mikkelsdag, i enkelte tilfælde til 1. november.

Man havde jo her på Ringkøbing—Skjern-egnen og også ude ved Ribe de store engstrækninger, og det var særlig til hjælp ved hø- og kornhøsten, at man lejede den fremmede arbejdskraft. Endnu brugtes udelukkende høleerne og håndriverne, og folkene, som mødte på folkemarkederne og søgte plads, skulle være øvet i brugen af disse redskaber; hvad de også i regelen var. — Der var den gang bøndergårde, som havde 50 deslet eng og derover; en deslet var ca. 1 td. land, og det skulle en dygtig karl nemt kunne slå en dag. Imidlertid kunne det være strengt nok, om ikke han var god til at holde leen skarp. Man brugte ofte på de større gårde, hvor der var 2—4 karle om at slå et stykke eng, at gå én på hvert hjørne. Skete det så, at sletkarlene blev uenige om et eller andet, kunne de »klemme« hinanden slemt ved denne arbejdsmetode, da det jo var en æressag at følge med.

Man har eksempler på fra de tider, at en ung karl har fået »si skjænd« (det han aldrig forvandt), fordi han ikke ville give tabt.

Nå, men det var folkemarkederne, vi skulle høre noget om. — En stor part af de folk, som mødte op her som pladssøgende, var fiskere og fiskerpiger. Fiskeriet med de små både fra vestkysten den gang foregik mest forår og efterår, og der var så i sommertiden på en måde en ledig stund for fiskerne, som de gerne benyttede til at tjene en god løn efter den tids forhold på landet.

Scenen er nu folkemarkedet på Ringkøbing torv omkring 1890'erne. En ikke så lille forsamling af adstadige bønder fra en større omegn er mødt frem, medens de pladssøgende driver rundt på torvet og i de tilstødende gader.

En større gårdejer går og ser på pigerne; han får øje på en kraftigbygget kvinde, der kan se ud til at hun er godt arbejdsvant. Gårdejeren siger så til hende:

— Har du plads?

— Nej, et sådan da, svarer hun.

— Ja, da ka du fo en gue plads ve mæ, a gier en gue kost o en gue løn.

— Ja, men a ka ingen plads ta, svarer kvinden videre.

— Hvorfor et det?

— Nej, for a hår 16 (seksten) baen hjem, o de hal a dem er et go'n fræ æ hånd.

De tilfældige tilhørere jublede, og gårdejeren fortrak med et noget bedsk smil. Forklaringen var den, at vedkommende, en husmandskone fra omegnen, var kommen ind mellem de pladssøgende.

Møller Niels P. Holm fra Stavning var også en gang kommen til folkemarked, og han var begyndt at forhandle med en karl; vi lader mølleren selv fortælle:

»De her kål vild ha beskejn o manne ting — hur tiele vi kom op o æ måen, á så vild han osse ha o ved, hvor

tidt vi spist, o om hva frihed han ku fo; til sidst vår et ham møj om å gyer å fo å ved, hva ti vi hold op om æ avten, å om vi fek en gue mejesøvn. Det blev mæ fo møj a den slav, så sejer a te ham: No, du er a den slas folk, der vel ha en gue Løn å en gue føe å manne anner gue ting, men de væst er, at du osse vil ha ro imel æ måltied, men di slav hår a no ingen bru foræ.

Samme møller havde fået en karl i sin tjeneste, der så lidt aparte ud. En nabo ser karlen, og han spørger så mølleren:

– Hvad er det for en sær klør, du her har fået fat i?

Til dette spørgsmål giver N. P. Holm følgende svar:

– Det er en lang, sølle forsvolt slanter op fræ æ Timmiens egn. A tænker, nær han atterhånd for æ skrot fuld, så lær han nok å go te æ tøj.

Niels Villadsen fra Stavning, der var noget af en »træjering«, var også en gang til folkemarked. N. Villadsen var ejer af en temmelig stor gård, og han møder så Niels Frandsen fra Nørby i Velling; denne, der til tider kunne være noget stor på det, går søgende omkring.

– Mangler du en karl, Niels? siger Villadsen.

– Ja, det kan ske a mangler tov, svarer denne bredt.

– Det er da skammeligt, der er så lånt imel vos, ejsen kun du ha lejet mæ den hal ti.

Til forståelse af den tørre humor der ligger i dette svar skal tilføjes, at N. Frandsen kun var ejer af en lille gård til nogle få kreaturer.

Til sidst en lille fornøjelig episode fra Ribe: »Jeg var i mine unge dage en gang til folkemarked i Ribe og ville søge plads«, fortæller en ældre mand i Ringkøbing, »så kom der en sønderjydske gårdejer hen og gav sig i snak med mig. Jeg kunne snart mærke, han havde fået et par kaffepuncher for meget; men han ville da fæste mig for somren. Vi blev ret hurtig enige om lønnen, og han gav mig de traditionelle fæstepenge, som i reglen var 5 å 10 kroner. Jeg skulle så komme St. Hansdag og tiltræde

tjenesten. Da jeg denne dag stillede i min plads, var gård-ejeren henne at sove til middag. Jeg gik så imens ud og så på sagerne. Efter en tids forløb kom manden ud; men jeg mærkede straks, at han ikke genkendte mig, hvad jeg måtte tilskrive hans noget omtågede tilstand på markeds-dagen. »Jeg kan ikke forstå«, sagde han, »der skulle være kommen en karl fra Jylland, som jeg fæstede i Ribe den anden dag, han er ikke kommen endnu«. Jeg blev stadig mere overrasket, men lod som ingenting. »Men det er sagtens en, man ikke kan stole på, så han kommer vel slet ikke«. Efter en lille stunds forløb siger han så hen-vendt til mig: »Men jeg kan vel ikke fæste dig, du ser mig ordentlig og pålidelig ud?« – »Jo, det kan du godt«, svarede jeg, lidt spændt på om han ikke ville genkende mig. – »Og hvad vil du så have i løn?« Jeg forlangte samme løn, som vi var bleven enige om i Ribe; det ville han gerne give, og han gav mig påny fæstepenge. Jeg tiltrådte tjenesten med det samme.

Dagen efter, da vi sad ved morgenkaffen, skulle gård-ejeren have sin punch som sædvanlig. »Du burde lade det spiritus være«, siger jeg så. »Hvorfor det? Det har man da godt af«, svarer han forundret over mit spørgs-mål. Jeg fortalte ham så, at jeg var den samme karl, som han for få dage siden havde fæstet på folkemarkedet i Ribe!

Det var et par sandfærdige prøver på de gemytlige optrin, som fandt sted på folkemarkederne, og som var med til at krydre tilværelsen den gang. Og ikke så få fæstede folk på disse markeder.

Der kan så spørges: Hvad kom der ud heraf, hvad var grunden til at folkemarkederne efterhånden ebbede ud? Det er måske ikke så helt let at give en fuldt udtøm-mende forklaring; personlig tror jeg, der fandtes flere årsager.

Et stærkt medvirkende moment er sikkert landbrugs-maskinernes opfindelse. Slå-, høst- og tærskemaskinerne

kommer netop frem ved denne tid, og vinder snart almindelig udbredelse. Og dette gør, at man på gårdene i regelen kan hjælpe sig uden ekstra arbejdskraft.

Der er også bleven sagt, at folkemarkederne udviklede sig i uheldig retning på flere måder. Disse var jo bygget på det frie liberalistiske princip, at tilbud og efterspørgsel bestemmer prisen; var der få pladssøgende, kunne lønningerne måske stige en smule, og modsat var der mange, kunne det trykke priserne.

Imidlertid satte kritikken ind med et heftigt angreb i Tyendebladet. — Så vidt det nu så mange år efter er muligt at få oplyst, var det særlig de mange gæstgiverier, som fandtes i byerne den gang, og hvad hermed stod i forbindelse, som var ude efter ungdommens penge, kritikken rettedes imod.

Min hjemmelsmand fortæller: »For over 40 år siden var jeg en gang til folkemarked. Da det var forbi hen på eftermiddagen, ville en kammerat have mig med ud og se på byen. Vi kom så blandt andre steder på besøg hos »spåkonen«. Efter at være bleven spået, spurgte kvinden os, om vi ikke havde lyst til at få en kæreste; der sad i hendes hus en 6—8 »skønheder«, som vi hver kunne få lov at vælge én af. Jeg sagde nej og på fornyet opfordring atter nej, det var ligesom jeg følte mig frastødt af hele sceneriet.

Jeg gik så min vej, mens min kammerat blev; senere på aftenen traf jeg ham igen, og jeg udspurgte ham da om, hvordan det var gået hos småkonen.

Han ville ikke rigtig fortælle herom, men så meget forstod jeg, at han var bleven af med 30 kr., som var hans hele pengebeholdning, og det var jo meget den gang«.

*
*
*

Det må formodes at foranførte, som kunne friste vage sjæle, har været stærkt medvirkende til forfaldet. Fakta blev imidlertid, at folkemarkederne efterhånden gik al

kødets gang, døde hen, og vi blev et gammelt farverigt og originalt livsbillede fattigere.

Med nye tider er der kommen nye skikke. Man kom efterhånden ind på at benytte dag- og ugebladene til avertering om folk og om pladser, og denne form har holdt sig til vore dage.

K. K. JENSEN

1871-1951

Jeg er rask og befinder mig godt her i mit hjem, og da det ikke er mig bekendt, at jeg har uvenner, er livet jo i og for sig dejligt.

Således skrev K. K. Jensen i et lille skrift hen imod sit livs aftenstund. Nej, han havde nok ingen uvenner. Alle kunne lide den elskelige gamle mand med det evigt ungdommelige initiativ.

Få levede virksommere end han.

Meget fik han udrettet, og meget blev han beundret.

K. K. Jensen, født 1. maj 1871, døde mæt af dage den 6. august på Holstebro sygehus efter et lykkeligt liv.

Således ser det ud for den, der af megen pressehyldest søger at uddrage det mest karakteristiske til en mindeartikel.

Jeg har kun kendt K. K. Jensen som en gammel og affældig mand, som en mand man uden vaklen betegner som elskelig.

Mødte han da ikke modstand som andre, der vil udrette noget?

Det ses ikke af det stof, der er til min rådighed.

Det forekom heller ikke Hakon Mielche for nogle år tilbage, da han var i Vemb.

Hvem har egentlig æren for, at I har så fine gader og fortove her i byen? spurgte han en af de indfødte.

— K. K., sagde han.

— Og hvem har skaffet jer det lille, kønne anlæg derude?

— K. K.

– Vandtårnet, er det...?

– K. K.

– Og teknisk skole...?

– K. K.

Siden traf han den mærkelige mand. Klejn af bygning, hatteskyggen bølgende som en rutschebane. Han lignede alle mulige andre bønder herude fra hedelandet, indtil man kom til at kikke ind i hans kloge, poliske øjne og studse over de meninger og anskuelser, der pludselig kunne komme frem under det røde, hængende overskæg.

»Så føler man, hvordan man selv krymper under den moderne overfrakke, så holder man op med at fremsætte sine uforgribelige meninger og nøjes med at lytte til K. K. fra Vemb – en fattig dreng ude fra heden ved Gudum, som kom til en lillebitte by og begyndte at hæge om den og så den vokse og vokse uden ophør både udadtil og indadtil.

Sådan er kongen fra Vemb«.

— — —

Globerottens indtryk og beskrivelse af vor afdøde ven er efter alles udsagn sandt og ægte. Hans data må indgå i Vemb bys historie engang ad åre. Han blev byens første æresborger, ridder af Dannebrog, og utallige var de tillidshverv, der blev ham betroet, og som han røgtede med trofasthed og uegennytte.

Det blev kendt, hvor han levede. Ved hans død fyldtes vi med vemod. Og glæden over, at et levnedsløb var lykkeligt fuldendt, blev tilbage.

Hans virksomhed inden for Historisk Samfund udgør vel kun en lille del af hans gerning, men nok til, at vi vil ære og værne om hans minde.

Han indvalgte i styrelsen 1932 efter Chr. Larsen Vestergaards død. Af mærkesager, der har tilknytning til vort arbejde, må især fremhæves hans lykkeligt gennemførte arbejde for fredningen af den gamle »Nørre Hedegaard«

i Vemb, der nu under Nationalmuseet står som et talende vidnesbyrd om vore forfædres flid og nøjsomhed.

Den 19. januar 1940 havde han den sorg at miste sin trofaste hustru, Jensine Larsen, som døde af en hjerneblødning efter få dages sygeleje, samme sygdom, der endte de dages tal for tømmerhandler *Karl Kristian Jensen*.

Ægteparret efterlader sig mange børn og børnebørn, nævnt i det lille skrift fra hans hånd, som danner grundlag for mindeordene her.

Man ser af skriftet, at der ikke skortede K. K. på anerkendelse.

Og det glædede ham.

Han levede i en tid, da meget skabtes. Og han var fødselshjælper for det meste godt på sin egn. Sligt kan give skrammer, men K. K. gik usåret ud af det offentlige liv — hyldet af lutter venner.

Og Historisk Samfund er med i hyldesten.

Det blev kendt, at han har levet.

K. K. Jensen.

Esbern Jespersen

H. C. HANSEN

1885—1952

Endnu en nekrolog må vi bringe i år.

Ultimo maj modtog undertegnede brev fra lærer Hansen med udtalelse om en artikel til årbogen. Han meddelte, at han havde ladet sig indlægge på Holstebro sygehus for en mavelidelse; undersøgelsen var nu afsluttet med det resultat, at man rådede ham til at lade sig operere. En oplysning om, hvilken stue han lå på, måtte jeg opfatte som et ønske om at modtage mit besøg; der var i øvrigt intet i brevet, der røbede nedtrykthed. Jeg ville besøge ham ved første lejlighed. Ak ja. Få dage efter ringede et dagblad mig op og bad om bidrag til hans nekrolog. Han var død efter operationen, 2. juni. Den 7. juni blev båret ført fra kapellet til Borbjerg kirke, hvor bisættelsen fandt sted under meget stor deltagelse. Samfundets styrelse var pænt repræsenteret, og formanden, kammerherre dr. A. V. Karberg, tolkede sin og samfundets tak og gæld til lærer Hansen. Efter den mindehøjtid i kirken, der naturligvis i særlig grad tog sigte på lærer Hansens velsignelsesrige lærergerning, førtes båret, ledsaget af et lille følge, til Bryndum sogn, hvor jordefærden fandt sted.

Al lærer Hansens gerning var præget af orden og pålidelighed, hvilket også i høj grad kom Historisk Samfund til nytte. Det prægede hele hans livsgerning, som blev båret af kærlighed til hjemstavn og fædreland, først og størst dog af kærlighed til børnene, en kærlighed, som blev påskønnet og vendte befrugtende tilbage til ham selv og hans hjem.

Lærer Hansens evner og villighed til at gøre sig nyttig førte ham ind i et mangesidigt arbejde i folkefællesskabets tjeneste; han var bibliotekar i Trabjerg Folkebogsamling, mangeårig formand for sognets sygekasse, formand for lærerkredsen og formand for Ringkøbing amts biblioteksforening; men helbredet holdt ikke mål med hans lyst til arbejdet, og han måtte forholdsvis tidlig trække sig ud af det mest krævende for at kunne yde præstanda i sin skole, men også denne måtte han forlade, før aldersgrænsen var nået.

Gennem alle årene vidnede Dagbladets lokale spalte om lærer Hansens travle virken i sit sogn. Her skal han især mindes for sin indsats i Historisk Samfund.

Han indvalgtes i styrelsen på årsmødet i Ulfborg 1940 efter Stephan V. Christensens død. Samme år blev det ham betroet at hjælpe overlærer Aldal med arbejdet som sekretær, idet denne var blevet syg og snart efter døde. Hansen valgtes da til sekretær og kasserer og ordnede årbogens udsendelse 1940. Hans første bidrag til årbogen er nekrologen over Aldal. 1944 var Hansens helbred så vaklende, at han så sig nødsaget til at træde tilbage som sekretær, men han genvandt atter sit arbejdsmod og fortsatte til sin død sit dygtige arbejde som medlem af redaktionsudvalget, hvor især hans bibliotekariske indsigt kom til stor nytte. Hans pålidelighed og påpasselighed gjorde ham velegnet til at udarbejde sagregistre, af hvilke mange skyldes ham, ligesom han gjorde Samfundet en stor tjeneste ved at udarbejde en »Oversigt over Afhandlingerne i Hardsyssels Aarbøger 1907-1946«. Også mange gode boganmeldelser fra hans hånd har været os til megen nytte.

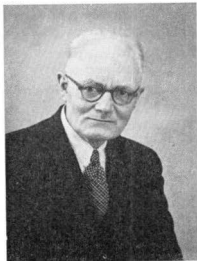
I øvrigt findes i årbogsrækken følgende afhandlinger af lærer Hansen:

1945: »Af Jens Kamps Folkemindesamlinger«.

1945: »Altertavlen og Antemensalet i Borbjerg Kirke«.

1949: »Af Mergelens Historie«.

I Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt har han skrevet afsnittet »Landskabet og Undergrunden« og »Hjerm-Ginding Herreder«. Han fik tillige adskillige historiske artikler frem i dagspressen, ligesom han udnyttede sin historiske viden i foredrag, hvoraf de, der overværede

H. C. Hansen.

årsmødet i Holstebro 1952, vil huske det muntre og kvikke causerie om »Den gamle kongevej fra Holstebro til Skive«. Meget mere havde lærer Hansen planlagt, således et større arbejde om amtets gamle veje, et arbejde, man efter prøven i Holstebro at dømme, i høj grad kunne have ønsket fuldført. Formanden mindedes ikke alene lærer Hansen som en dygtig medarbejder, men tillige som en god og trofast kammerat. Ja, således vil

vi bevare mindet om ham i Historisk Samfund.

Hans Chr. Hansen er født i Nordby på Fanø den 15. marts 1885 som søn af skibstømrer Jens Karl Hansen; allerede i sit 17. år blev han vinterlærer. Han er seminarist fra Skaarup seminarium 1906, blev vikar i Vejstrup, 1907 andenlærer i Hvam og 1913 førstelærer i Trabjerg skole, hvorfra han tog afsked 1950 og bosatte sig i Holstebro (Hunsballevej 5). Samme år, han fik ansættelse som førstelærer i Trabjerg, giftede han sig med Mette Bertram Hansen, datter af gårdejer Karl Hansen i Gjesten, Bryndum sogn. På dette sogns kirkegård er han stedt til hvile. Foruden hustruen efterlader han sig fire sønner og en datter, som alle er gået læsevejen.

Selv om arbejdet for Historisk Samfund vel må betegnes som en periferisk del af hans gerning, var det dog denne del, han havde tænkt at vi sine sidste kræfter. Men manddomsgerningen er øvet i skolen med det resultat, hvormed Jens Peder Løvig indleder sin nekrolog i Holstebro Dagblad: Han var alles ven.

Esbern Jespersen.

NB. I årbogen »Fra Ribe Amt« 1952 findes endnu et arbejde fra H. C. Hansens hånd. Artiklen hedder »Slægtsminder og Oplevelser«, optegnet af Karl Hansen.

ULFBORG SOGN OG SAGA

Kaas forlag, Kronhede, Ulfborg.

Tre lykkebringende faktorer har samvirket under dette digre værks tilblivelse: kildematerialet, penge og en vel-egnet forfatter. Sidste faktor er den vigtigste, men det skal ikke fordølges, at penge også spiller en rolle i vor for bogproduktion så vanskelige tid. Ulfborg kommune, Ulfborg sparekasse, Historisk samfund for Ringkøbing amt og andre har opmuntret Alfred Kaae til at arbejde under sikker forvisning om, at når arbejdet var færdigt fra hans hånd, kunne det udkomme i trykken. Ikke alle lokalhistorikere arbejder under så lyse udsigter. Vi tænker bare på Peder Christensen, Idum, hvis manuskript til sit sogns historie har ligget færdigt i årevis, uden at han har kunnet se udveje til at få det frem.

Lærer Kaae har haft let adgang til en del af sit stof. Men han har ikke nøjedes med dette nærliggende. Han har myreflottigt indsamlet materiale på vore arkiver. Og hvilket besvær, der er forbundet med det, véd kun den, der er kendt med arbejdet.

Især bør Kaae roses for sine studier i retsprotokoller og tingbøger, mægtige rækker af protokoller, tykke som kirkebøger, og uden registre, men til gengæld med veks-lende håndskrifter, for de fleste ulæselige. At lede efter lokalt stof i disse bøger, er som at lede efter en nål i en høstak. — Hvor véd manden dog alt det fra? spørger man lokalhistorikeren.

— Fra arkiverne, svarer han.

— Nå sådan. Tænk hvor simpelt.

Men se, Alfred Kaae kan skam ikke gå til landsarkivet i Viborg eller til rigsarkivet i København og udbede sig materiale til Ulfborg sogns historie. Man kommer ind i en læsesal. En embedsmand stiler hen imod én og spørger: Hvad ønsker De?

Bæ, der står man som frieren i H. C. Andersens even-tyr. Man véd ikke, hvad pakkerne hedder, hvori der kan

forekomme et guldorn, begravet i en mødding. Ord nok om det. — Kaae fik samlet sine arkivalier under de vanskeligst tænkelige forhold; boende i Kronhede skole, milevidt fra station, af kommunikationsmidler bare i besiddelse af en cykle, nærmeste centralbibliotek i Holstebro.

Alfred Kaae har et stort forfatterskab bag sig, hvor iblandt tre vægtige sognemonografier. Beundringsværdigt, at han lige veloplagt har kunnet gå til dem alle.

Bogen om Ulfborg er på 220 sider af meget stort format, værket gennemillustreret, mest med egne skønne tegninger, bogtrykker: Rasmussen i Ringkøbing, papiret godt, en nydelse at tage den lødige bog i hænde. Den er kun trykt i nogle hundrede eksemplarer. Jeg skulle tage meget fejl, om denne bog ikke meget snart bliver lige så vanskelig at opdrive som „Torsted.“

Opholder jeg mig for længe ved udenværkerne? Jeg er ikke ganske færdig endnu med denne materie. For til udenværkerne må vel også til dels henregnes stil og komposition. Vi ved jo nok, at Kaae er digter. Og det kendes i hans historiske værker.

Bliv ikke fornærmet, kære kollega. Jeg må forklare mig.

Det er en ganske forfængelig tanke, at vi skal kunne lære faghistorikerne noget videre. Det må i hvert fald være os en ganske periferisk opgave. Lokalhistorikeren skal henvende sig til den jævne læser — i sit eget sogn, til den gamle kone eller mand, som har meddelt ham folkeminder og halvglemte traditioner. — Kan disse læse bogen, er det hundrede gange mere værd, end om en faghistoriker kan finde en billing til sit private byggeri.

Ellers bliver sognebogen et værk, man bare beundrer for straks efter at sætte den på hylden eller helt bort i magasinet. — Den, der vil skrive folkeligt, må have skabende fantasi.

Det har Alfred Kaae, hvilket ikke i ringeste måde røber ved hans påidelighed. Kaae giver sig ro og tid til at fortælle, undertiden også til at forklare, men han formår også at lade det fundne stof fremtræde ukommenteret, mens man mærker hans smittende smil såvel over patina som menneskenaturens uforanderlighed.

Kaaes digteriske åre røbes allerede i bogens undertitel: Sogn og Saga. Eller i overskrifter som Et sogn her vestpå, Naturen og Mennesket, Sognet bliver til, Mod nye tider.

Bogen mangler kirke-, præste- og skolehistorie; men dette loves os i et følgende bind tillige med afsnit om herregårdene og andre gårde, kommunestyret, stationsbyen og adskilligt mere. Kaae har med vanlig akkuratesse forsynet sin bog med noter og henvisninger, og den brugelige indholdsfortegnelse vil til sin tid blive afløst af registre til bære bind.

Da undertegnede hørte, at Kaae var gået i lag med Ulfborg sogn, tænkte jeg, at opgaven var uløselig, ud fra mit kendskab til, hvad plads der kræves til blot en enkelt gård eller slægt, selv om sproget fortættes efter bedste evne. Men Kaae har mesterligt magtet opgaven. Og gennem hans flittige udnyttelse af tingbøgenes stof kommer han til at operere med mennesker, hvor andre bare har tal.

— Dog sådanne savner man heller ikke i Kaaes værk. Og når engang et fyldigt register foreligger, vil bogens leksikalske værdi være jævnbyrdig med dens litterære, som — det tror jeg — vil blive stående uanfægtet gennem tiderne, hvad enten man i Kaaes persongalleri kan finde sine ahner eller ikke; ja, selv uden ringeste forkundskaber om Ulfborg — bare fordi man nyder at være i skole hos lærer Alfred Kaae.

Esbern Jespersen.

MEDDELELSER TIL MEDLEMMERNE

1952

Begge vore møder blev særdeles vellykkede og godt besøgte, idet der var et hundrede deltagere i hvert.

Årsmødet holdtes på *Lægaard ungdomsskole*, hvor forstanderinden frk. *Sloth* intet havde sparet sig for at gøre os det hyggeligt. Overinspektør ved Nationalmuseet dr. *Therkel Mathiassen* holdt et stort og dygtigt foredrag om Vestjyllands oldtidsbebyggelse. Det var nyt og primært stof, han fremlagde, opbygget på egen minutiøs undersøgelse af den pågældende egn og nedfældet i et imponerende værk, som findes anmeldt i årbogen 1950. De ledsagende lysbilleder såvel som overinspektørens jævne tale over et videnskabeligt emne samvirkede på bedste måde til at holde den store forsamling fangen. Alligevel kunne man have ønsket mange flere tilhørere. Og vore møders trofaste stab — en sådan findes — bedes virke for øget tilslutning til vore foredrag.

Man sad og var lidt bekymret på næste talers vegne. Men bekymringen kunne været sparet: Lærer *H. C. Hansens* påfølgende foredrag om »Kongevejen fra Holstebro til Skive« lavede forsamlingen yderligere op; det var et virkelig fint causeri, holdt med humør og smittende lune.

Dagen blev efter sædvane indledet med ordinær generalforsamling. Beretning ved kammerherre, dr. *A. V. Karberg* og regnskabet, aflagt af lærer *E. Jespersen*, godkendtes. Og de på valg værende styrelsesmedlemmer, *Karberg*, *Kaae* og *H. P. Hansen*, genvalgtes. Som dirigent fungerede landsretssagfører *Skouvig*.

Styrelsen konstituerede sig på et styrelsesmøde samme dag som hidtil.

Taloplysninger findes i det andet steds meddelte regnskab. Medlemstallet er trods betydelig tilgang ret stabilt, idet afgang — ikke mindst ved dødsfald — hvert år er stor. Hvis medlemmer er gledet ud ved uagtsomhed, kan det rettes ved henvendelse til sekretæren.

Vi har for regnskabsåret 1952 bevilget tilskud til historiske arbejder af lærer *Abildtrup*, lærer *Kaae* og lærer *Chr. Søgaard* (Stauning). Og da kontingentet ikke kan dække stort mere end årbogens frem-

stilling, må vi som sædvanlig love for de understøttelser, der tilflyder os fra pengeinstitutter og fra by- og sogneråd. De bedes hver især modtage vor bedste tak.

Sommermødet skulle afholdes i Lemvig. Lemvig-egnen blev det med længste ophold på *Bovbjerg badehotel*. Arrangementet ved *Gadgaard Nielsen* og *Søndergaard Jacobsen* var upåklageligt. Turen gik fra Bovbjerg pr. bil og bus til *Harboøre* med et lille ophold i *Engbjerg kirke* og videre til *Thyborøn*.

På hotellet talte magister *Knud Andersen*, København, om Lemvig-egnens oldtidsminder. Magisteren talte folkeligt og fængslende over det udtømmelige emne, som han beherskede til fuldkommenhed. Foredraget mere supplerede end kolliderede med dr. Mathiassens på *Lægaarden*.

Under og efter det fælles kaffebord blev der talt om strandinger og redningsvæsenet, et emne, som også findes behandlet i denne årbog.

Bogtrykker *Gadgaard Nielsen* fortalte om justitsråd *Claudis* indsats for hundrede år siden. Han nævnede, at 12.500 mennesker var blevet reddet, og at 54 redningsmænd var druknet under udøvelsen af deres farefulde gerning. Den største katastrofe indtraf 1897, da redningsbåden *Liløre* kæntrede, og dens 12 mands besætning omkom.

Forhenværende bådformand *Thomas Nees*, Harboøre, fortalte mere om denne ulykke, under hvilken han selv havde assisteret som dreng. Tragedien lignede den ved *Hvide Sande* deri, at der slet ingen brug var for den hjælp, som kostede redningsmændene livet.

Der var en egen højtid under *Thomas Nees'* foredrag, der blev holdt på uforfalsket jysk. Og hans kristne vidnesbyrd virkede lige så ægte og ærlig som hans jyske tale, der inspirerede kammerherre *Karberg* en velment og velfortjent tak til de redningsmænd i fortid og nutid, hvis gerning det var med livet som indsats at bjerge ukendte medmennesker. *Thomas Nees* har i 40 år gjort tjeneste ved *Flyvholm Redningsstation*, landets ældste, hvor der er bjerget 955 mennesker, de 129 under den gæve redningsmands medvirken.

Lærer *Søndergaard Jacobsen* skulle have været vejledende ordfører på *Harboøre kirkegård*, men havde måttet bede seminarielærer *Hejbol* overtage hvervet, som også derved kom i gode hænder. Han fortalte om *Harboøre-tangens* tilblivelse, først som ø, senere som landtange, og han mindedes de to største katastrofer ved *Harboøre* 1893 og 1897.

De mange mindsten blev beset, og seminarielæreren gav beredvillig alle ønskelige oplysninger, bl. a. også om selve kirkebygningen, der opført 1909 er den tredje, som har stået på den gamle, hellige plads.

Det skønne sommervejr øgede den gode stemning.

Om næste sommerstævne kan intet meddeles; men næste årsmøde afholdes i *Avlum sidste søndag i februar 1953*. Som fremmed taler møder museumsinspektør *Helge Søgaard*, Aarhus, og som repræsentant for den hjemlige egn formentlig sognerådsformanden i Avlum tømmerhandler *Laugesen*. Man bedes bemærke sig dagen, som kun kan averteres i de lokale blade.

Gamle årgange kan købes à 4 kr. Udgåede er dog årgangene til og med 1920 samt 1933, 37, 38 og 44.

Der er i år med understøttelse fra Historisk Samfund udkommet tre digre værker:

Jens Abildtrup: *Selvejerslægten Bjødstrup*.

P. Christensen: *Idom Sogn*.

Alfred Kaae: *Ulfborg sogn og saga*.

Med venlig hilsen

E. Jespersen.

UDVALG AF NAVNE OG EMNER

(Alfred Kaae: *Fire troldkvinde*)

- Andersdatter, Maren, Las Mortensens kone i Ringkøbing, 33.
Andersen, Chr., Nr. Omme, 36.
- Bartskær, Niels, Ringkøbing, 32, 35.
Billering, Brejning, 27.
Bolle, Maren Jensdatter, Rindom, 18 ff.
- Christensdatter, Inger, Stensig, 20.
Christensen, Jens, Koustrup, 21.
— Peder, Skråstrup, Nr. Omme, 38 ff.
- Drab, beskyldning for drab ved trolddom, 21, 24, 25, 29, 33, 38 ff.
- Fængsel, Vennergård, Velling, 18.
- Halkjær, Chr. Jensen, hans kone Mette, 36.
Hansen, Niels, præst i S. Lem, 23.
Holmbo, Jens Nielsen, Ringkøbing, 35.
Hover mølle, 38.
- Jensen, Jørgen, Askov, Nr. Omme, 35.
— Lave, præst i Hanning, 23.
— Peder, Bækskov, S. Lem 24.
— Poul, Grønbjerg, 35.
— Thomas, Dalgård, Hanning, 20.
- Jepsen, Michel, Søndergård i S. Lem, 23.
Juel, Maren til Holmgård og Rybjerg, 25.
Justesen, Jens, Hedegård, S. Lem, 24.
Justsen, Markus og hans kone Johanne, Brejning, 31.
Jørgensdatter, Maren, 22.
- Kirkenævninge 16, 18, 26, 32, 40.
Knudsdatter, Mergret, Brejning, 29 f.
Knudsen, Jens, Holmgård, Nr. Omme, 37 f.
Knudsen, Mourids, Brejning, 26 f.
Kristenskone, Maren i Kjeldsig, Brejning, 26 ff.
- Langtind, Mads i, 26.
Larsen, Jens, præst i Stauning, 21 f.
Lasdatter, Mette, S. Lem, 23 f.
Laursen, Mads, Gl. Hanning, 19.
- Madsdatter, Ane, Gl. Hanning, 19.
Madsen, Morten, Gl. Hanning, 19.
Madskone, Inger, Velling, 21.
Miltersdatter, Apoloni, Lem, 23 ff.
Mortensen, Kristen, Kjærgård, S. Lem, 24.
— Las, Ringkøbing, 33.
Mølgård, Chr., Hanning, 20, 25.
- Nielsen, Chr., Halby i Stauning, 21, 25.
— Chr., Lilbæk, Brejning 28.
— Mads, Stauning, 21, 25.
- Olufsen, Jens, borgmester i Ringkøbing, 22.
Overstand i kirken 20 f.
- Pedersdatter, Bodil, Bækskov, 24.
Pedersen, Christen, Rindom, 18.
— Jens, Røjkom i Brejning, 28.
— Jens, præst i Velling, 22.
— Kristen, Kjeldsig, Brejning, 31.
— Niels, Hychelbjerg, 24.
— Niels, møller i Kongsholm, 20.

- Pedersen, Niels, præst i Brejning-Nr. Omme, 27.
 Foulsdatter, Kirsten, Bousit, 21.
 Rasmussen, Páske, Randbæk 19, 22.
 Ringkøbing 33.
 Skammelsen, Jep, Gásdal, Brejning, 29.
 Skammelsen, Per, Rudmose, Brejning, 28 f.
 Skjern, Mads, klog mand, 19.
 Smed, Christen, Mølgård, Hanning, 18.
 Spøgeri 21.
 Spåbæk, Christen, N. Omme, 38.
 Stauning kirkegård, dans på sct. Hans- og Valborgnætter, 17, 22, 25.
 Tammesen, Peder, N. Omme, 36.
 Thomasen, Las, S. Lem, 23 f.
 Thomsen, Chr., Brogård, Tim, 32.
 Tim 32 f.
 Tomasen, Jens, N. Omme, 37.
 Tomaskone, Ælle, Dalgård, Hanning, 20.
 Villadsen, Jens, Hedegård, Hanning, 18 f.
 Villadsen, Niels, Lydager, 19.
 Villumsdatter, Maren fra Madum, 32 ff.
 Ægteskabshandel overstyr 29 f.
 Øl, middel mod forgørelse af øl, 21.

(Det øvrige stof)

- Aakjær, Svend, 6.
 Abildtrup, lærer, 139.
 Bondehjem i Humlum 103 f.
 Bjerregård redningsstation 72 f.
 Brandt, jomfru Noline, 68.
 Bromølle krohave 8.
 Brændevin 112.
 Brøndal, Viggo, 121.
 Claudi, C. B., kammerherre, 74.
 Christiern, provst af Hardsyssel, 7.
 Daell, Chr., 101.
 Dalgård i Hodsager 50 f.
 Donnerup, forvalter på Volstrup, 59.
 Ejsing, Ginding hrd., 11.
 Frandsen, Niels, Velling, 125.
 Friis, forvalter på Krogsdal, 60.
 Frisenberg, provst i Sahl, 53.
 Gade, Christian, malermester, 102.
 Gjedsted, proprietær, Tvis Kloster, 57.
 Glud, Joh. til Kærgårdsholm, 63.
 Hansen, amtmand, 54.
 Hansen, H. C., 132.
 Hansen, H. P., museumsforstander, 15.
 Halchus, Chr. Georg, Langholt, 63.
 Halchus, Ernst til Aabjerg, 64.
 Hald, Kristian, 15, 117.
 Hardanger 8.
 Hejbøl, seminarielærer, 14.
 Holm, møller Niels P., Stavning, 124.
 Hoveri 57.
 Humlum, litteratur om, 100 f.
 Humlum 100 ff.
 Husted, P., Bøvlingbjerg, 43, 47 f.
 Hyrdekæppe 9.
 Ibæk, Vinding sogn, Holmans hrd. 10.
 Idala i Halland 9.
 Idegran 9.
 Idum sogn 13.
 Ikast 5.
 Ikærlund, Engum sogn, 10.
 Ikær i Give sogn 10.
 Ikærgård i Rårup sogn 10.
 Isenvad 7, 12.
 Isted 10.
 Ivön i Skåne 10.
 Jeksen, Adslev sogn, 11.
 Jensen, K. K., Vemb, 129.
 Jensen, Marinus, Nees, 41, 45.

- Julebrændevin 112.
 Julen i Humlum 110.
 Jydepotter 41.
- Kierulf, præst i Ørre, 55.
 Kylling, Peder, botaniker, 8.
- Lerchenborg ved Ørslev k. 68.
 Linde, Chr., Møltrup, 50.
 Lodberg, J. P., opsynsmand, 74.
- Madsen, Lars, Hodsager, 50 ff.
 Mathiassen, Therkel, 117, 139.
 Milche, Hakon, 129.
 Mortensen, Hans, botaniker, 8.
 Møller, Chr. J., gartner på Ørslev
 kloster, 68.
- Nees sogn 41.
 Nees, Thomas, bådformand, 140.
- Ottar og Wulfstan.
- Richter, Elisabeth, 64 f.
 Richter, M. P. til Spøttrup, 63 ff.
- Schütte, Gudmund, 118.
 Sloth, forständerinde, 139.
 Stenmagle, æske fra, 9.
 Strandbjerggård 101.
 Strandede skibe 73 f.
 Søgaard, Chr., lærer, 139.
 Sotræfninger 1916 97 ff.
- Takstræ 7.
 Thomsen, And., redningsmand 74.
- Ull i Ydalir 9.
- Vedkast, brændestabel, 10.
 Vejbjerggård 101.
 Villadsen, Niels fra Stavning, 125.
 Villumsen, Villum, i Kirkegaard,
 Hodsager, 57.
- Wadstein, Elis, 117.
 Wilse, præst, 8.
 Wissing, Krogsdal, 50, 58.
- Øje, gård i Idum, 13.
 Ørslev kloster 66.